

iszatáj

78. AUG. • 32. ÉVF.

8

HUMOR,

SZATÍRA,

GROTESZK

tiszatáj

IRODALMI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik havonként

Főszerkesztő: VÖRÖS LÁSZLÓ

Főszerkesztő-helyettes: ANNUS JÓZSEF

Kiadja a Csongrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: **Kovács László**
Szerkesztőség: 6740 Szeged, Magyar Tanácsköztársaság útja 10. Táviratcím: Tiszatáj
Szeged, Sajtóház. Telefon: 12-670. Postafiók: 153. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizet-
hető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírlapüzleteiben és a Posta
Központi Hírlap Irodánál (KHI 1900 Budapest, József nádor tér 1. sz.) közvetlenül
vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-96162 pénzforgalmi jelző-
számra. Egyes szám ára 6 forint. Előfizetési díj: negyedévre 18, fél évre 36, egy évre
72 forint. Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza. **Indexszám: 25 916.**

ISSN 0133 1167

78-3112 — Szegedi Nyomda — Felelős vezető: Dobó József igazgató

Tartalom

XXXII. ÉVFOLYAM, 8. SZÁM

1978. AUGUSZTUS

SZALAY KÁROLY: Szatíra és humor a magyar irodalomban (tanulmány)	3
PÁSKÁNDI GÉZA versei: Etikai Alap, És akkor, Lehettem volna én is De Sade márki, Kiút a Penrose-enigmából, avagy a bűvös körlépcső	13
TANDORI DEZSŐ versei: Ef-dúr fonatina, Camille, Pissarro: Boulevard des Italiens — 1897, Seurat: A parádé	18
EÖRSI ISTVÁN versei: Arckép ünnepen, Végakarat, Ez a gyerek nem köszön	20
MOCSÁR GÁBOR: A lemaradt zászlóalj (elbeszélés) ...	21
SIMAI MIHÁLY versei: Bolondos rímek, Az „Ó, ezek csak bosszúfantáziák” ciklusból, Medgyesi rigmusok, Néhány bohóc az ármádiából, Montázs	34
KISS DÉNES versei: W. S. mester után, szabadon, Guggolós önarckép, Láttelelet	37
TÓTH BÉLA: Tréfatermő tájék	39
SPIRÓ GYÖRGY versei: Átvágok..., A kritikus megáll	53
FÁBRI PÉTER: Tandori-tanformák, ahelyett, aminek indult (paródia)	56
BÁLINT TIBOR elbeszélései: Mennyei romok, Megemlékezés a nevekről	59
PÁSKÁNDI GÉZA: Megmagyarázhatatlan vonzalom a sarki ház iránt (elbeszélés)	66
HUSZÁR SÁNDOR: Bolondos naplólapok	69
TANDORI DEZSŐ: Karinthy Ferenc: Római part (paródia)	76
KISS BENEDEK: Bakafánt mellé tűz kacifántot! (vers) Sírfeliratok a szaploncai „vidám temetőből” (Zirkuli Péter fordításai)	78
KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL: Az anyakönyvezető (elbeszélés)	82

KRITIKA

NACSÁDY JÓZSEF: Szalay Károly: Humor és szatíra Mikszáth korában	85
--	----

TANDORI DEZSŐ: Földipóló (Orbán Ottóról)	88
SZALAY KÁROLY: Brusz Menyhért visszatér (Mocsár Gábor: Kék barlang)	90
ABLONCZY LÁSZLÓ: Vérre menő mániák (Örkény Ist- ván: Előszóval; Csurka István: Amerikai cigaretta)	92
Augusztusi Szerkesztői asztal	96

ILLUSZTRÁCIÓ

Gácsi Mihály grafikái a 17., 58., 75. és a 81. oldalon
 Móser Zoltán fotói a műmelléklet I—II. oldalán
 Képek a régi szegedi élc lapokból (Somogyi Károlyné fel-
 vételei) a 47., 49., 52. és a 95. oldalon

Szatíra és humor a magyar irodalomban

A XIX. századi romantika új szemponttal gazdagította az addig is sokarcú komikumelméleti irodalmat. Fölfedezte a komikum, a humor, a satíra népi-nemzeti karakterét. Tanulmányok születtek a humor francia, angol, zsidó, magyar változatairól, sőt a nemzeti kereteken belül táj- és társadalmi réteghumorról is. A szegedi Tömörkény István drámai elbeszéléseiben az alföldi paraszt kissé rusztikus-komikus világszemléletének hatását vélték fölfedezni. Eötvös Károly viszont a Balaton környéki nép lágyabb, megértőbb humorát menekítette át írásaiba. Mikszáth minden bizonnyal sokat tanult szűkebb hazája, Észak-Magyarország, a palócvidék parasztjainak józan észjárása meghatározta komikumából. Két magyar tájhumorfajta azonban valósággal ma is élő mítosszá vált. Az egyik a pesti humor. Jellemzője frissesége. Azonnal véleményezi a hétköznapi eseményeit. Minden torzulásra, ellentmondásra, képmutatásra, nagyképűsésre, inhumánus törekvésre fölfigyel és azt nevetségesé teszi, szellemes szójátékkal, csiszolt formájú, klasszikusan leegyszerűsített viccel. A pesti, budai humor előzményei a történelmi időkbe vesznek. Tény és való, az ezredév első századaiban a katolikus egyház több zsinata kitiltotta a nyugati nagyvárosokból a jokulátorokat, tréfacsinálókat, s azok a magyar királyi székhelyeken kaptak menedékjogot. Nem volt azonban mindig nyitott és megértő a pillanatnyi hatalom a népi véleményt kifejező humorral, satírával szemben. Az 1500-as évek elején egy nemzetközi kalandor, Gritti, budai előljáróként kivégeztetett Budán egy diákot satirikus farsangi játéka miatt. 1849-ben a Habsburg bíróság halálra ítélte a szökésben levő Sárosi Gyulát, aki az uralkodóház-ellenes vicceket szedte rímbe. 1944-ben, a náci megszállás alatt egy jóféle pesti vicc megért ötévi börtönt. 1950 és 1953 között, a személyi kultusz tekintélyvédelme idején, azt mondták 3—5 hónapot. Ez tehát erősen javuló tendenciát mutat, de a pesti humor szerint nem azért, mert a viccek romlottak meg 400 év alatt annyira, hogy még üldözni sem érdemes őket.

A másik fogalomná vált tájhumor a székelységé. Ennek az Erdély észak-keleti felében élő magyar népcsoportnak évszázadokon keresztül a katonai határvédelem volt a fóladata, s történelmi sorsa mindig nehéz volt és majdnem mindig kilátástalan. Sorozatos csapások érték. Külső és belső elnyomás, keserves életkörülmények hatására alakulhatott ki sajátos emberi magatartása, agyafúrt, ravasz, találékony szellemessége az őt ért behatások, megpróbáltatások ellenében. A kiszolgáltatott, az üldözött és a kisebbségben élő ember önvédelmi módszerré alakította ki a humoros világszemlélet egy fajtáját. Ez a humortípus nemcsak a székelyekre volt jellemző, hanem beszivárgott lassan az egész magyar irodalomba, s nyomokban vagy életművekre is jellemzően földrajzi helytől és népcsoporttól függetlenül jelen van, akár csak a pesti humor.

Nem vitatom a nemzeti karakterológia alkalmazásának jogosságát a satíra- és a humortörténetben, csak túlhangsúlyozását, általánosítását tartom félrevezetőnek.

A magyar példánál maradva: vajon melyik említett humortípust lehetne úgy emlegetni, mint a magyar humor kizárólagos reprezentánsát? Arról nem is szólva, hogy a különféle nemzetihumor karakterek között sok a hasonlóság. A székely humor lényegét tekintve a zsidó humorral egytestvér szinte, holott aligha beszélhetünk valamiféle egymásrahatásról. A palóc tréfákon nevelkedett Mikszáth humorra az angoléhoz áll a legközelebb. A múlt század legvitriolosabb magyar szatirikusa, Tolnai Lajos az orosz szatíra keserű vonalára emlékeztet, noha itt is nehéz lenne valamiféle kölcsönhatást fölfedezni. Mindezzel nem azt akarom állítani, hogy a komikum nemzetközi kapcsolata, egymásra hatásai kétségbevonhatók. Hiszen a távol-keleti vagy az ókori latin és görög komikus elemek a magyar nép humorában éppen úgy megtalálhatók, mint a többi népekében. Az anekdota, a komédia egész világot bejáró vándurmotívumairól nem is szólva. Ezek az összefüggések azonban adott pillanatokban hasonló szemléletet, emberi magatartásformát és hasonló társadalmi, politikai helyzetet tüntetnek föl, amelyek ugyanazon esztétikai törvényszerűségek szerint befolyásolják a különböző népek vagy komikus művészek valóságlátását s komikus kifejező formáit. Mindenesetre, olykor a kölcsönhatások meglehetősen bonyolultak, és kideríthetetlenek is néha. A múlt század elején a magyar újsághumor egyik irányzatára hatott a bécsi iskola. (Noha akkor Bécs és Pest helyzetében semmi közös vonás nem volt.) Ezt a bécsi iskolát Saphir nevéhez köthetjük. Saphir, eredeti nevén Gottlieb Móric, magyar származású volt, Prágában tanult egy talmudiskolában, s minden bizonnyal prágai zsidó közösségben élt. Lehet azon tehát vitatkozni, ám aligha érdemes, hogy a pesti humor hatott-e Saphiron keresztül a bécsire, a bécsi Saphir pesti barátai által a hazaira, vagy a prágai zsidó humor mindkettőre?

A kölcsönhatások és a rokonvonások kutatása helyett nemzeti irodalmunk szatirikus és humoros megnyilvánulásait, azok történeti változásait, a humor és szatíra általános érvényű emberi vonatkozásait célszerű fölvázolni.

Kezdjük az emberi vonatkozásokon. A XVI. században Rabelais ezt írta: „Mindaz, ami neveléses, emberi sajátosság.” A XIX. században Csernisevskij pedig: „A komikum igazi területe az ember, az emberi társadalom...” A huszadik századi Marcel Pagnol sem vélekedett másként: „A komikum forrása nem létezik a természetben; a komikum forrása magában a nevető emberben van.” Széthúzó és örökön egymást cáfoló elméleti irodalmunk tehát e kérdésben évszázadok óta egységes. Ennek több fontos oka is lehet. Mindenekelőtt az, hogy a komikum, a szatíra, a humor létrejöttének és tudomásulvételének a feltétele az emberi értelem, ész, logika, ítélőképesség, erkölcsi tudatosság, mégpedig nem is akármilyen fokon. A humorérzék az értelem jele, s a fölismert komikus jelenség nyugtázása a nevetés. Darwin szerint: „Sok tompaelműjű fájdalmas lekiállapotában durcás, ingerlékeny, nyugtalan vagy felette egykedvű, s az ilyenek sohasem nevetnek.” Az összevissza nevetgélők, vagy az idioták egy másik típusának stereotyped smile-ja nem tévesztendő össze az értelmi tevékenységből fakadó nevetéssel. Eötvös Károly félig komolyan követelte, hogy humortalan, nevetni nem tudó ember felelős, vezető állásba ne kerülhessen, mivel humorérzékének hiánya vagy értelmi leépültségre, vagy más emberséggellenes tulajdonságára enged következtetni. Tehát közösségre veszélyes.

A komikum, a humor, a szatíra kontrollszerepet tölt be az ember, a közösség, a társadalom, az egész emberiség életében és fejlődésében azért, hogy rögtön jelzi, ha az értelem szerepe háttérbe szorul, a logika megcsorbul, az emberi jogok sérelmet szenvednek. Célja az igazság, az ésszerűség és a humánus jogainak védelme vagy helyreállítása a kinevetéssel. A tévedés, a hiba kiküszöbölése a sok évezredes és bevált komikus módszerekkel, az általánosan elfogadott, legjobbnak vélt emberi normák szerint. A világirodalom története azt tanúsítja, hogy a legjobb szatirikus és humoros írók évezredek óta az ésszerű és humánus magatartásfajta hívei. Az ó-görög szatirikusok éppenúgy a béke, az ésszerű viselkedés, az emberi méltóság védelmezői, mint a legjobb tegnapi vagy mai szatirikusok. Legfőképpen kisebb-nagyobb különbségek lehetnek az értelmezésekben, a tételek érvényességének kiter-

jesztésében. De az kétségtelen, hogy egy ókori szatirikus kora szellemi és erkölcsi átlagszintje fölé tudott emelkedni ezekben a kérdésekben.

Egy-egy nemzet, népcsoport történelme során más és más módon, más és más mértékben vesztí el szabadságát, szenved méltánytalanságot, megaláztatást. Ugyanakkor egy népen belül is szembenállanak egymással osztályok, érdekcsoportok, foglalkozási ágak, sőt egyes emberek. Mindez forrása lehet humoros vagy szatirikus, védekező vagy támadó jellegű magatartásnak, kritikai tagadásnak, vagy megértő együttérzésnek. Tehát valamiféle minősítésnek, szatirikus ítéletmondásnak, vagy humoros rokonszenvenyilatkozatnak. Ha szabad általánosítani, talán azt mondhatjuk, hogy a jelenségek humorossá vagy szatirikussá minősítése gyakori jellemzője a magyar irodalomnak, a filmművészetnek, sőt általában a magyar népnek. Ezt a komikum iránti érzékenységet, a humorra, szatírára való hajlamot minden bizonynyal történelmi tudata, nemzeti műveltsége, közösségérzete, sajátos földrajzi helyzete, jó vagy rossz sorsa alakította ki benne, s aligha a nehezen ellenőrizhető biológiai, fiziológiai, idegrendszeri adottságai. A nevetés és a humor és a szatíra a magyar nép főbb magatartásformái közé tartozik. Bármí történik otthon vagy a nagyvilágban — ha az, közérdekű — rögtön megszületik róla a pesti vicc, kabaréjelenet, szatíra. Ezt a nemzeti sajátosságot különösen jól megfigyelhetik a külföldön élő, de rendszeresen hazalátogató magyarok, akiknek van összehasonlítási alapjuk, s olyan kettős nyelvtudásuk, amellyel ezt érzéklni lehet. És mivel minden harmadik magyar külföldön él, s legalább két nyelvet beszél, a kérdés könnyen és alaposan ellenőrizhető. Noha a szatíra és a humor emberi értékei a tárgyunk elsődlegesen, s nem a vicc, erről mégis szólni kell, mert a vicc az a szatirikus műforma, amelyben a közösség ösztönösen bontakoztathatja ki a saját véleményét, s válaszolhat az őt ért benyomásokra. A vicc üzenet a néptől írónak, politikusnak, vezető állásban levő embernek arról, hogy mi foglalkoztatja általában az embereket, mi a közérdekű humoros vagy szatirikus téma, s arról, hogy a kérdésben mit vallanak a tömegek. A vicc elterjedésének előfeltétele ugyanis az egyetértés, anélkül nem mondják tovább a viccet, anélkül a vicc nem jó, s ha nem jó, nem vicc. A vicc pontosabb képet ad a közhangulatról, a közvéleményről mint egy Gallup-intézet.

A kérdés csak az, hogy mi váltja ki a komikumot, a szatírá, mi célból, milyen rendeltetéssel mondja tovább a viccet az olvasó, vagy írja kerek műalkotássá az alkotó művész? Minden bizonynyal az igazságérzet, erkölcsi meggyőződés, az ésszerűség és az emberi méltóság iránti vágyakozás sarkallja az embereket a viccgyártásra és viccmondásra, szatíráírásra. A célkitűzés pedig lélektani okokra vezethető vissza. Ebben a kérdésben az elméleti irodalom ismét csak évszázadok óta egységes. Aquinói Szent Tamás a nevetés legfőbb hasznának a „lélek pihentetését” tartotta. Hasonlata szerint az íjat sem lehet örökkön megfeszítve tartani, úgy az emberi lelket sem. Freud lényegében ugyanezt fejtette ki viccről szóló könyvében, pszichoanalitikus nomenklatúrával. A francia Penjon Freud előtt, Marcel Pagnol Freud után ugyan csak az emberi lélek folszabadítását ünnepli a nevetésben, a nevetést fakasztó komikumban vagy szatírában. (Most ne térjünk ki arra, hogy nem minden szatíra fakaszt nevetést.) Kant, Krug, Lemcke vagy Eötvös Károly még tovább megy, és a nevetés, a komikum keltette hatás gyógyító szerepét, fiziológiai hasznát értékeli. Komikumelméleti közhelyek azok, amelyeket Franz Jahn fejteget: a komikum igazi hatalom az életben... Frissítőleg hat a testre, élesíti az elmét, felvidítja a kedélyt... az alárendeltek nevetése korlátozza az urat, a társaság nevetése akadályozza a túlzást... Előmozdítja a tudomány, a kultúra haladását, megtámadja az elavultat. A humor erősíti az egyéniséget annak, akinek a birtokában van...

A forradalmi polgári és a marxista esztétika a szatíra társadalomban betöltött, társadalomátalakító szerepét hangsúlyozza. A múlt század eleji progresszív magyar költő, Kölcsey, hasonlóképp ítéli ezt meg, mint néhány évtizeddel később Marx Károly. A komikum, a szatíra, a humor sokféle haszna és szerepe közül (amelyek valóságos szerepét, közvetlen hatását tévedés lenne eltúlozni) csak néhányat szeretnék megvizsgálni a magyar szatíra- és humortörténet tükrében.

A középkori magyar szatírákat és humort pogány kori és a kereszténység felvétele utáni szakaszra tagolhatjuk. A két korszak azonban nem határolható el egymástól, mert a pogány kori szatíra lappangva továbbél a kereszténység felvétele után is. Igen keveset tudunk róla, mert szájról szájra terjedt, s csak kerülökkel, álcázva jutott be az irodalomba. A pogány kori magyar színjátszás minden bizonnyal kultikus volt, a papok, a pátosok adhatták elő. Utalásokból, rokon népek nem régen még eleven valási szertartásaiból rekonstruálhatjuk ezeket. Arra is van adatunk, hogy a pogány papok szatirikus célzatú mimusokat is előadtak. A pogány kori komikus hagyományokat azonban a népdalokban, a népmesékben, népmondákban, s a népi játékokban kell keresnünk. A keresztény papság 1000—1200 körül tüzzel-vasal irtotta a pogány szokásokat és gondolkodásmódot, s ezeknek minden bizonnyal sok ősi hagyomány is áldozatul esett. De éppen Erdélyi Zsuzsanna nemrég nagy visszhangot keltett kutatásai azt sejtetik, hogy a pogány hagyományok egy része keresztény mítoszok köntösébe rejtve, szájhagyomány útján szinte napjainkig továbbélt. Így lehet ez a komikus emlékekkel is. Csak azok nem népi imádságokban, hanem mesében, énekekben, játékokban maradtak fenn. Föltételezhetjük, hogy az ősi komikus mondókák és elbeszélések drasztikusan szabadszájúak, obszcének, frivolak lehettek, s mindenképpen játékoság jellemezte őket. Föltételezőleg a keresztény középkorban egyféle védekezést nyújtottak a keresztény aszkézis rideg erkölcsi rendjével szemben. Az immanenciát képviselték a transzcendenciával szemben. Ezek az ősi pogány malackodások és virtuóz játékok emberi természetességet és természetközelséget őrző szerepet tölthettek be a kissé szigorú, újkeletű keresztény gondolkodásmód és magatartásformák ellenében. Az ősi magyar komikus művészetre is úgy következtethetünk csak olykor, mint archeológiai leletekből letűnt kultúrákra. A XVI-ik századi Csáthi Demeter rimes krónikájában megőrzött egy feltehetőleg jóval korábbi versrészletet, amelynek szójátékai rendkívül hajlékonyak, nagy formai készségre vallanak, s finoman komikus hatásúak. „Kelem földén a Dunán elkelének / Az Cseken ők csekének, / Az Tetemben el-feltetének. / Erden sokat ők értenek, / Százhalomnál megszállának.” Nemcsak arra következtethetünk e részletből, hogy igen mives komikus művészet virágozhatott akár jóval az 1500 előtti időkben, hanem arra is, hogy a szójáték, az önfeledt játékoság egyáltalán nem idegen a magyar ízléstől, mint azt a múlt században és korunkban is némely magyarkodó purifikátor állította. Sőt. Nem szabad megfélemlenünk az ősi hagyományokat őrző komikus sírfeliratokról sem, amelyek az élet naturalista örömeit hirdették, s ezzel közvetlenül az elmúlás vallásos ünnepélyessé tételeit vonták kétségbe. Nem a túlvilági élet reményében gyökerező belenyugváásban, hanem a nevetés, az akasztófa-humor szorongást föloldó hatásában hittek. E sírfeliratok humora, minden bizonnyal sok pogány hagyományt őrizhet. Vannak azonban írásos emlékeink, bizonyítékaink is. Az 1300-as évek elejéről való *Papok siralma*, az alulról jövő, a szegények és elnyomottak megszövegéből megfogalmazott társadalomkritikai szatíra első (általunk ismert) megnyilatkozása irodalmunkban. Fedd, vádol, korhol, átkoz, de sok, szatírába forduló, komikusan kiélezett képben fogalmaz. Bízást állíthatjuk, hogy az írásos szövegben megőrzött szatíratörténetünk is szinte egyidős írott költészetünk történetével. (*Ómagyar Máriasisralom*). Az 1400-es évek közepén pedig Janus Pannonius reneszánsz szatíraiban európai rangra emelkedik.

Az 1500-as évektől kezdve aztán egyre bőségebb a magyar szatíratörténet nemcsak föltételezett, kikövetkeztetett, hanem ténylegesen fennmaradt irodalma. Hozzá kell azonban tennünk, hogy még mindig nagyszámú emlék elveszésével, sőt elpusztításával számolhatunk. Nemcsak a török, hanem a vallásos küzdelmek purifikáló túlkapásai miatt is. Temesvári Pelbárt példázatai az igazságról, a hamisságról, a kapzsiságról nem pusztán moralizáló, feddő iratok, hanem a főúri zsarnokság és kizsákmányolás majdnem-szatírái. Taurinus István Stauromachiája gunyoros, szatirikus elemeket tartalmaz. Apáti Ferenc Cantilenája az 1520-as évek elején, már szinte az egész társadalomról gúnyos képet fest, főúr- és főpapellenességével a szegényebb néprétegek elégedetlenségének ad hangot. Hasonlóképp egyházellenes sza-

írikus Szkárosi Horvát András, aki erkölcsi példázataiban a főurak kapzsiságát, mohó népnyzó kizsákmányolását is elítélte. Tehát nem pusztán felekezeti, hanem világi érdekű osztályharcos szatírák is ezek. Tar Benedek Házasságról való dicséret-e (1541-ből), vagy a névtelen Adhortacio mulierum az Európában divatos vágáns költészet pajzánságából ad ízelítőt. A részegség, a tobzódás, a kapzsiság, a különféle főbűnök e korabeli szatírák kedvenc témái. Tinódi Lantos Sebestyén verseiben éppen úgy, mint Heltai Gáspár fabuláiban. A XVI. század első felében van két kiemelkedő jelentőségű szatirikusunk. Pesti Gábor, az első „pesti humorista” a magyar világi próza első, igazán nagy jelentőségű mestere, Sztárai Mihály pedig mindmáig élvezetes, remekbeszabott hitvitázó szatírájával a magyar színpadi komédia egyik legjelentősebb úttörője. (Igaz papságnak tükröje.) A főúri önkény és erkölcsi züllés szatírái közül a Comoedia Balassi Menyhárt árultatásáról emelkedik ki a XVI. század második feléből. A szatírákban vaskosan benne van a korszak. Hit-szegések, önkényeskedések, paráznságok, részegeskedések, harácsolások, amely emberi hibák mellett a felekezetek villongásai szinte eltörpülnek. A század második felének népszerű műfajai a verses széphistóriák, a prózai elbeszélések, a népkönyvek is tartalmaznak humoros, s szatirikus elemeket. Különösen a furfangos parasztjáról nevezetes és egész Európát bejárta Salamon és Markalf válik népszerűvé. Mint az eddig ismertetett majdnem minden szatírában, itt is az alsóbb néprétegek, a kiszolgáltatott emberek kárörömét szolgálják ezek a komikus epizódok, hiszen Markalf is a király eszén jár túl: Amíg az itáliai, a francia kora középkori szatírák szívesen gúnyolódnak a paraszton (goliardok), s ez a Stauromachiában és más gunyoros versekben, mesékben nálunk is előfordul, az a legszembetűnőbb változás, hogy a gúny, a szatíra mindjobban fölfelé irányul. A tizenhatodik században a főurak és a főpapok, főleg a katolikus főpapok a gúnyolódások céltáblái. A szatíra története azonban elvilágiasodó tendenciát mutat, az egyházi hatalmasságok helyett a világiak kerülnek fokozatosan érdeklődése középpontjába.

A XVII. században a szatíra és a humor visszaesik. A korszak irodalmára a heroikus, a tragikus, a siralmas hangvételű művek a jellemzőek. Zrínyi Miklós életműve, Bethlen Miklós emlékiratai, Misztótfalusi Kis Miklós munkássága, a siralmas énekek, a kuruc versek, vitézi és politikai költészet, valamint szerelmes énekek, s Gyöngyösi István eposzai a kort meghatározó értékek. Visszaesik a komédia műfaja is, de az 1678-ból származó Actio curiosa magyar szatíratörténeti mérföldkő. Gaude uram az első nagyszabású nemesi figura szatíra- és humortörténetünkben. Ővele indítják el azt a több évszázados komikus embertípust, aki hol kedvesen humorosan, hol ellenszenvesen szatirikusan vonul végig irodalmunkon egészen a huszadik századig.

A magyar szatíratörténetben új fejezet kezdődik a XVIII. században. A törökök és a Habsburgok elleni több mint két évszázados szakadatlan harctéri küzdelem után az ország majdnem teljesen elvérzett. Nem látszott alaptalannak az a századvégi herderi jóslat, amely a magyarság kipusztulását sejtette. Az elnéptelenedett falvakba szerb, szlovák, román, s főleg német parasztokat telepítettek, kedvezményeket nyújtva nekik a magyarokkal szemben, sőt az elnémetesítési politika is a magyar lélekszám további csökkenésével fenyegetett. Ezzel a germán szellemi expanzióval és a magyar közösségi tudat széthullásával szemben a konzervatív magyar köznemesi humor fordult szembe, nevetségessé téve mindent ami idegen, ami „nájmódi”. Megjelennek a nemesi mulattatók és tréfacsinálók, akikből Kolumbán János irodalmi alakot fabrikál, Pálóczi Horváth Ádám, Orczy Lőrinc jobb híján a maradi nemesi szemléletet fordítja szembe az idegen szokásokkal, Gvadányi pedig megalkotja a Peleskei nótáriust és Rontó Pált, évtizedekig a legnépszerűbb magyar humoros ponyvákat. Bárány Péter a XVII. század erkölcsét és szokásait írja vissza a XVIII. helyébe. Faludj Ferenc meghonosítja a bravúrosan játékos, udvari, rokokó verses humort. Kónyi János és András Sámuel korizlésre jellemző anekdotagyűjtményei mellett kiemelkedő jelentőségűek Hermányi Dienes anekdotái, amelyek valóságos realista-szatirikus remeklések. Nemesek, polgárok, papok és parasztok,

szolgák és urak, diákok és asszonyok, iparosok és katonák, de részegeskedők, pörlekedők, csalók és csalfák, a korabeli erdélyi élet szatirikus panoptikuma; olyannyira a valóságból vett történetek és személyek, hogy még a nevük is eredeti jobbára.

A nemesi konzervatív önvédelem azonban retrográd is volt egyben, mert a korszerűtlenné vált társadalmi viszonyokat is oltalmazta, s csak ritkán akad szatíra, amely a polgárság szemszögéből és erkölcsi fölényéből bírálta volna a nemességet. (Ilyen volt Rájnis József néhány műve, az Egy kérkedékeny nemeshez vagy A varga-fiakhoz.) Ennek az ellentmondásos és szinte tudathasadásos humoros magatartásnak Bessenyei György teremtette meg az ellenirányzatát. Ez a felvilágosodás ihlette szatíra a nemzeti újjászületést és nemzeti függetlenséget egybe tudta kötni a polgári haladás eszméivel. Bessenyei megteremtette a bölcséleti szatírákat (Tariménes utazása). A filozófusban pedig nemcsak a modern kori magyar vígjátékot indítja útjára (az iskoladramák két évszázada után), hanem megteremti Pontyi alakját, azét a magyar nemesét, aki Petőfi Pató Páljának az előzménye. Csokonai a realista típusokat megrajzoló, társadalomkritikus szatirikus vígjátékot emeli magas tőkélyre, s a bővérű népi komikumot a természetbölcsélet elemeivel ötvözi szatíráiban. Fazekas Mihály pedig az emberi méltóságot megalázó feudális önkényt pellengérez ki. Döbröгийн egy újabb, szatirikusan megfogalmazott nemes urat, Lúdas Matyiban igazságot szolgáltatató népi komikus hőst teremt meg. Az ugyancsak fölvilágosult Versegly Ferenc Rikóti Mátyásában a műveletlen, bugris kismenest gúnyolja, kolomposi Szarvas Gergely történetében pedig a vidéki elmaradottság mellett megrajzolja a pesti élet megannyi nevetséges alakját is.

A XIX. század elejére tehát ismét a társadalmi ellentétek, az osztályelnyomás, az uralkodó rétegek visszaélései és tudatlansága kerülnek a komikus kritika középpontjába. A nemesi konzervativizmus rövid, idegen, más népeket gúnyoló korszaka lezárult. S ha visszatekintünk az elmúlt évszázadokra, azt láthatjuk, hogy a szatíra mindig alulról fölfelé, a szegények szemszögéből a gazdagot, az elnyomottak érdekében az elnyomókat bírálta. Vonatkozik ez az egyházi tárgyú szatírákra is. Hiszen azokban főként az alsó papság panaszait fogalmazták meg a főpapság ellenében. Sőt, a felekezeti hitvitákban is az alárendeltségből, a lelki kiszolgáltatottságból szabadulás vágya munkálkodott. Nyűgtől, tehetőtől, nyomástól, korlátoktól akart megszabadítani a szatirikus vagy humoros műveket alkotó művész.

A nagy felvilágosodás kori szatíraföllandülés után a reformkor szatirikus irodalma a következő történeti szakasz. Köztük és mellettük virágozik a nyelvújítási szatirikus vitairodalom, amely jelzi azt, hogy a szatirikus művészet mindig aktualitásra törekedett, s a köznapi érdekű eseményekbe, vitákba kívánt beleavatkozni. Új szatirikus és humoros formák válnak népszerűvé, az epigramma, az életkép, a humoros elbeszélés, a mese. Fáy András, Kisfaludy Károly, Vörösmarty Mihály komikus elbeszélései minőségileg és műfajilag is gazdagítják szatíratörténetünket. Kisfaludy Károly Sulyosdi Simon és Tollagi Jónás kismenési figuráiban az elődei által megkezdett antifeudális társadalomszatírákat fejleszti tovább. Osztálykorlátoltság, maradáság, jellembeli hibák, általános emberi gyengeségek jellemzik a kigúnyolt figurákat. Tollagi némi igazítással épp úgy lehetne bretagne-i kurtanemes, vagy vidékről Bécsbe került osztrák is. Fáy és Kisfaludy némely alakja annyira hasonlít egymásra, hogy Fáy plágiumra is gyanakodott. Pedig csak arról volt szó, hogy mind a ketten telibe találták a korszakra jellemző szatirikus embertípust. A kort szatírozó vígjátékirodalom legjobb alkotói Kisfaludy Károly, Eötvös József, Nagy Ignác. Eötvös regényében, A falu jegyzőjében, a vármegyei életet szatírizálta. A szatirikus életkép-irodalom a korabeli magyar valóság kíméletlen föltárásával járul hozzá az egyre erőteljesebb társadalmi mozgalmak sikeréhez. (Jósika, Frankenburg, Garay, Nagy Ignác, Gaál József és mások.)

Ez a szatirikus irodalmi kibontakozás a forradalom irányába haladt, s szatíratörténeti csúcseit Petőfi költészetében érte el.

A forradalom és szabadságharc leverése után baljós fordulat következett be a szatírairodalomban is. A Habsburg' elnyomás nemcsak a katonai és forradalmi erők-

kel számolt le, hanem megpróbálkozott a nemzeti önbecsülés és nemzeti öntudat szétzúzásával is. Úgy látszott, hogy a több évszázados megpróbáltatások után ezt az újabb katasztrófát a nemzeti közösség már nehezen viseli el. Széchenyi István még megírta hatalmas pamfletjét a megtorló elnyomás ellen, ez azonban nem jutott el a széles tömegekhez. 1850-től 1867-ig, a Bach- és a Schmerling-korszakban Jókai találta meg a megfelelő hangot. Humorral átszótt regényeiben, nagyhatalmú vicclapjában olyan magatartásformát és szemléletet alakított ki, amely óvta a közösségi tudatot és a nemzeti önbecsülést a kétségbeesés időszakában. A nemzeti önvédelem szolgálatába állította a nevetetés művészetét. De kialakult a humor egy másik típusa is ez idő tájt, amit Arany János így jellemezett: „A humoros író mély fájdalmat érez a világ romlásán, de nem lévén reménye javítani, kétségbeesetten kacag ön maga és a világ felett.” Arany János maga is ír gyönyörű, keserű, önvádoló humoros műveket, amelyben az önirónia és a nemzeti önvád éppen olyan fontos szerepet játszik, mint korábban Petőfi szatíráiban. S hadd emlékeztessék egy nemzeti sajátosságra. A magyar feudális nemesség magyar nemzetnek csak a nemesi osztályt tartotta, a jobbságot, polgárságot nem. A reformkori és forradalmi szatíra ezt a nemesi konzervativizmust, rendi nacionalizmust gúnyolta, s a szatirikus indulat természetéből nem mindig tett finom különbséget a megbírált nemesség és a nemzet között. A nemesség szatírja a nemzet szatírjának is hallatszott. Ebből alakult ki aztán a XIX. század második felére egy mindent átfogó nemzeti önkritikus magatartásforma, amely mindmáig jellemző szatirikus irodalmunkra, jellemző a szocialista eszméktől ihletett szatírák egy részére is. De nemcsak az önirónia, hanem a tragikomikus — önmaga ellen irányuló káröröm, akasztófahumor is kialakult irodalmunkban. A győztes Habsburg hatalom a magyar katonákat is besorozta az osztrák hadseregbe, s az olasz frontra küldte őket a szabadságharcok leverésére. Az a tudathasadásos állapot adódott, hogy az itthoniak saját fiaik vereségéért szoríthatnak. Ezt Arany László A délibábok hőse című szatirikus versesregényében így fogalmazta meg: „Hurrá, megint új csatánk veszett el, / Bár benne tízezer magyar esett el.”

Az 1867-es kiegyezés új lehetőségeket teremtett a szatíra fejlődésében is. Arany László megalkotta az illúziókat kergető magyar kortípus szatírját, s az egész hazai és európai valóság szatirikus enciklopédiáját is. Jókai ismét megújul és utopisztikus-fantasztikus szatírákat ír, amelyben a nyereszkeskedési szellemet, a banktőke háborúshódító törekvéseit szatirizálja. Csiky Gergely a század második felének szatírjába illő társadalmi embertípusait viszi színpadra. A legnagyobb szatirikus ez idő tájt Mikszáth Kálmán. A polgári életszemlélet és munkaerkölcs magaslatairól gúnyolja a földjét, életcélját és társadalmi szerepét veszített dzsentri léhaságát, értelmetlen életformáját. Szatirizálja a vélemény- és érzelmszabadságot, az emberi méltóságot eltiporni, beszűkíteni akaró oligarchikus törekvéseket. A társadalomban végbemenő polgárosodásnak ő lesz a legnagyobb hatású szatirikus támogatója. A Beszterce ostroma (1895) című szatirikus regényében pedig a korszerűtlenné vált emberi magatartásforma (az oligarchizmus) pszichoanalitikus karikatúráját rajzolja meg, amihez Pirandello IV. Henrikjét lehet hasonlítani. A nemesiből polgári liberalizmusba hajló belpolitikai élet nagy lehetőségeket teremt a különféle szatirikus és humoros irányzatok számára. Majd minden pártnak, csoportosulásnak van vicclapja, a haladó szelleműek mellett burjánzanak a reakciós vicclapok is. Ez idő tájt tíz-hús vicclap is működik párhuzamosan. Tolnai Lajos megkeseredett, alig olvasmányos, dühödt szatirikus regényekben bírálja kora ellentmondásait, a társadalmi és magánerkölcs züllyedését. Papp Dániel pedig a vidéki élet kisszerűségét, a felemás liberalizmust szatirizálja. Justh Zsigmond a párizsi, Ambrus Zoltán a hazai sznobizmust gúnyolja.

Szatíra- és humortörténeti fordulat és érdekesség, hogy Herczeg Ferenc, Mikszáth egyik követője, ugyanarról a társadalmi valóságról ellentétes előjelű képet fest, mint azt tette példaképe. Amíg a Mikszáth-szatírákban a korszak antihőse rendszerint rokonszenvesen mutatkozik be, s csak a cselekmények során lepleződik le, addig Herczeg humoros műveiben előbb ellenszenvesnek látszik, majd menet-

közben megdicsőül. Mikszáth tehát szatirikusan leleplezi a társadalmi hibákat, Herczeg humoros eszközökkel védelmezi, misztifikálja azokat. Ennek a szemléletváltásnak társadalmi indítéka is van. A századfordulóra, a kapitalizmus gyors fejlődése során megerősödött nagypolgárság és polgárság már nem ellenfelet, riválist lát a dzsentriben és az arisztokratában, hanem szövetségest keres benne. Eliriglyi nagyvonalú, csillogó és majdhogynem esztelen életvitelét. Herczeg ennek a társadalmi kompromisszumnak a népszerűsítője, annak a kompromisszumnak, amit az alsóbb néposztályok feje fölött kötnek meg a hajdani és az új uralkodó osztályok tagjai. Modernebb városi humornak volt a művelője Rákosi Viktor, de kivált Heltai Jenő és Molnár Ferenc.

A XX. század elején kialakuló „Nyugat” irodalmi mozgalom, és a vele rokon polgári mozgalmak a korszerűség és a polgári radikalizmus szellemében fordulnak szembe a Herczeg Ferenc-i újkonzervativizmussal. Az újabb szatíratörténeti korszaknak az elindítója, reprezentánsa Karinthy Frigyes. A legjobb hazai hagyományokat ötvözi egybe a fölvilágosodás francia és angol szatirikusainak a vívmányai-val. Jellegzetesen budapesti író. Élményvilága a századforduló táján hatalmas iramban fejlődő nagyvároshoz kötődik. Alapélménye a sikeres változás, a gyors fejlődés és a technika, valamint a természettudomány. Freudot, Einsteint tanulmányoz. (Eredetileg matematikusnak készült.) Természettudományos műveltsége nemcsak szemléletmódját, kritikai módszereit hatja át, hanem komikus formanyelvét is. A jelenségeket a tiszta ész és a tudomány igazságai szerint értékeli. Ezek alapján leplezi le a társadalmi egyenlőtlenségeket, a téveszméket, mint a háborús uszítást, a fajelméletet, a náci diktatúrát, az elnyomó és a hódító hatalmi politikát. A humánus ellen irányuló elméletek irracionális lényegét leplezi le. Nem hagyományos szatirikus epikát művel. Mikszáth mániákat és rögeszméket megtestesítő embereket szatírizált, Karinthy téveszméket, hamis nézeteket, áligazságokat tett nevetségessé.

A két világháború között továbbvirágzik a szatirikus művészet. A külföldön élő Gábor Andor éles pamfletekben támadja az ellenforradalmi belpolitikát. Itthon nagyszabású komikus embertípusok születnek. Tamási Áron regényhőse, Ábel, a népi, székely furfang megtestesítője, az emberi megbékélés, a népek közti békés együttélés tanait hirdeti. Tersánszky Józsi Jenő Kakuk Marcija, a nőcsábász, tolvaj, gaz tekergő, a kor társadalomkritikáját regéli el a nincstelének szemszögéből. Remenyik Zsigmond dél-amerikai példázataiban az emberi elnyomást és az emberi méltóság megaláztatását, hazai és európai tárgyú műveiben pedig a nácizmust és a tőkés társadalmi ellentéteket szatírizálja. Leleplezi a nácizmust, a hazai ellenforradalmi rendszert, akárcsak Nagy Lajos, Szabó Dezső (Feltámadás Makucskán), Juhász Gyula, Móra Ferenc, Kodolányi János s kivált a korszak nagy antifasiszta publicistája Bálint György. Kolozsvári Grandpierre Emil Csibrákyja és más középosztálybeli alakjának kritikájával a közép-európai tisztviselő és kispolgár réteg cselekvésképtelen embertípusait gúnyolja és azzal vádolja ezt a társadalmi réteget, hogy tunyasága miatt ragadják a hatalmat kezükbe az erőszak kalandorai.

A szatirikusok tehát formailag és tematikailag is megújították irodalmunkat. A háborúellenesség, a fajelmélet tagadása, a harácsoló tőkés politika leleplezése, az eszmei zűrzavar oszlatása válik feladatukká. Noha sem a nácizmus terjedését nem tudták megakadályozni, sem a társadalmi igazságtalanságokat nem tudták megszüntetni, most is megvolt közösséget óvó szerepük. A szenttamási „lélek pihentetésén” túl, valamiképp korlátozták a hatalom cselekvési szabadságát, s lélektanilag megerősítették a velük egyetértő és az uralkodó rendszerrel szembeforduló tömegeket.

1945 és 1949 közötti rövid időszakban a múlt kigúnyolását tartották a szatirikusok főadatuknak. Nevetve megszabadulni a múlttól, s leleplezni a káros és káros tudati maradványokat. (Kolozsvári Grandpierre Emil: Lófi és kora, 1946.) De a múltat napjainkig szívesen szatírizálják íróink. (Goda Gábor: Panoptikum, 1956; A planétás ember és a többiek, 1958; Bóka László: Alázatosan jelentem, 1958; Doboz Imre: Tizedes meg a többiek, 1965; stb.)

1949-től a politikai szektarianizmus szűk keretek közé szorította a szatírákat, noha szükségességét elvből elismerte. Történetek ugyan kísérletek, de Urbán Ernő Uborkafa (1953) és Déry Tibor Talpsimogató (1954) című komédiája körüli viták és bonyodalmak lehűtötték a további szatirikus kedvet. Mind a két komédia a nagy társadalmi átalakulást kísérő és kihasználó karrieristákat leplezte le. Annyira szatírára kedvezőtlen volt a légréteg hosszú ideig, hogy még a Horthy-korszakról is főleg csak 1956 után születtek jelentős szatírák. Aktuális szatírákat pedig csak jobbra 1965 körül kezdtek megjelentetni nagyobb számban. Az ötvenes évek első harmadában sok kiváló író tényszerűt hallgatásra a szektás irodalompolitika, köztük szatirikusokat is. (Nagy Lajos, Remenyik Zsigmond, Tersánszky Józsi Jenő stb.) 1956 után az egész társadalom őszintén kívánta a közérkölcsök megjavítását, humánus közösségi élet kialakítását, a dogmatizmus káros maradványainak felszámolását. Idő kellett azonban ahhoz, hogy a közvélemény és a társadalom mozgása visszahasson a szatirikus szemléletmódra. A rossz beidegzések, a sanda gyanakvások fokozatosan csökkentek, s a bizalom erősödő légköre fölszította a szatirikus kritikát kedvet. A kibontakozás érdekében szatirikusan is le kellett számolni bizonyos túlkapásokkal.

Lassan alakult ki a személyi kultusz idejének szatirikus képe irodalmunkban. (Galabárdi Zoltán: Papsajt, 1958; Rákossy Gergely: A kolorádóbogár, 1969; Az óriások, 1969.) Mocsár Gábor valóságfölmérésében már eljutott napjainkig. Főként a vidéki élet úrhatnámjait, harácsolóit, szélhámosait, olcsó kis ügyeskedőit karikírozta. (Pávától, Illetlenek, 1966; Őznyalató, Kerek egy millió, 1968; Ki vágta fejbe Hudák elvtársat? 1971) Szeberényi Lehel a munkaerőcsököt (Jeromos a kőfejű, 1966), Moldova György a bürokráciát (Az elátkozott hivatal, 1967) szatírizálta. Epikában és drámában is a korszak egyik legjelentősebb szatirikusa Csurka István. Többnyire rögzítés, önmagukkal meghasonlott, vágyaikat pótcselekvésekben kiélő emberek a hősei. Önpusztító belső nyavalyáik, magánügynek látszó háborgásaik alkalmat adnak Csurkának arra, hogy társadalmunk közérdekű torzulásait, az emberekben élő téveszméket, erkölcsi és értékrendbeli ferdeségeket könyörtelen szókimondással leleplezze. (Moór és Pál, 1965; Hét tonna dollár, 1971; Kint az életben, 1972.) Színpadi komédiái hangos sikereket arattak a hetvenes években. (Döglött aknák, Az idő vasfoga, Versenynap, Eredeti helyszín, s legújabb műve a Nagytakarítás, 1977).

Az elmúlt tizenöt év szatírairodalmának föllendülését nemcsak az aktualitás iránti érzékenység megnövekedésében, a korszerű tárgyválasztásban, a kíméletlen szókimondásban, hanem sokszínűségében, műfaji és formai változatosságában is mérhetjük. Nemcsak a honfitársak érdekkörére szűkítik le vizsgálódásaikat az írók, hanem általános emberi tanulságokkal is szolgálnak. Az abszurd, a groteszk, a parabola, a tragikomédia, a szürrealista szatíra anélkül virágozik, hogy kétségbevonná a hagyományos, szatirikus-realista valóságmegjelenítés létjogát vagy korszerűségét. Nem a forma, nem a hangvétel, nem az ábrázoló eszközök határozzák meg, hogy a mű korszerű-e, hanem a mondanivaló. Déry Tibor nagyszerű szatirikus-fantasztikus allegóriája a G. A. úr X.-ben (1964), vagy a Kiközösítő (1966) című ironikus történelmi példázata éppoly korszerű mondanivalójában, szatirikus kritikájában mint egy napi témával foglalkozó szociográfia. Illés Endre a Törtétkben sikerrel megkezdett témakört folytatta tovább, az értelmiség erkölcsi problémáit elemezve, az ironikus esszészíndarabot. Illyés Gyula legújabb tragikomédiájában (Dániel az övéi közt, 1976) történelmi keretek között válaszol a mai emberség és magyarság kérdéseire. S mellesleg megteremtí a történelmi sorskomédia válfaját. Illyés szatirikus életműve szinte észrevétlenül teljesedett ki költészete, szépprózája, esszémunkássága és tragédiái árnyékában. Komédiái a „komoly” műfajok mellett talán alkotói szélsőnek, könnyelmű írói kalandnak tűnhettek. Pedig Illyés Gyula a szatirikus hangnemek és komikus formák szinte minden típusát végigzongorázta a parasztkomédiától, a bohózatától a tragikomédiáig, a realista ábrázolattól az elvont példázatig. (Lélekbúvár, 1948; Tüvétevek, 1953; Bolhabál, 1966; Bölcsek a fán, 1970; Orfeusz a felvilágban, 1975). Az említettektől ismét eltérő, eredeti szatirikus egyéniség Örkény István, A fantasztikumig kielezett groteszkben, az egypercesekben, egyéni műfor-

mát teremtett. (Ezüst pisztráng, 1956; Egyperces novellák, 1968). Színpadon is ezt az abszurditásig vitt lélekboncolást folytatta. (Tóték, 1967; Macskajáték, 1969; Pisti a vérzivatarban, 1969; Kulcskeresők, 1977.)

A mai kor emberének magatartását, téves nézeteit elemzi szatirikus, ironikus, abszurd megközelítésben Karinthy Ferenc (Bösendorfer, 1966; Gőz, 1968; Epepe, 1970), Hubay Miklós (Te Imre, itt valami ketyeg, 1974), Páskándi Géza (versek, drámák, prózai írások), Szakonyi Károly (Adáshiba, 1970; Hongkongi paróka, 1973), Görgey Gábor Komámasszony, hol a stukker? (1966), Hernádi Gyula Királyi vadászat (1976). És még nem is említettük Gyurkovics Tibor, Eörsi István, Száraz György vagy az első színműves Bertha Bulcsu komédiáit.

A jó társadalmi közérzet és a szatirikus pezsgés kialakításában nem lebecsülendő a szerepe a kabarének, a pódiumhumornak. A hajdani nagyszerű hagyományokat (Nagy Endre) azonban csak részben sikerült fölvirágoztatni (Gádor Béla). A különböző kabarészínházak az elmúlt húsz-harminc évben értek meg ragyogó és halványabb napokat. Voltak a Vidám Színpadnak is jó korszakai, amikor a napi politikai kabarét tartotta fő hivatásának. A Mikroszkóp, a Rádió kabaré eredményeit is érdemes számon tartani. Sándor György egyszemélyes színházában valóságos kis forradalmat vitt végbe. (Asszociációs szójátéokra épülő abszurd, filozófiai pódiumszatírárt hozott létre.)

Áttekintve a korszakot, megállapíthatjuk, hogy a szatíra bizonyos tengődés után, 1957—1960 körül kezd föllendülni. Kezdetben a militarizmussal, a nácizmussal, a feudális kapitalizmussal foglalkozik főként, majd 1965-től egyre erőteljesebben a mai mindennapok problémáival. Van bizonyos műfaji tagozódás is az időben. Egy időszakban a vicc, a kabaré, az 1960-as években az elbeszélő széppróza, majd a hetvenes években a színpadi komédia a szatíra vezető műfaja. A demokratikus közélet megerősödésével, az irodalmi szatíra, majd a vígjáték került előtérbe, s csökkent a vicc társadalmi jelentősége, szerepe. Napjainkban a humor óvó, „lelket pihentető” szerepe is mérséklődött, s inkább a kritikusabb, támadóbb jellegű szatíra vált gyakoribbá. Ez nagyjából azt is jelenti, hogy a társadalomnak, a közösségnek nem önmaga megóvására, öntudata ápolására van szüksége, sokkal inkább torzulásainak szatirikus orvoslására, leleplezésére. Azzal, hogy meri vállalni a szatirikus kritika kényelmetlenségeit, vitalitásáról, megújodásvágyról is tanúskodik. A szatirikus pezsgés nem azt jelzi, hogy a bajok, a torzulások súlyosak a társadalomban, sokkal inkább azt, hogy ezek orvoslására megvan az erő, a lehetőség a társadalomban. És a torzulás szatirikus közhírré tétele az első lépés a korrekció útján.

Egy efféle áttekintés még csak vázlatos képet sem adhat egy nép szatíra- és humortörténetéről. Nem is törekedtem teljességre. Csak a szatíra és humor emberiséget védő, ésszerűtlenséget és erkölcsatlenséget támadó szerepére kerestem példákat a magyar irodalomban. Jól tudva, hogy a humor és a szatíra más népek irodalmában is hasonló szerepet tölt be, mint ezt a nemzetközi elméleti irodalom és az itthon is jól ismert külföldi szatírák igazolják.

Etikai Alap

(Szöveg.)

Az etika — ösztönökből indul.

Alapján ösztönök.

Határa, partja: tagadás, igenlés.

(A hagyományt azért igenled, mert jó, megtartó tapasztalatnak fogod föl.)

De körömszakadtáig tagadod,
hogy ismernéd a gyilkost,
hogy segítetted vagy hogy ő — te volnál.

Önvédelmi ösztön. Rejtezés. Inkognitó.

Am telitüdővel kürtölöd: ösmerted a Sztárt,
a Megváltót is láttad s a Nagy Művész
nálad vacsorázott, hogy segítetted őket,
netán — velük azonos vagy.

Kihívó ösztön, támadó, magát-megmutató, kilétét felfedő.

Tagadsz mindent, ami veszélyt hozna rád
vagy szeretteidre.

Igenled, ami jutalommal járhat számodra
vagy a közellevekre.

Ez még az *egyén szintjén* történt.

Am most jön a *kisobb-nagyobb közösség*.

Itt már gyakran az önvédelmet
támadásnak álcázod, hogy hatásosabb legyen:
ráijesztesz, fenyegetsz, mint midőn a kiskutya
nagy hangon ugat egy bernáthegyire.

Tehát: magasabbra becsülöd magad, fölkerékited
saját összegedet, mint a pénzt szokás,
többnek akarsz látszani.

A kicsik sűrű önvédelmi harciassága, türelmetlensége.

Vagy éppen fordítva cselekszel:

a támadást önvédelem álruhájában indítod,

hogy elaltasd a másik készenlétét;

jámborképűn kicsinyíted erődet

a másik előtt, veszélytelennek tünteted föl

magad, noha óriás vagy, eltereled
hatalmadról a figyelmét. (A túlerő, a fölény leplezése.)

A nagyok magabiztos, fölényes türelmessége ez.

A nagy kutyát ugató kis kutya — komikus.

A kis kutyának félelmet színlelő nagy kutya — ironikus.

Így lesz a túlzó harciasság, türelmetlenség komikumot vagy
tragikomikumot szülő ok.

Így lesz a túlzó türelmesség az ironia jele.

Annál komikusabb lehet valami számomra
minél inkább kikerülhető és veszélytelen szememben.

Annál tragikusabb valami, szorongatóbb —

minél kikerülhetetlenebbnek s veszélyesebbnek tűnik.

Hiszen világos: a tragikum emberi észrevétele a felsőbb, a nagyobb, a törvény,
[az istenek

fölényét fejezi ki az emberek fölött. (A halált észrevéve végül is felismertük [nagy fölényét.]

A komikum emberi észrevétele viszont az ember fölényét fejezi ki a más embereken, törvényeken, időn, esetleg: istenen. Az irónia közbülső mód: az erős, de még hatalomváró ember gesztusa a felsőbb törvények felé, vagy az istenek egymásközi tartózkodó fölénye és a nagyon erős emberek iránti metsző gesztusa. Ebben még távolságtartás van, olykor óvatosság, rejtezkedés: nem nyílt, mint a kacagó fölény. Haladék van benne: erők vagyunk, de nem annyira, vagy annyira erők vagyunk, hogy *kivárhatjuk*, amíg a másik magától is egészen nevetségessé válik, legyőzetik. Két erősségi foka az iróniának: ágyúval verébre nem lövök (én válnék komikussá), és: még nem játszom ki minden adumát (mert annyira ellenfelem nem győnge még.) Volna egy harmadik is: ha egyenlők, körülbelül egyenlők vagyunk: nyíltabb, metszőbb az irónia, mert így a mérleg ezzel is az én javamra billenhet. A humor és hatalom kérdésköre ez. Az önvészély és közvészély kérdésköre.

A polgárság a felvilágosodás korában ironikus volt. (Már közelebb a hatalomhoz, de még viszonylag távol a tettektől, a reális hatalomtól.)

Bizonyosan érezzük: *tragikum és komikum nem más, mint a Fölény két arca* (Janus-arc). A tragédiában a felsőbb törvény, isten stb. [büntet, a komédiában az ember.

A Fölény a komikumban az ember pártjára áll az istenek, a régebbi nagy törvények ellen, vagy bizonyos emberek mellé szegődik más emberek ellen; a tragikumban viszont a Fölény az istenek, a törvények, a szükségszerű, a sorsszerű, a felsőbb hatalmak oldalára áll, végül is a saját pártjára. A tragédiában az ember áldoz, a komédiában isten [stb. mond le valamiről.

Platón azt írta a Lakomában, hogy

Szokratész érvelése elveszett, merthogy tanítványai már álmosak voltak s nem tudták megjegyezni: mi volna az *egyetlen tő*, amelyről tragikum és komikum sarjad?

Nos: ez a Fölény.

Az emberiség elveszett gondolatmeneteinek rekonstruálására is törekednünk kell, mint ahogy próbáltuk elképzelni a legendás Atlantiszt, az elsüllyedt világrészt.

Etika, humor, tragikum, komikum, önvédő és támadó, vészély és önvészély, ösztön és tudat kérdésköre ez. Összefüggések vázlata.

Hogy mi a komikum? Az a másoktól felismert meghaladott, amely önmagát nem ismeri föl vagy nem eléggé s józanul ismeri föl. A humor pedig annak emberi képessége, hogy felismerjük az önmagukat föl nem ismerő meghaladottakat (térben, időben, fejlődésben, formában, súlyban, erőben stb. a meghaladottakat) vagy vélt-meghaladottakat. A komikus kontraszt is belefér a fenti meghatározásba.

És most a groteszk, az abszurd: az a határterület, ahol a meghaladott csak féligmeddig fölismert, csak részben meghaladott, mert másrészt még nagy ereje van. Az isteni és az emberi fölény, a tragikum és komikum között a „senki földje” — ez az abszurd, a groteszk birodalma. Itt még

kaotikusan kavarnak az erők: égi és földi. *A groteszk, az abszurd a fél vagy negyedfölény.* Itt a „felsőbb erő” megosztzik a hatalmon az emberrel, az emberi megismeréssel, a mítoszi vagy mesés képzelettel. A földi rációval osztzik az égi. (Nyilván: itt felsőbb hatalmon a hitbeli „isten” képet éppúgy értjük, mint másfelől a valóságos természet- és társadalomtörvényeket, a lehetőség és a valóság világtörvényeit.)

Folyik a harc e területért: a „felsőbbek” örökre a Titok honába, a Fenségesbe ragadnak, az egészen Homályosba, a nagyon Sejtelmesbe, mi pedig az emberi fölény, a Megismerés birtokait gyarapítnánk majd a groteszk, az abszurd tartományaival. (Miközben az utóbbiak is újraszülethetnek csökkenően.)
Mi, az ember fölényében reménykedünk.

És akkor

— *hozzászorulva
azt kellett mondani a Szűznek
„Hogy egy virágot
maradandóvá préseljünk
kellően súlyos dologra
van szükség*

például egy könyvre”

Lehettem volna én is De Sade márki

(OLDOTT SOROK — FÜZFA-RÍMEKKEL)

Ismét valami ami végül is nem lettem

„Szexi terrorista szexi anarchista”

*Lehettem volna én is De Sade márki
Sodomiában műgatáson hálni
Un peau apéritif (ha jól írom)
Korbáccsal étvágyat csinálni
A kománét a kómában komálni
Újfent valami mit végül is nem tettem
És ezek szaporodnak énefelettem*

*Mert nem akartam v a l l a n i s o h a
(Valljon a gyilkos meg az ostoba)
És vallomás a korbács fonata
Vallomás az elvágott torok
Vallomás ha borjakhoz nyúlok
S bármily szörnyű — mi is lehetne más
E sok mód mind s z e r e l m i vallomás
Masturbáltam volna végtelennel
Hanem tudtam v i s s z a é l n e k e z z e l
Nem maradhat semmi sem titok
Kiszolgálók és kiszolgáltatok
Hát nem tettem mert védőszín puhán
Tapadt rám a törvény s kulturám
S mert csak ilyennek szülhetett anyám*

*Ismét valami amit végül is nem tettem
S immár minderről szelíden letettem*

Kiút a Penrose-enigmából, avagy a bűvös körlépcső

(RITMIKUS ESSZÉ)

*Temérdek tévhit terjedőben
Különösképp az ifjúság körében
Itt van mindjárt a Penrose-rejtély
A Penrose-lépcső körüli zűrök
A geometria mítoszi idejéből
(Mert a geometriának is van mítosza
Miként a mítosznak geometriája)*

*Igen sok zsenge elme
A' hiszemben élt sokáig
Hogy a Penrose-féle lépcső
Merő abszurditás
És bár az abszurd fogalmának
Geometriai gyökereit — is — senki
Nem tagadhatja (a kör négyszögesítése és a többi)
E fentebb fölhozott kérdésben
Alább próbáljuk bizonyítani
Ilyesmíről már szó sincs*

*A Penrose-féle lépcső
Fokról fokra
Mindig emelkedő
Mégis önmagába megtér
Mondom sokáig*

**Merő abszurditásnak vélte
Az ember**

Nos nézzük
Ha a Penrose-lépcsőt
Úgy képzeljük el mint egy
Óriáskereket (körnek mely önmagába megtér)
Ezen pedig kívül a kerékráfon
Fokozatosan emelkedő illetve ereszkedő lépcsők vannak
A kerék forog
Mindig az elemkerülő új lépcsőfokra
Lépek
Igaz ugyan hogy ez a lépcső-rendszer az egyik oldalán
Emelkedik a másikon meg süllyed
Am ez mégis u g y a n a z a lépcső
Tehát elfogadhatom hogy
„ezek olyan lépcsőfokok amelyek
mindig emelkednek és mindig egyidejűleg
— viszonyítva a téridőhöz — ereszkedők”
Tehát nem egyszer ereszkedik máskor meg
Fölfelé megy hanem egyidőben teszi
Mind a kettőt
Mondhatom tehát hogy mindig emelkedik-ereszkedik
S önmagába tér meg
A lépcső körforgása lesz hát kiutam
Az enigmából
Ő már a Penrose-enigma sejtette a g ö m b ö t
Amelyre épül a Minden manapság
Ő Tér Idő ó Fejlődés-fokok
ISMÉT MILYEN KICSINY VAGYOK

GÁCSI MIHÁLY GRAFIKÁJA

Ef-dúr fonatina

Ernft Jandl f-moll etüdje
tifteletére, őfintén.
F-re válik bizonyof hang
ott fintén.

Fapora főval, fapora főval
Fépen főlj, fépen főlj:
Tüffenteffen borffal-főval
Telt tarfoly.

Fabadon, fabadon fárnyalnék:
Fivemen, fivemen fáfforfép.

Telt tarfoly.
Fámit rád a, fámit rád a
Fífifufi ftráda:
Fáguldáfra.

Fépen főlj.

Fóhivatalban félfogadáf;
Fílfák fürüjén, fílfák fürüjén
Félfufogáf, félfufogáf.

Fafkefelyűfárny félef eget fánt:
Feretnék fántani! Van-e rá fánf?

Fájharmonika, fájkofár.
Fáj a köröm éf a fáj.

Fáfforfép.

Famuráf famovár,
Fietek, Famu vár!

Fanafét, fanafét
Fedem a kanapét:
Félefedik.

Fékrekedésef fáguldáf;
Félfőfégef fámitáf.

Fövödményef fuftrátum:
Folyton furkapiskálom.

Fufimufi, fufimufi Folyomfem:
Nem felel jól orrom fem.
Fámfa, fálfa, fakübli —
Fuggeftív a fatöbbi.

Camille Pissarro: Boulevard des Italiens — 1897

*E képek utánzatai
már rég polgári szalonokban
lőgnak. Ha intéznievalóm van
Camille-lal, ez csak egykori
időket érint. Aznap
dolgom végeztén a tömegbe
vetném magam, körutak erre
alkalmasak, fák árnyai*

*alatt sietnék, lökdösődve,
olvasnék egy bulvárlapot,
és alakot, oly alakot
ölnék, mint valami fősze-
replő, talán egy késelőre
vetném magam, azaz bele-
bújnék lénybúvhelyein e
percben lapuló, jóelőre*

*kitervelt valójába, vagy
épp rend! rend!-et kiáltanék,
mert így hangolna az a cikk,
művészpolgárom, gyáva vagy?
súgnám befintorogva; adj
egy franc-t! ez valódi-más
volna már, egy k e n d ő s, piás,
szerbből ideszakadt apaty,*

*bemutatokozonunánk:
évvagyovity Tevagyovity,
tevagyovity Évvagyovity
oráng elénk, óránk utáng,
fát kétfelől támasztanánk
pultnál, s adnék franc-t, legyen abszint,
és közben vizslatnám a többszint
jár-műveket, fény dölne ránk*

*ablakon át, kis szesz, kabátrább,
s azt mondanám: milyen szerencsém
van, hogy ilyen polgárilag s nem
más mód kereszteztem futását,
most hasmánt fedhetném a járdát
valahol a városelön,
hiszen ön az én késelőm,
kinek bulvárlaposa-mását*

*— betűhívő! — öltöttem épp,
betűhívő, én az vagyok,
kiabálnék, s közben karok
fognának le, miért, miért?
Camille-hoz indultam, ha még
volna körútján kiadó
alak! majd úgyse látható,
igaz, ki ki? S nem értenék.*

Seurat: A parádé

*Seurat üdvözli K. urat?
Vagy már Seurat-t üdvözli K. úr?
E parádén oly léghuzat
leng, melytől elől lesz a hátul,
s viszont is így, két-arculat.*

*Pontszájhoz illő trombitákon
s egyebeken, hátulelők
— püppontkalapfej nagykabáton —
kara fullaszt örömmelöt
túl minden zenekari árkon.*

*Túl az egész varietén
épp semmi sincs ezen a képen,
tér-tagolás van, formakény-
szer-vedlés, s ha tartalmi éppen,
egy fa nem tudja azt, szegény,*

*hogy rokon-fából az a korlát,
de hát az már csak azutáni
faság, meg lehet várni sorját,
bár nem kell érte sorba állni,
kalap-állások majd kihordják.*

Susognak a nézők alul,
gázláng-szentlekek frize su-
gallatán, semmi itt balul
nem üthet, hatolják ki pu,
int a clown, s a manézszer úr

mintha ehhez feszülne ívben,
míg váltóréz-aranyközép
fújja, ami hogy volna szívben:
a láb disznócsülökterét,
mely a nagykabátból kilóg lenn:

hogy is hihetném tárgytalannak,
e kép miért is volna extrém,
tényállaga mint volna absztrakt,
úgy feszül, mint seggben a zabszem,
amit egyáltalánja mondhat:

konkrét a nézőtéri sáv,
egy csik, de mi mindent elárul,
ezek röhögik itt Seurat-t,
s ébred érzésükre K. úr,
ám a Parádé áll tovább.

EÖRSI ISTVÁN

Arckép ünnepen

Eszpresszó ablakában
egy fürtös zongorista
profilja
s egy dizőz keble közt vidáman,
topisan, borostásan,
süldes sapkáját szemére szorítva
Lenint láthatod itt ma.

Végakarát

Széchenyi azt kívánta,
hogy ha már nincs menekvés,
Kossuthot és őt
egymásnak háttal akasszák fel.
Egy hazafi végsőnek szánt
óhaja smafu nektek?
Az ünnepre felcicomázott
teremben egymás mellett
lógtak mint két családfő.

Ez a gyerek nem köszön

Ez a gyerek nem köszön
soha senkinek sehol.
Ha elmegy, ha visszajön,
ránknéz és egy szót se szól.

„Hogyha köszönsz, kisfiam,
kiságyút kapsz, harckocsit.”
Nevelnénk fortélyosan,
de ő ránk se hederít.

„Lesz haddelhadd, büntetés,
ha nem köszönsz, jópipa.
Jön a rendőr bácsi és
bedug büdös dutyiba.”

A lemaradt zászlóalj

Misu a kapuban állt, és mankójára támaszkodva nézte a közeledő csettegőt. Szeretett a kapuban álldogálni, nézni a jövő-menőket, spekulálni, találgatni: vajon ki hova megy. Ha csomag volt a biciklin, azt találgatta, mi lehet benne. Ha például a csomagtartón szabályosan, ügyesen becsomagolt holmi volt, rajta ormótlan, nagy kék betűk, ez a postára megy. De vajon kinek küldi? Kinek, hát csakis a fiának, aki most katona. Aztán valahogyan — innen-onnan, jól meggondolt keresztkérdések által — sok mindent megtudott, míg a kapuban álldogált. Az a tiszta igazság, hogy Misu sok mindenkiről sok mindent tudott a környéken. Például a közeledő csettegőről is. Azzal, aki a csettegő bakján ül, majd vált pár szót, így szokták, mert a csettegő eléggé messziről jött, a tanyák közül, megérdemel egy kis műszaki pihenőt. „Hó” — kiáltott a bakon ülő Bakonyi Kolos, mintha lovat állítana meg. De hogyan lehet egy tanyasi parasztnak olyan neve, hogy Kolos, megfejthetetlen. Misu azonban ezt is tudja. Papnál szolgált valamikor a Kolos anyja, még lánykorában, annak a nevét örökölte, meg a pap két fejős tehenét — így indult az életnek.

— Mi van, egykomám — Kolos, Kolompos. Nagyon csattog ez a te csettegőd, nem hallja az ember a saját hangját.

De ezt már a kapuból, mankója segítségével kiballagva, a csettegő mellett kiabálta, harsogva, hogy eljusson a közlés Kolos füléig.

— Azért csettegő, hogy csattogjon, az apja hétszázat.

— Nem tudnád elhallgattatni?

— Tudnám én, csak az a baj, hogy azután meg nehéz szóra bírni. Van úgy, hogy nem is mindig sikerül elindítani.

— Nana, hát legfőljebb majd megtoljuk. — Ó, a mankójával!

A csettegő elhallgatott. Kolos babrált valamit rajta, így aztán csend lett.

— Hallod, szomszédom, mennyit spekulálok én ezeken a dolgokon, amikor kinn állok a kapuban. Mondjon bárki bármit erről a szokásomról, de én szeretek kinn állni a kapuban és spekulálni. Mit tudok egyebet tenni? Például azon spekulálok mostanában, hogy hallottad-e, Sárímiki eladta mindkét lovát. Öregek is, gyengék is...

— Hát Miki se nagyon dicsekedhet se a korával, se az erejével.

— Meg azt mondja, most már nem szabad lovaskocsival ráhajtani az országútra, benn a városban is csak a széleken lehet csavarogni, ez már nem üzlet. Vagyishogy a lótarás nem üzlet.

— Hát nem, az biztos. Nekem ugyan nem kéne.

— Meg, azt mondja, nagyon elszaporodtak ezek a csettegők. Ezek irtják ki a környéken a lovakat, nem a lómészáros, azt mondja. Szeretném, azt mondja, bedugni vattával a fületem, hogy ne halljam azt az átkozott csettegésüket, de még a legmélyebb álmomban is hallom.

— Aha. Meg az a szörnyű magas lóadó.

— Ezt is emlegette. Egy ló után nyolcszáz forint, de kettő után már kétezer. Ezt, azt mondja, kibírni nem lehet. Hogyan keressem meg a rávalót, amikor mindenki a csettegővel fuvarozik, szánt, ekekapázik. De a lovat akkor is etetni kell, ha nem dolgozik, csak a jászolnál ácsorog napokon át.

Misu egy kicsit elgondolkozott, aztán nyíltan Kolos szemébe nézve feltette a bizalmas kérdést.

— Mondd meg nekem, Kolos, őszintén, bizalmasan, mennyi adót fizetsz te ezért a szerkezetért? Ezért a csettegőért?

Kolos a hasát fogta, úgy röhögött. Amikor már tudott beszélni, még mindig valamifajta utófuldoklás közben mondta:

— Egy fillért sem. Fel vagyok mentve, mint a púpos gyerek a tornászástól.

— Ezt nem értem. Akárhányszor mondod, egyszer sem értem, hogy egy rossz, girhes gebe után, amelyik az üres szekeret is alig bírja megmoccantani, nyolcszáz forint, ezután meg... egy fillért sem... Mennyit bír ez a csotrogány?

— Hat-nyolc mázsát nyugodtan rápakolhatsz. Jó úton húszat is.

— És állandó sebességgel megy — állapította meg Misu. — Te! — csattant fel újra —, hogy az égbe tudtad ezt megúszni? Hiszen minden motoros jármű után kell adót fizetni. Ahogy én tudom.

„Aj, gondolta Kolos, majd mondok én neked valami olyat, hogy napokig spekulálhatsz rajta a kapuban.”

— Ez, ha nem tudnád, törvénytelen jármű.

— De hát a törvénytelen gyerek után is kell gyerektartást fizetni, tudom magamról — kiáltotta a sánta Misu. — Hogy-hogy törvénytelen?

— Úgy, hogy nem tud róla se törvény, se hatóság.

— Nincs is rá engedélyed?

— Nincs! Minek? Benzín kell ebbe, nem pecsétés papír. Nem is kértem, mert úgysem adták volna meg. Akkor meg minek kérjem. Nézd meg a hátulját, nincs rajta rendszám. Hiába kértem volna, rendszámot erre nem adnak. Misu gyanakvó, vizslató pislogással bicegte körül a nevezetes járművet. Hát — mindig tanul az ember. Afféle kisebb platós pótkocsi — a hátulján csakugyan nincs rendszám. Két kereke van, láthatólag személyautó kereke volt valaha. Háromszögletű merev vasváz csatolja össze a szerkezet elejével, ahol Kolos ül, kájanul vigyorgva a bakon, előtte meg ami húzza az egészet, a motor. Ez csattog úgy, mint a veszett fene. Misu nézi — nem ért a motorokhoz.

— Ez miféle motor?

— Hát — motor. Motorbicikliből szereltük ki, fene se tudja, hol csinálták. Csetteg — ez a lényeg. Viszi-húzza a terhet.

Hm. Négy keréken gördül. Motorbicikliből szerelték ki, nyilván már akkor is ócska volt. Misu nagykeservesen a motor alá hajolt, de nem tudott eligazodni a szerkezeten. Kolos meg folyton somolygott odafenn a bakon.

— Azt mondod, nincs rá engedélyed. Szóval — ez egy tiltott jószág. Akkor meg hogy mersz bemenni vele a faluba? Hogy mersz itt ezen a kövesúton végigcsettegni vele? Mit csinálsz, ha elibéd áll egy rendőr? Igazolat — he?

— Semmit. Egy az, hogy ezen a keskeny kövesúton nemigen járnak olyasfajta rendőrök. Azok a pingvinsíkosak. Azt pedig már megfigyeltem, nem is egyszer, hogy Lali, tudod, a mi körzeti rendőrünk, ha ott csettegek el az őrs előtt, becsukja az ablakot, hogy ne halljon, és elfordul, hogy ne lásson.

— Hááát — álmélkodott Misu — kicsoda világ!

— Ez ilyen — állapította meg Kolos. — Azonfelül még azt is vedd figyelembe, hogy az én fiam, a Palkó, rendőr bent a városban. Még hozzá éppen a közlekedésnél. Ő is azzal a pingvinkocsival jár. Világos? — Felnevetett, meghűzgált valami drótokat, megfordított valami kulcsot s a motor — kár volt előre félni — feldűrrögött. A csettegő elindult, eleinte csak dögöve, bizonytalanul, a hátulja fertelmes füstöket eregetett, de aztán megcsendesedett, egyenletessé vált a hangja, kecsesen billegett a pótkocsi fara, aztán eltűnt a kanyarban.

Misu gondterhelten bicegett vissza a kapuba — volt min spekulálnia. Egy dolgot bánt: nem kérdezte meg Kolostól, miért megy be a faluba. A plató üres volt, tehát csakis hozni akar onnan valamit. „Mégvárom — gondolta — megnézem, mit hoz.”

Nem kellett sokáig várnia. A falu felől újra felhangzott, először fátyolozottan, majd mind harsogóbban a csettegő hangja. Misu meredten figyelte, mikor bukkan elő a kanyarból. És amire nem számított: nem kellett elibe menni megállítani, mert maga Kolos állt meg a kapu előtt az úton.

— Ide hallgass, Misu! Mennyiért adta el Sárimiki a két rossz lovát?

Misu nagy töprengések között közel ment a csotrogányhoz, rákönyökölt a bakra és bizalmasan megsúgta Kolosnak, hogy ezt még nem tudta meg sem Mikitől, sem mástól.

— De miért érdekel ez téged? — kérdezte, közben hátrapislogott, hogy vajon mi van a platón, miért volt benn Kolos a faluban. Hát! Eredeti, zsákos csomagolásban kristálycukor. Körülbelül három mázsa.

— Azért érdekel, hogy megüzenjem neki, szerezzen vagy csináltasson ilyen csettegőt, jobban jár vele, mint a két öreg, csont-bőr gebéjével! Ezután még adót sem kell fizetni!

— Aha! Értem. Majd megmondom neki. Hát te meg — kérdezte teljesen fölöslegesen — mit hoztál a faluból?

— Sót. Sót. Tudod, a birkáknak. Nyalogatni. — Kolos felröhögött, megindította a motort és tovaccsettegett.

„Sót! Az édes jó anyádat csapd be, ne engemet. Cukor az, méghozzá tiltott pálinkafőzéshez. Megtudtam azt is, hol főzöd. A padláson. Dupla tűzfalat építéttél, aki felmegy a padlásra, azt hiszi, itt a padlás vége. Csakhogy mögötte ott rotyog a cefre, fő a pálinka, a cseréptetőn elszáll a szaga, és van még egy tűzfal. Birkád meg nincs is, amivel a sót nyalatnád. Egyszer majd leég a házad teteje, az lesz a vége.”

És ráadásul rendőr a fia. Borzasztó gondok közt bicegett vissza a kapuba, hogy tovább figyelje a kövesúton közlekedőket. Nehéz a dolgokon eligazodni.

*

— Óriási balhék lesznek, apu — mondta Palkó az apjának, amikor leültek vacsorázni. Palkón még rajta volt az egyenruha, nem öltözött át, mert igen hosszú volt a szolgálat és nagyon megéhezett. Gyorsan nekiült a kész vacsorának.

— Hogyan érted? Milyen szempontból?

— Hogy is mondjam csak... Rossz hírt hoztam.

— Mondd el. Nyugodtan. Meghalt valaki?

— Meg. Vége a csettegőkorszaknak.

— Vége a... minnek?

Rettentően nehezen értette meg, amit a fia próbált vele megértetni, de amikor megértette, kiszaladt az arcából minden vér. Kiadtak ugyanis egy borzasztóan szigorú rendeletet, amely szerint ezek a csettegők a közlekedésből kirtandók. A fővárosból jött rendőrtiszt az eligazításkor egészen egyszerűen az utak poloskáinak nevezte ezeket a törvénytelen, szabálytalan járműveket. Nem-hogy a faluba — kövesúton — nem lehet többé becsettegni vele, hanem még a kapun kívültre se merészkedhetnek. Csak a kerítésen belül, a kertben, rotátorozásra, vízhúzásra, permetezésre lehet őket felhasználni. A kapun kívül nem léphetnek, mert az — akármilyen keskeny földes dűlőút — közút! Közúton pedig többé nem közlekedhetnek a csettegők.

— Megmarhultak ezek teljesen? — kérdezte a fiától Kolos.

— Mindegy. Ez a rendelet. És ha valakit rajtakapnak, az egész járművet vagy elkobozzák, vagy teljesen használhatatlan állapotba hozzák.

— Megmarhultak. Mondom, hogy megmarhultak — s aztán kedélyesen felnevetett. — Nem ér ez a rendelet semmit, fiam. Eddig is tiltották, mégis ment az üzem. Tudod, nagyon jól, hogy a körzeti rendőrünk, a Lali becsukta az ablakot, elfordult...

— Ezután nem fogja becsukni az ablakot.

— Na de... két-három liter pálinka — s kacsintott a fiára, aki konokul ingatta a fejét.

— Nem megy, apu, nem megy. Lalit elhelyezték innen, mert már túlságosan engedékeny volt a helyi lakosság szabálytalanságaival szemben, hoznak majd távoli vidékről valakit, aki nem lesz szívbarát. Tessék már megérteni, hogy komoly a helyzet. Annyira komoly, hogy ha én például apuval találkoznék szolgálatban, kinn a dűlőúton, kötelességem lenne elkobozni a csettegőt.

— Elkoboznád?

— El. Mert sohase vagyok egyedül a szolgálati kocsiban, nem vagyok tanú nélkül: Azt kell tennem, amit a rendelet előír.

Kolos abbahagyta a vacsorázást. Nem ment le falat a torkán. Most már megértette, hogy csakugyan komoly a balhé. Még sokáig beszélgetett a fiával, Palkóval, kikérdezte a Kreszről, az országúti közlekedés lehetőségeiről, sok furcsaságot megtudott, de az agya, elméje, gondolkozása teljesen összezagyválózott. Nem látott kiutat. A beszélgetés befejezésekor azt ki is nyilatkoztatta.

— Be vagyunk kerítve, fiam, mint háborúban a hátul maradt zászlóalj. Be vagyunk kerítve, most már csak az a kérdés, hogy is lehetne kitörni ebből a bekerítésből.

*

Másnap reggel — alig aludt valamit az éjszaka — felmászott a padlásra, a két tűzfal közötti rejtkehelyen megtöltött egy literes üveget pálinkával, kerékpárra ült s elindult. Méghozzá éppen Misuhoz, aki folyton kint áll a kapuban, sok mindent lát, hall, ezeket a dolgokat valakivel meg kell beszélni, mert megfullad a kimondatlan gondolatoktól. De miért éppen Misuval? Hiába áll kinn a kapuban, hiába lát — és olykor meg is hall — mindent, nem ért a világhoz. De viszont, könyvei vannak, tudományos ember, ismeri a csillagok járását, abból az igazán egyszerű adatból, hogy melyik hónapnak az elején, vagy a hátulján születél-e, megmondja a sorsodat. Azt is, hogy milyen ember vagy. Attól akármilyen hitbuzgó prédikátor kérdezhet akármit a Bibliából, azonnal rávágja, mit, hol irt Pál apostol, meg Jónás, meg a többi hétszentség. És napra pontosan meg tudja jósolni, mikor következik el a világ vége, valami kimondhatatlan nevű csata után... arga... — valahogy így kezdődik annak a csatának a neve. Csak el kell menni hozzá, és csakis őhozzá kell elmenni. A pálinkás üveget betette egy avas zsírosbőr aktatáskába s elment Misuhoz.

— Csak azt nem értem, Misu — kezdte —, hogy te a csonka lábaddal, mankóra támaszkodva folyton állsz abban az átkozott kapuban. Miért nem viszel ki egy kisszékét, vagy akár karosszékét, üldögnél. Kényelmesen.

— Nem lehet, Kolos — felelte Misu. — Az ember azért él, hogy példát mutasson. — Mutatóujjával a plafon felé mutatott, figyelmeztetően.

— Én ezt tőled elfogadom, de most mégis üljél le, mert olyasmit mondok neked, hogy attól úgyis leülnél.

— No, de... előtte nem innál egy kis pálinkát? Szívesen megkínállak.

Hó, azt a bibliás, szentséges mivoltodat — hát te is főzöd, zugban, titkosan a pálinkát, vízből, cukorból, mindenféle bűdös cefrékből?

— Jó, hozzá. — A pálinkát felhajtották, leültek egymással szemközt a konyhaasztalhoz. Aztán Kolos elmondta, mit közölt vele az este fia, Palkó és azt is, hogy mi mindenről beszélgettek.

— Be vagyunk kerítve, Misu. Mert mi vagyunk a lemaradt zászlóalj. Most aztán mi az eget csinálunk? Megoldás volna a számár is, mert látod, tarthatsz akár négy szamarat is, az után sem kell adót fizetni. Csak az után az

átkozott ló után. De mit kezdjek négy számmal? Míg ballagnak be azok a faluba, onnan meg vissza. Meg aztán az ember büszkesége. — Rettenetesen kínlódott, gyötrődött Kolos. — Tudsz valamit tanácsolni?

— Hát — nem sokat. Át kellene hívni Sárimikit. Az is nagy bajba jutott ezek szerint. Nagyobba, mint volt. Éppen most alkudozik egy olyan csettegőre, mint a tied.

— A marha! Persze, ő még nem tudja. Megyek is érte, nehogy megvegye a szerencsétlen.

Felhajtott még egy pohárkával, s aztán a biciklivel nekilódult. Sárimiki nem lakik messze, átmegyünk a kövesúton, az első dűlőúton balra fordulva, az első tanya az övé. „Jó helyen van — állapította meg Kolos — közelébb esik a faluhoz, mint az enyém.”

Útközben, Misu felé tartva, elmesélte Sárimikinek a dolgokat, úgy, hogy mikor Misu ajtaján beléptek, Sárimiki káromkodott, de úgy jött belőle a sok szitok-átok, mint a jégeső, holott tudnia kellene, hogy a szentéletű Misu házában nem illik káromkodni. Elszántan felhajtotta a pálinkát, amit Misu elébe tartott, aztán következett Kolos, majd végül a házigazda. Mindnyájan egy pohárból ittak, részint mert csak egy pohara van Misunak, részint, mert ez a szokás, és praktikus is, nem kell annyit mosogatni.

— Szóval, azt mondod, hogyha felülnél egy krokogyilus hátára, azzal nyugodtan be tudnál menni a városba az országos főközlekedési úton is.

— Azt mondom, mert a fiam, Palkó kioktatott. A tilalom csak az állati erővel vontatott járműre vonatkozik. A járműre és nem az állatra — világos?

— Milyen gyorsan halad az a krokogyilus? Úgy érte, óránként hány kilométeres sebességgel?

— Aj — mondta a házigazda — úgy veszem észre, ti még nem láttatok krokogyilust. Én láttam, Pesten az állatkertben. Hát az a földön mászik, a hátára fel sem tudnál ülni. Mint a gyík, de sokkal lustább és sokkal nagyobb, és a földön mászik. Mászik, de borzasztó lassan. És borzasztó élesek a fogai.

Sárimiki legyintett. A krokogyilus, mint téma le van zárva. Holott van egy nagy előnye. Krokogyilust tarthat az ember akármennyit, nem kell utána adót fizetni. De egy rossz gebe után, amivel az ember szánt, ekekapál... Borzasztó felháborodásában ő maga nyúlt az üveg után, holott ez a házigazda joga és kötelessége, öntött magának, lehajtotta. Aztán kijelentette:

— Most minden a paraszt ellen megy. Pláne, ha tanyasi. Igaza van Kolos komának. Be vagyunk kerítve. Mert mi vagyunk a lemaradt zászlóalj.

— Na, de ezzel nem megyünk semmire. Valamit ki kellene találni. — Kolos is követte Miki példáját, önhatalmúlag ő is felhajtott egy pohárkával, talán, hogy az agy megvilágosodjék. — Ki kéne találni valamit. A csettegőnek vége. Állati erővel vontatott jármű — tilos. Hogy jutunk be a városba, a piacra? Ez itt a kérdés. — A házigazdához fordult. — Misu, neked könyveid vannak. Jártál a világban, míg megvolt a lábad. Televízió is van. Álldogálsz a kapuban. Sok mindent tudsz, hallasz. Mit tudsz tanácsolni?

A házigazda igen komótosan, láthatólag sűrű gondokba burkolózva nyúlt az üveg után, hogy kövesse a másik kettő példáját. Öntött magának, lehajtotta, mindenkinek légyen magához való esze, az üveget az asztal közepére tette, ha valaki megkívánja, hát fogyassza. Sokáig töprengett, aztán egyszer szóra nyílt az ajka.

— Jó, hogy említetted a televíziót. Láttam egyszer benne egy filmet. Afféle tudományosat. Pucér nők nem voltak benne, ellenben elefántok, azok igen. Óriási gerendákat markoltak meg az ormányukkal, vitték oda, ahova kellett. Borzasztó terheket el bírnak vinni. Azt is láttam, hogy az elefánt két oldalán óriási kosarak, megpakolva banánnal, narancssal, akármivel, de hát azokba a kosarakba lehet tenni zöldséget is, újkrumplit is...

— Nyilván retket is — szolt közbe Miki, mert ő úgy határozott, hogy retekkel is megpróbálkozik tavasszal, korán, fólia alatt.

— Akármit — mondta Misu —, csak az a kérdés, mennyi adót kell utána fizetni?

— És végig lehet menni vele az országos főútvonalon?

— Végig. Akár be a városba. Csak az a lényeg, hogy ne húzzon maga után valami guruló járművet. Felülsz a hátára, mindenki téged bámul. Akár pénzért is lehet mutogatni.

— Úramisten — csapott a homlokára Kolos — az adó! Most jut eszembe — s máris nyúlt az üveg, meg a pohár után, mintha csupán ez volna az, ami az eszébe jutott, egy kortyantás az egész, aztán folytatta. — Járt itt mifelénk valami két éve egy író, vagy újságíró, szóval riportertféle, mindenféléről kérdezősködött, szóba került az átkozott lóadó is. Tudjátok, mit mondott erre? Azt mondta: látja bátyám, miért nem tartanak elefántot. Azután nem kell adót fizetni.

— Az elefánt után nem kell adót fizetni! Azt a keserves... — Miki is elvégezte az üveggel, pohárral, amit az imént Kolos, aztán folytatta, roppant praktikus oldaláról közelítette meg a kérdést — aztán mit eszik az az elefánt?

— Mit? Mit? — értetlenkedett Misu. — Hát falevelet, füvet, szénát, mindenféle növényeket. Kiengeded a dülőútra, leszedi az útmenti fák ágait, lombjait, még meg is köszöni neked a tanács.

— És mit iszik?

— Buta kérdés. Csakis vizet. Az elefánt nem iszákos — mondta a házigazda, felháborodásában az üveg után nyúlva. — Ilyet kérdezni!

Még sokáig tanakodtak, az üveg kiürült, újra kellett tölteni, de van még ott, ahonnan ez származik, s mindvégig az elefánt, immár a megálmodott elefánt körül folyt a beszéd. Mintha valóság lenne már. Nem kell utána adót fizetni! Lehet vele a főúton is közlekedni! Óriási terheket bír a hátán! A főkérdés: hol és hogyan s főképpen mennyiért lehet elefántot szerezni? Misu beszerzési forrásként két intézményt jelölt meg. Ésszerűen. Vagy az állatkert, vagy valamelyik cirkusz. Ahol valami oknál fogva fölöslegessé vált egy elefánt. Előfordulhat ilyesmi. De bizony. Azám, de hol tartják majd, hol etetik? Szóval — hol legyen az istállója? Erre is kínálkozott megoldás: Sárímiki értelmetlenné vált székérszínje kiüríthető, jó nagy szín, valaha két szekér állt benne, egy elefánt bizonyosan elfér benne. De az ára! Mennyit ér egy elefánt? Hát ezt meg kell tudakolni. Valakinek fel kell menni Pestre — összedobjuk az útiköltséget —, és mindent megtudakol. Van-e valahol eladó elefánt, és hogy mennyit kérnek érte. Sárímiki vállalkozott rá.

— Te megteheted, neked van feleséged, azon az egy napon el tudja látni a jószágokat. De hát, tudod, engem négy éve itthagyt az asszony — mondta búsan Kolos. — Én a jószágok miatt nem mehetek. Ő meg — intett a házigazdára — a lába miatt.

Még abban is egyezsége jutottak, hogy az elefántot majd kölcsönadják házépítéshez — rengetegen építkeznek —, hogy mint eleven daru, ügyesen feladogassa a tetőgerendákat, szarufákat, mindent, ami kell. Óránként ötven forintért. Vagy hatvanért. Hetvenért. Majd meglátjuk.

*

Kétszer kellett az elefánt miatt felutazni Pestre. Már az első út sikeres volt, az ügyes Sárímiki talált egy eladó elefántot. Még hozzá egy csehszlovák cirkusznál. Az történt ugyanis, hogy az idomítója, meg a cirkuszbeli kommandírozója szerencsétlenül járt. El akarta sajátítani az oroszlanidomítást is, de az oroszlánnak rosszkedve volt, ráadásul a ketrecébe lépő idegen emberen megérezte az elefántszagot — a többit elképzelhetjük. Özvegye viszont soha sem foglalkozott elefántokkal, könnyebb műfajban dolgozott: trapézon. Mit kezdjen

egy rámaradt elefánttal? Megegyez a fejemet is — panaszkodott a kollégáinak. Csehül, persze. Felajánlotta az állatkertnek is, hogy vegyék meg, de ott meg éppen túltermelési válság volt elefántból. Valósággal megváltásként fogadta tehát azt a napbarnította, zömök, erőteljes magyart, aki azzal állt elő — persze tolmács útján — hogy szeretné megvenni azt a fölösleges elefántot. Igen, mondta a trapézos nő, az elefánt eladó.

— De a kérdés: mennyiért.

A trapézos hölgy mondott valamit, a tolmács lefordította, az összeget hallva Sárímiki halálsápadt lett.

— Az istent bele! — kiáltotta a bibliás Misu, amikor Miki kimondta az összeget, újabb összejevetelükön. Az üveg az asztal közepén. Ezúttal valóban Kolos állította oda. — Hát ki tud ennyi pénzt... — legyintett, ivott. Mind a hárman elkomorodtak. Volt elefánt — nincs elefánt.

— Tudjátok — törte meg Sárímiki a szomorú csendet —, azért volna egy megoldás. Pesttől hazáig volt időm a vonaton meghányyni-vetni a dolgot. Ha például többen összeállnánk. A volt csettegőtulajdonosok. Akik vihetik az ócskavastelepre a masinájukat. A portékájuk meg ott rohad meg a földben. Hiába tépi a száját az állam elvtárs, hogy így a háztáji termék, úgy a háztáji termék, hogy arra mennyi szükség van, ha ugyanakkor nem engedélyezi, hogy elvigyük vagy a felvásárló helyre, vagy a piacra ezekkel a csettegőkkel a portékát. Tehát, ha mondjuk, mi, tíz egykori csettegősök összeállnánk, akkor meg tudnánk venni azt az elefántot. Szinte a mellényzsebből.

Na nézd, ez nem is olyan buta gondolat. De ki legyen az a tíz? Illetve hét, mert ők hárman már benne vannak. A névsort — persze tartalékokra is számítva — óriási vitatkozások között, anyagi állapotuk, meg vállalkozási kedvük szerint ítélve meg az embereket, éjféltre összeállították. Felét Kolos, felét Sárímiki vállalta. Hogy megagitálják őket.

— De minél hamarabb ám! Szigorúan meghatározva a határidőt, hogy meddig lehet dönteni. Én annak a trapézos nőnek hat napot ígértem, addig ő eteti az elefántot, de aztán akárkinek eladja. Szóval, három nap múlva, itt együtt kell lenni mind a tíznek — jelentette ki Sárímiki. — Aki hajlandó belépni egy bizonyos összeggel a társulásba.

— Hó! — vágott közbe Misu. — Álljon meg a menet! Én még emlékszem a régi időkre, amikor, hogy is mondjam, hát az első téeszcséket alapították. Akkor az volt kimondva, hogy legalább tíz ember, tíz tag kell és akkor megalakulhat a téeszcsé. A kolhoz. Namármost, ha mi tízen leszünk, kolhoz lesz belőlünk? Elefántra alapítva?

Elgondolkoztató kérdés.

Kolos óriásit ásított. Késő van már, aludni kell — mondta. De a szánta Misu, miközben vendégeit a kapuig kísérte, még ott is a lelkükre kötötte: ha nem is lesz kolhoz — mert ne is legyen —, vezetőséget akkor is választani kell, hogy legyenek, akik az ügyeket felelősen intézik. Még a kapuban megállva is ezt kiabálta utánuk. Hogy erről meg ne feledkezzenek. Magában persze azt remélte, hogy őt választják meg főkönyvelőnek.

*

A harmadik nap estéjén pontosan tízen ülték körül az asztalt, melynek közepén természetesen ott állt az üveg. Mind a tíz tudta, miért van itt, mert a két agitátor — Sárímiki, meg Kolos — már tüzetesen megmagyarázta az egykori csettegősöknek a helyzetet, meg a kilátást. Mindegyik hozott pénzt magával. Azt is tudták, mennyit kell hozni. De mielőtt kirakák volna a „nagy summa pénz” az asztalra, néhány dolgot meg kellett vitatni. Elsőnek az öreg Major Szilveszter szólalt meg, mert ilyen helyeken mindig elsőnek szokott megszólalni. Addig sem beszél más — ezzel indokolja.

— Hát aztán, hány éves az az elefánt?
— A gazdasszonya azt mondta, hogy még igen fiatal, tizennyolc éves.
— Hő, hát az egy állatnál nagyon nagy idő. Például egy lónál, szolt közbe Hornok Pál, mert az mindig közbeszól.

— A ló megint más, mint az elefánt — szolt oktatólag Sárimiki, — az állatkertben is lett volna egy, de az már hetvenéves volt, tehát elél hetven évig is. Tehát a mienknek van még hátra ötven éve.

— Haj — mondta Major Szilveszter —, hun leszünk mi már akkor!

Közben a pohár körbejárt, csak az egyetlen Kokas Náci háritotta el, mindenki tudta, ég tőle a vakbele. Néhány pohárkörbejárás után kiderült, hogy tulajdonképpen minden rendben van, Sárimiki holnap mehet az állatért. Csak azt nem tudták, hogy vajon a MÁV hajlandó-e elefántot szállítani, felvesz-e egyáltalán gyorszállítmányú csomagként elefántot? Mert azt nem lehet sokáig utaztatni. Etetni is kell, itatni is kell. Ezen sokáig tanakodtak, de nem tudtak okosabbat kitalálni: majd elintézi Sárimiki, aki úgyis megy hajnalban Pestre. Az elefántért.

Ezt a tanakodó helyzetet használta ki a házigazda, Misu, hogy előálljon a maga új, egyéni gondolatával.

— Látjátok, sok mindenben megállapodtunk, de az senkinek sem jutott eszébe, hogy az ügyeket valakinek intézni kell, meg a pénzeket kezelni, bevétel, kiadás, ésatöbbi, ésatöbbi. Ki mennyi takarmányt hozott a jószág etetésére, meg hogy mennyiért adjuk el a trágyáját, mert egy ekkora jószágnek sok ám a trágyája. Sok pénzt ér. Úgy, hogy nekünk választani kéne most valamilyen vezetőséget.

— Mint a kolhozban? — kiáltott közbe Rest István, de nagyon dühösen. — Hát kolhozot akartok? Akkor én már megyek is.

— Ne marhulj, Pityu — mondta Kolos s visszanyomta a lócára a már indulni készülő Rest Pityut. — Az öreg Misunak igaza van. Kell valaki, aki a pénztárkönyvet vezeti, meg kell, aki feljegyzi, mikor, kinek dolgozik az elefánt, kinek mit fuvaroz, mikor indult be városba, mikor ért vissza, vagy kinek a kertjében, szőlőjében húzza a rotátort vagy az ekét...

Mindenki belátta, hogy Kolosnak igaza van. Ez csakugyan bonyolult gazdálkodási forma, mindent számon kell tartani, könyveket kell vezetni ésatöbbi, ésatöbbi.

— De hát akkor ez mégis csak afféle kolhoz! — akadékoskodott újra Rest Pityu. — Akkor hát válasszunk elnököt, meg főkönyvelőt, bánjazisten.

— Ezt értsd meg — magyarázta a helyzetet tovább Kolos —, ez nem olyan kolhoz, amilyenre te gondolsz. Például, te tagja vagy ugye a téesznek. Namármost, ha a közgyűlésen elnökválasztásra kerül a sor, arra szavazol, akit a felsőbb szervek ajánlanak. Így van. Feltartod a karodat?

— Fel én.

— Akár Gacsaj Pistát, a híres zsványt, akiről nóta is szól, ugye, azt is megszavaznád.

— Meg én.

— Na látod, ez a különbség. Mi pedig, itt tizen, azt választjuk meg magunk közül, akit mi akarunk. Világos? Itt a különbség.

Ezen sokáig eltöprengtek. Nagy a különbség! Meg a felelősség. Egy üvegnek megint vége. Hosszú szünet után Major Szilveszter szólalt meg.

— Aztán, Kolos, van-e neked valami elgondolásod?

— Van — vágta rá rögtön Kolos. — Mivelhogy eddig is Sárimiki utazott, intézte a bevásárlást, szóval, azt ajánlom, legyen ő az elnök, vagy akármiazistennek nevezzük, hiszen a jószág az ő portáján fog lakni, ő fog tudni mindenről. A főkönyvelő pedig, vagyis a számtartó Misu bácsi legyen, egy az, hogy ő mindig itthon van a sánta lába miatt, más pedig, hogy olvasott ember, könyvei vannak, tud szépen írni, olvasni, számolni, ideje is van, esze is van —

legyen ő a főkönyvelő. Majd vesz egy nagy irkát, egyik oldalon a bevétel, másikon a kiadás. És a pénztárkönyvbe bárki, bármikor belenézhet. Azt Misu bácsi köteles előmutatni. Látd — fordult Rest Pityu felé —, ez is különbség. De mekkora különbség!

Kolos javaslatát teljes lelkesedéssel elfogadták. Erre viszont inni kellett: mindenki boldogan köszöntötte az elnököt, meg a főkönyvelőt.

— Hő, milyen dínomdánomok szokták követni a téeszcsében az efféle választásokat, de hát nekünk ez is elég — dűnnyögte az egyik, mindeddig szótlan tag, csak úgy maga elé s nagyon várta már, hogy eljusson hozzá az az egyetlen pohár, pálinkával töltve.

Talán meg se lehet mondani, hányadik körnél tartottak — Misu bácsi üstje, úgy látszik, tartalmasan és kifogyhatatlanul működik —, amikor éppen Rest Pityunak mi jutott eszébe?

— Hé, emberek, mi jutott eszembe! Ha már van elnökünk is, van főkönyvelőnk is, akkor nevet is kellene adni ennek az elefántkolhoznak.

— Már meg is adad — mondta Kolos. — Elefánt kolhoz. Téeszcsé.

Ebben a tagok nem tudtak megegyezni. Valami szép név kellene. Összevissza kiabáltak. Zöld mező. Boldogulás. Vörös csillag. Béke. Hajnali pirkadat. Remény. Mindet lehurrogták a tagok. Nekik másfajta név kell.

— Te, Miki — fordult Sárimikihez Kolos —, egyszer már mondtad nekem, de elfelejtetem, mi annak az elefántnak a neve.

— Dzsumbó. Csak ennyi. Dzsumbó.

— Na, akkor, emberek azt javaslom, legyen a mi elefántkolhozunk neve. Dzsumbó. Dzsumbó téesz!

Mindenki mind a két karját feltartotta. Éjfél felé már annyira feltámadt a hangulat, hogy miközben a pénzeket rakták csomóba, azt a nótát dalolták, de harsogva, megdöböntve ezáltal Misu máskor csendes tanyájának szomszédait, amelyiknek az a vége, hogy „Nem lehet a Dzsumbóékkal, Nem lehet a Dzsumbóékkal kikurocicázni.”

Hulltak, pörögtek az ötszázások, Misu bácsi ujjait nyalazva számolta őket, mindenkiét külön csomóba rakta. Aztán egy polcrol levett egy pepitafedelű füzetet, kinyitotta, a bal első lapra felül ráíra: Bevétel. A másik oldalra: Kiadás. A bevétel címszó első számú adata az elefánt ára volt, személyenként felsorolva, ki mennyit adott. Mindenki egyformán adott. Hát csakugyan szép summa pénz. Aztán a tagok szeme láttára megszámozták az oldalakat.

— Ezt — mondta — így kell csinálni. Minden rendes téeszben így kéne csinálni.

A közgyűlés szétoszlása után a tagokat a kapuig kikísérté, visszabicegett a házba, az ajtót nyitva hagyta, mert akkora volt benn a füst, hogy szekérekereket lehetett volna hozzátámasztani. Aztán megint a pénztárkönyv fölé hajolt, és könyörtelen elszántsággal beleírta az első kiadási tételt. „Öt liter pálinka” — az összegben, vagyis egy-egy liter árán, még jó ideig spekulált. Így indult, ilyen megfontoltan és meggondoltan kalandos útjára a Dzsumbó téesz.

*

A folytatás ugyanis annál viharosabban alakult.

Óriási lehetőségek mellett megy el érzéketlenül, tompa aggyal az író, amikor nem bocsátkozik aprólékos részletezésekbe, holott az olvasó nyilvánvaló és természetes izgalommal olvasná, hogyan érkezett meg Dzsumbó Sárimiki tanyájába. Tanyába! Elefánt!

Szükségtelen volt a MÁV-val vitatkozni, hogy vajon felveszi-e személypoggyászként Dzsumbót, a csehsllovak cirkusz igazgatója kezét-lábát majd elhánnya örömeiben, hogy nem kell többé Dzsumbót etetni, gondolni — miközben semmit sem dolgozik. Semmit nem keres, mert nincsen többé, aki a porondra vezesse. Örömeiben felajánlotta, hogy a cirkusz a saját költségén, Dzsumbó

megszokott járművén a színhelyre, vagyis Sárimiki tanyájába szállítja az állatot. Az özvegy is megy, hogy a helyszínen adjon használati tanácsokat, miként kell Dzsumbóval bánni. Tud már annyit magyarul, hogy efféle egyszerű dolgokat megértessen az új tulajdonosokkal.

Persze, hogy megértette mind a tíz tulajdonos, mert mondani sem kell, mind a tíz ott volt, amikor Dzsumbó méltóságigteljesen lelépkedett a szállító kocsi hátuljához támasztott gerendákon. De nemcsak ők! Hanem a báméskodók! Folyton folyvást jöttek. Szárnyakon szállt a hír: Sárimiki tanyájában elefánt látható. Negyedóra múlva ideértek a faluból idehömpölygő tömegek, ki kerékpáron, ki motoron, sőt még személygépkocsin is jöttek az elefántlátók. A behemót állat a legmélyebb megdöbbenést a kicsikben keltette, mert ők még nem láttak eleven elefántot, csak a tévében, mesefilmekben s meg voltak győződve róla, hogy az elefánt filcből, mindenféle rongyokból van összetákolva és nem nagyobb a medvénél, a teheneknél, akár, a lónál, és most itt a kegyetlen, ámitó valóság. Szájukat eltátva csudálkoztak: mekkora szörnyeteg.

Misu bácsi félrehúzta Sárimikit.

— Ez mégsem járja, hallod. Minnyi summa pénzt kiadtunk érte, ezek meg csak ingyen bámulják. Belépti díjat kellene szedni.

A gondolat nem rossz.

— Belépti díjat? De hát kívül vannak a kerítésen. Ha nem léptek be a kapun, akkor nem lehet belépti díjat szedni.

— Hát akkor ezt a Dzsumbót be kéne vezetni az istállóba. A színbe. Itt van még az a cirkuszos asszony? Mert azt még nem magyarázta el, hogyan kell behajtani az istállójába.

— Odabent trécsel a feleséggel, Juliskával. Főznek.

— Trécsel? A te feleséged tud csehül?

Nem kell ahhoz egymás nyelvén tudni, hogy két asszony elbeszélgeszen egymással. Juliska éppen slambucot főzött ebédre, mutogatta, magyarázta, mit kell bele tenni. A cseh asszony borzongva nézte, mennyi paprikát rak bele a magyar asszony. Sárimiki kihívta a cirkuszos nőt, mutogatta magyarázta, hogy be kellene hajtani, vagy vezetni a színbe. Megmutatta. Milyen egyszerű! Dzsumbónál engedelmesebb állat nincsen a világon. Csak egy vékony bot kell hozzá, amivel az ember megdöfködi. A cirkuszos nő rettentő boldog volt, hogy milyen értelmesek a tanítványai, ezek a magyar parasztok. A gépkocsi vezetője a volán mögött szundikált, a nő azonban őt is megdöfkölte, valamit beszélgettek, aztán a sofőr kinyitotta az elefántszállító óriási pótkocsi hátsó ajtaját, s valami nyeregfélét húzott ki a kocsiból. „No, nézd csak” — álmélkodtak a tagok, amikor látták, hogy az álmos gépkocsivezető befelé indul a nyereggel az udvarra, hosszú szíjak — a végükön rezes csatok — vonszolódtak a homokban. Aztán a cirkuszos nő következett, aki egy cifra, rézszögekkel kivert, ugyancsak szijcsüngőkkel ellátott, valami bőrből csinált holmit cipelt befelé. Kedveskedve intett a tagoknak, hogy jöjjenek be a színbe, ahol Dzsumbó békésen eszegette a frissen kaszált füvet. A fúrakás mellé egy dézsát tettek — már jóelőre — a tagok, friss, finom kútvízzel telehordva. A tagok roppant figyelemmel nézték, amint a sofőr meg a cirkuszos nő rádobta Dzsumbó háttára — pontosabban mondva a nyaka tövére — a nyeret, azután meg a sofőr behozott egy hágszöfélet, kötélből, azt a nyereg oldalán levő két kapocsba akasztotta, felmászott rajta a nyeregbe, ezáltal megnyugtatva a tagokat, akik épp eppet törték rajta a fejüket, hogy az áldásba lehet feljutni ennek a behemót állatnak a tetejére — aztán a sofőr feladta neki azt a díszesen kirakott, bőrből való kötényfélét, amit aztán a cirkuszos nő Dzsumbó homlokára terített, két lecsüngő szíjat lebecsátott, azt a sofőr idelent összecsatolta.

— Ez olyasmi, halljátok — állapította meg Kolos —, mint az asszonyok kötője. Csak nem a hasára, hanem a homlokára teszik az állatnak.

Az asszony ügyesen lecsúszott Dzsumbó hátáról, összefente két tenyerét és kijelentette:

— Komplet. — A tagok gyönyörködve nézték a felszerszámozott elefántot.

Sárimiki felesége ekkor kiáltott ki a konyhaajtóból.

— Kész a slambuc! Hívjad Miki, a cirkuszosokat is.

Mindegyik tag hazaindult, ebédelni, kivéve Misu bácsit, aki kiállt a kis-kápuba és könyörtelenül követelte minden belépőtől a láthatási beléptidíjat, fejenként két forintot. Mi mindenre kell gondolni annak, aki főkönyvelőséget vállal egy elefánt mellett! Sárimiki felesége mindenestre kivitt neki egy tányér slambucot, meg egy kisszéket, hogy tudjon mire leülni.

*

Eddig minden rendben van — úgy is mondhatnánk, hogy a lemaradt zászlóalj kezd felzárkózni —, de mi lesz, ha megkezdődik a fuvarozás? Amikor majd be kell vinni a portékát a városba, piacra. Az lesz csak az igazi próba! Végigballagni az országos közlekedési főúton! Amikor csordaszám robognak a gépkocsik a város felé. Sorshúzás — mert másképp hogy lehet ebben dönteni — döntötte el, hogy Kolosnak kell vállalkoznia az első útra. Két másik tag vállalta, hogy amíg ő odajár, ellátják az otthoni jószágait. Már sötét hajnalon minden tag elhozott egy zsák eladni való portékát — zöldséget, retket, fólia alatt nevelt zöldpaprikát, zöldhagymát, ki mit —, átadta Kolosnak a papírt, amely a zsák tartalmát felsorolta. Ezt így kell csinálni. Misu bácsi a pepita-fedelű füzetbe mindent pontosan átíraszt. Dzsumbó egyik oldalán is, a másik oldalán is öt-öt zsák csüngött, egyik a másikkal kötéllel ügyesen összekötözve. Aztán Kolos a kötélhágcsón felmászott az állat hátára, a hágcsót maga után húzta, mert valahogy majd a piacon le is kell ereszkedni abból a rettentő magasságból. Kolos keresztet vetett, „Istenem, csak most segíts meg”, sóhajtott, felmászott a kötélhágcsón, beleült a nyeregbe, elővette zsebnotesztét, melybe a cirkuszos nő által lediktált vezényszavakat beleírta, mikor mit kell Dzsumbónak mondani, hogy induljon el, álljon meg stb. Német szavak lennének ezek, mert Dzsumbó a berlini állatkertben gyerekeskedett, ott ragadt rá ennek a nyelvnek az ismerete. Erre hallgatott felnőtt korában is.

Az elindulás sikerült. A tagok komor ábrázattal, levett kalappal köszöntek el Kolostól, aztán ki gyalog, ki biciklivel elindult Dzsumbó nyomában. Szépen, szelíden ballagott Dzsumbó, nyergében Kolossal. Nincs ennél okosabb állat a földön! Alig haladtak a dűlőúton vagy száz métert, Sárimiki a homlokára csapott és már nyargalt is vissza a tanyájába. Még idejében! Senki sem gondolt rá, miből iszik Dzsumbó, ha megszomjazik. A csap alá nem tarthatja oda az ormányát! Egy-két perc és máris nyargalt vissza, kezében sárga színű műanyag vödört csüngtetve, meg egy darab zsineget.

— Hé, Kolos, vidd magaddal ezt a vödört, evvel a zsineggel kösd fel valahova. Majd ebből megitatod.

Kolos elővette a vezényszavaz noteszt, „állj” — parancsolt Dzsumbónak — és Dzsumbó megállt. „Azistenit!” — álmélkodott Hornok Pál. „Micsoda okos állat, talán még egy embernél is okosabb.”

A menet a vödör felkötése után továbbhaladt. A tagok elkísérték Dzsumbót a főútvonalig. Ott Kolos — ahogy tanulta — megbökdöste Dzsumbó ormányának a bal tövét és Dzsumbó engedelmesen jobbra kanyarodott, rá a főútvonalra. A tagok hosszan néztek utána, amíg egy kanyar után el nem tűnt.

Kora hajnalon alig van forgalom. De ami volt, az is leállt, legalábbis lelassított. Ilyen csodát! Elefánt. Két oldaláról zsákok csüngenek, a nyeregben egy csizmás, kajlakalapos, láthatólag falusi vagy tanyasi paraszt ül, és szelíden baktatva haladnak a város felé. Ilyen látvány a magyar Alföldön!

Az út felénél tartottak — nincs messze a város és a forgalom egyre sűrű-

södött —, amikor hátulról vészajtósó sivitás hallatszott. Jiuu... jiuu... jiuu... Na, gondolta Kolos, most jön a bukfenc, jönnek a pingvinek. De ennek már érdemes új fejezetet kezdeni.

*

A pingvincsikos rendőrautó megelőzte Dzsumbót — nem került nagy megerőltetésébe — aztán előtte vagy száz méterrel megállt.

Feszésre húzott derékszíj, szinte ropogósra vasalt öltözet, daliás termet: jól fest a fickó — állapította meg Kolos. Ahogy közelebb értek, azt is megállapította, hogy őrmester. „Most aztán adunk az őrmester elvtársnak egy leckét a Kreszből” — gondolta. Viszont az őrmester is valami ilyesmire készült, mert sípot vett elő s harsányan megfújta; felemelt karral „állj”-t intett. S most majdnem csakugyan bukfenc következett, mégpedig hátrafelé, mert a sípszóra Dzsumbó néhány próbálgatás után két lábra állt, Kolos alig bírt megkapaszkodni a homlokdísz rögzítő szíjába, különben leszánkázott volna az elefánt hátáról az útra. Az aszfaltra. Hogy megüthette volna a fenekét! Viszont mind a tíz zsák lepuffant az úttestre.

— Mi az istennek füttyöreszik? — kiáltotta dühösen Kolos. — Most hogy állítom újra négy lábra?

Úgy látszik, az őrmester többet járt cirkuszba, mint Kolos, mert kitalálta: megint belefűjt a sípjába, mire Dzsumbó négy lábra állt. „A mindenségít — gondolta Kolos —, ezután sípot kell hozni magunkkal.” Dühösen gondolt a csehszlovák cirkuszos nőre, aki nem beszélt semmit arról, hogy Dzsumbó jelenlétében nem szabad füttyülni. Dzsumbó megállt, ormányát előre nyújtotta, várta a cukrot, amit ilyen mutatóvány után szokott kapni. De most nem kapott.

— Halló, ember — kiáltott a magasba az őrmester —, miféle járművön közlekedik maga?

— Hogy-hogy jármű? Nem látja, hogy ez nem jármű, hanem elefánt?

— Hogy mert felhajtani vele az országos főközlekedési útra?

— Miért? Talán tilos?

— Persze hogy tilos. Ezt mindenki tudja.

„No — gondolta Kolos —, most jön a Kresz-vizsga.”

— Vegye csak elő őrmester elvtárs azt a kis szabálykönyvecskéjét, az majd megmondja az igazat.

— Miféle szabálykönyvecskét?

— Amilyen az én fiamnak is van. Palkónak.

— Mi a maga fia?

— Rendőr! — felelte büszkén Kolos. — Még hozzá éppen közlekedési.

Közben az őrmester előkotorászta a könyvecskéjét.

— Lássuk — biztatta Kolos —, mond-e valamit az elefántról.

Az őrmester már annyiszor átnyalazta a könyvecskét előre is, hátra is, holott nágyon jól tudta, elefántról nincs szó benne. Tanácstalanul ingatta a fejét: hogyan tudna méltóságteljesen visszavonulni, anélkül, hogy vereségét beismerné. Kolos meg csak röhögött Dzsumbó tetején. Ő is tudta, hogy nincs benne a könyvben az elefánt. Ki gondolt volna ilyen eshetőségre, amikor a szabályzatot fogalmazták!

— Hát, bátya — dűnyögte az őrmester —, nemigen akasztottak magánál huncutabb embert. — Fordult volna, hogy beül a gépkocsiba, de Kolos észnél volt. Harsányan kiáltozott.

— Halló... halló!... Nem addig van az! Mi lesz a zsákokkal? Amik maga miatt lepotyogtak az aszfaltra! Az ég verje bele a maga füttyülőjét, akárhová, őrmester elvtárs!

Ezt is le kellett nyelni. Az őrmester szolt a gépkocsiban ücsörgő sofőrnek, az is szép szál, megtermett legény volt, persze, hogy ketten, ügyesen hamar feldobálták Dzsumbó hátára a lepottyant zöldséges zsákokat.

— Na, még, ha ezt megtennék. Meg kellene kínálni azt a jószágot — s lenyújtotta a sárga műanyag vödört.

— Hát hallja — dűnyögte az őrmester —, a szemtelenségnek is szokott határa lenni. — De azért átadta a gépkocsivezetőnek a vödört azzal, hogy merítse meg a közeli öntözőcsatornában. — De eszébe ne jusson — mondta aztán Kolosnak —, hogy valami járművet ennek a szörnyetegnek a háta mögé akaszson. Mert az állati erővel vontatott járműre már érvényes a Kresz. Úgy megbüntetem... de úgy... még akkor is, ha rendőr a fia.

— Nekem mondja? Jobban ismerem én a Kreszt, mint némelyik rendőr. — A vödör megérkezett, Dzsumbó egykettőre kiszivattyúzta belőle a vizet. — Hozhatna még egygel — jegyezte meg Kolos, roppant módon meg volt elégedve, hogy sikerült így megoldoztatni ezeket a drága rendőrfiúkat. Dzsumbó kiitta a másik vödör vizet is, Kolos visszaakasztotta a helyére a sárga vödört, aztán a pingvines kocsit sértődötten elzúgott. Kolos pedig megpöckölte Dzsumbó fenekét a hegyes bottal s elégedetten, méltóságteljesen haladtak tovább a város felé.

*

A történet folytatásához tulajdonképpen nincs szükség valami fényes és meredek fantáziára. Dzsumbó természetesen elképesztő feltűnést keltett, miközben a város utcáin a piac felé haladt, ennek jellemzésére csak annyit kell mondani, hogy két általános iskola ablakai előtt vonultak el — a két iskola pillanatok alatt elnéptelenedett, a gyerekek üvöltve tódultak ki a kapun az utcára, Dzsumbó rájuk se hederítve baktatott tovább. Pedig akadt olyan gyerek, aki az izgalomtól és gyönyörűségtől egészen egyszerűen bepisilt. Aztán a megérkezés a piacra — az sem volt ám mindennapi. Az a sikoltozás, őrzöngés, ahogy Dzsumbó, a mozgó hústorony megpillantásakor tanyai, falusi asszonyok, élemedett korú kofák átlendültek az elárusító asztalokon, szemüket tenyérrel takarták be, mert nem hitték el, hogy ilyesmi a valóságban, sőt egy alföldi város piacán a maga teljes valóságában látható. Csak órák elteltével lohadt le az izgalom, amikor kiderült, hogy Dzsumbó tulajdonképpen ártatlan és ártalmatlan lény, sőt hasznos is a maga módján, mert — miközben Kolos ékesszólóan magasztalta a tiz zsák, egyenesen Afrikából hozott friss portékáját — Dzsumbó végigjárta az elárusító asztalok hátsó oldalát, ahova a kofák a lecsavart sárgarépa s egyéb növények fölösleges zöldjét dobálták, s Dzsumbó úgy feltakarította — magyarul mondva bezabálta — a hulladékot, hogy csakúgy tündöklött a piac mászor oly mocskos hátsó fertálya. A háziasszonyok meg csak csődültek Kolos standjához, kérhetett bármi árat — elkapkodták a portékáját. Kiderült ugyanis — egy nyugalmazott biológianár kiselőadásának jóvoltából, hogy Dzsumbó roppant szelíd jószág, nem eszik kofahúst. Csupán egy városi hölgy szalmakalapját lopta le fondorlatosan a vásárló fejéről, de úgy, hogy a hölgy észre sem vette. No, a kalapot — ugyan minek nézhette? — Dzsumbó jóízűen megette, aztán „gazdája” háta mögé állt és ormányával annak a vállát bökdöste. „Ez ugyan mit akarhat?” — töprengett Kolos. Megfejtette. Szomjas. Persze, teleette magát, inni szeretne.

— Gyere csak ide, öcskös — szólta Kolos egy tátiszájú suhancnak, aki babonás tisztelettel bámulta Dzsumbót. — Ott az a sárga vödör, hozd tele vízzel, itasd meg a jószágot. — A kölyök máris szaladt, a víz fele kilötyögött, mire szaladva visszaért a csapos kúttól, mindez persze Dzsumbónak meg se kottyant. Ötször fordult a srác a vödörrel, mire Dzsumbó megelégedett s a maradék vizet rápricolta a kofák asztalára. Mire kitört az általános lelkesedés: mindenki azt akarta, hogy az ő zöldséges, karalábés, retekkel rakott asztalát is pricolja be Dzsumbó, nehogy elhervadjon a portékájuk. Mire Kolos végzett az eladással, bátran jelenthetjük, Dzsumbó beolta magát a piaci elárusítók és vevők szívébe. Mondhatnánk úgy is, hogy Kolos szinte diadalmenetben hagyta el a

piacot, Dzsumbó is elégedett volt az úttal, annyi finom csemegét ehetett, hogy hangos kortyogással működtek a belei, pompás hangulatban mászott fel Kolos a kötélhágcsón s indultak haza.

Csakhogy a Dzsumbó Téesz tagjain és a szerzón kívül senki nem sejtette, hogy ennek az idilli állapotnak nem is sokára vége szakad. Hogy miért? Nevezük akár a hivatal packázásainak, vagy megértőbben, félreértések sorozatának, mindegy, hogy minek nevezzük, az a lényeg, hogy végeszakadt, pedig Dzsumbó is úgy megkedvelte a piacozó életmódot, mintha mindig ezt csinálta volna. Félbeszakadt. De ez már egy másik történet. Illetve: a lemaradt zászlóalj történetének következő fejezete.

SIMAI MIHÁLY

Bolondos rímek

DONKUJON KEDVENC KISZÓLÁSA

*micsoda átok
a micsodátok*

DONKUJON MÁSIK KISZÓLÁSA

*azt a kövér
bajadért
okold a vér-
bajodért*

KÜLÖNLEGES REKLÁM

*érdemdús
gézengúz
grúz teáért térdencsúsz*

MÉG KÜLÖNÖSEBB REKLÁM

*fene azt az elit belit
nem kell neki a mirelit*

SULI-RIGMUS

*szegény diák elkettyen
ha a tanár lelketlyen*

HEBEHURGYA DIVATPROGNÓZIS

*ha Sancho Panza jőne
a pancsó sansza nőne*

TÖRTÉNELEM

*ekkor így szólt Napóleon
— a csatát elnapoleom*

KÉT SOR A HÜSEVŐK KÓRUSÁBÓL

*boldogok akik hisznek
mert belőlük készül a bifsztek*

Medgyesi rigmusok

(Földimnek, Schéner Mihály festőművésznek)

MISKA-KANCSÓRA VALÓ

*Mit mondott az öreg bölcs
Julcsa asszony ne süvölts
ne sikíts ne üvölts
rajtam van a kanyigörcs*

LAKODÁRÉ

*A völegény bugylija
uju-juju-jujj
beletört egy bugyiba
uju-juju-jujj
úgy kell neki úgy biza
mért csinálta mutyiba
uju-juju-jujj*

VŐFÉLYKURJANTÁS

*Nem állok meg
egy nász után
megy az ötször
egymás után
uju-juju-jujj!*

MIHÁLY-NAPI STRÓFA

*Mihálykodjunk sejhaj
aki Mihály meg se hal
legfeljebb ha egy picit
felbontják és szétszedik
ujjujuju-jujj!*

EGY OPTI-MISKAKANCSÓRA

*egészséges életszem-
léletedet élesztem*

Néhány bohóc az ármádiából

*bal lábán kék püspöksüveggel
jobbán egy orgonalila
kesztyűvel jön
s lábadra úgy lép
mintha kezét szorítana*

virágot csokroz poharadba
liliomot meg más ízét
jóillatukkal megfullasztja
kit meg nem fojthat semmikép

fülével falakat repeszt
s a repedésbe fület épít
ábrándfülelő füleket

éjszaka is érzed hogy rádtör
négy szürke fal négy elefántfül
kémlél figyel körülleveg

Montázs

egy kecskelábú asztalon
két paragrafus álldogált
menetrend szerint érkezett
a mentesítő délibáb

tavasz volt zöld hatásszünet
nyelvét mutatta egy halott
nem nyúltak hozzá csak a kórt
boncolták a kórboncnokok

a szívtengerben vert a hold
s a túlbarázdált agyakat
művelték neoprimitív
szerszámú kannibálhadak

egy hentes ült egy félovon
a másik fél elvágatott
erdők suhongtak — mind lelőtték
a humanizált motorok

fésűn játszott az értelem
az életösztön ordibált
robogott velem s nélkülem
egy motorizált délibáb

KISS DÉNES

W. S. mester után, szabadon

Nem beszél mert szája van
Nem is hall (hisz van füle!)
Ez lennék én jómagam
kinek kincse semmije

Lötyög rajtam a testem
Nem rám szabott rossz ruha
A hely ahol én fekszem
hiányom lenyomata

*Fogyasztgatom önmagam
És jaj nincsen kegyelem
éhes és boldogtalan
vagyok hogyha ehetem*

*De egyszer majd kifájom
másokból is magamat
Senkinek se hiányzom
mert mindenki megsirat*

Guggolós önarckép

Gyurkovics Tibornak

*Végül itt volna ez a ház
nyitva minden vakablaka
Putifárné is itt juház
Neki is nőtt ám hajlama!*

*Mért kérdem én kié a kés
ami mint tokban bennem ül?
Az éle pislog hogy békés
szándéka volt még ott kívül*

*De az is világ és bennem áll
s hallgat — asztalban szeg buzog —
Vajon akkor majd mit csinál
ha önmagamra guggolok?*

Látletet

*„Az ön gerince egyenes!”
— Szólt az orvos a rajzot mutatva —
„Hiányzik a tisztes görbeség
nézze csak a többiekét!
A görbület a természetes
emberi gerinc alakja
Hogy jó legyen a látletet
és emberi a görbület
gyógyuljon felakasztva!”*

Tréfatermő tájék

Nagy laposságok a futóhomokon? De hiszen máig aranyat mosunk a Marosból meg a Tiszából. S míg egy nép meleg közösségében nem üresen ver a szív ütője, a gondolat telérjei fölbuzognak. A történelem legkeservesebb korszakaiban is előkerülnek a humor aranyporától csillogó életbölcsesek, tanító mesék, viccek, élcek, tréfák.

Sajátosak. Alföldiek. Nincsenek égtörő magasságai, szakadékos völgyei. De a messzirelátás lehetősége bennük lakik. Ahogy sík földön élő ember szabad szemmel ellát néha Szegedtől Dorozsmáig is.

Eleinte nem tréfacsináló műhelyek esztergályozták, s nem palántaültetvényeken duggatták el a humorban lakó bölcsesség gyökereit, magvait, hanem maga az élet örökkön zúgó munkálkodása szórta újra és újra termőtalajba a tudalmakat. Amik gyakran keserű tapasztalásokból fölnövekvő, húzós szájját okozó gyümölcsöket termettek, de mindig tanító szándékúakat.

Tájunk ősködeiből kikerekedő humorkincsünk legfőbb összemarékolója Dugonics András, ki is J e l e s p é l d a b e s z é d e k n e k kinyomatásával a töröktől való szabadulás közvetlen időszakait is föllámpázza a gyűjteményében. Nem humort akart összegereblyézni, de tudós létére tudta és érezte, hogy a tárgyszavakra bontott könyvében a tréfásan előadott bölcselkedéseknek, mint ékköveknek, előkelő helyet kell biztosítson.

SZEGÉNYEK:

Zsákon fekszenek, a madzagjával takaróznak.

Éhes disznó makkal álmodik, de ha fölébred, tökkel is megelégszik.

Ha a kutyának pénze volna, hájat venne rajta.

Adtál Isten fogat, kenyeret is adjál hozzá!

Egy szem zabért bemászik a lóba.

Amelyik kenyéren megharagszanak, azon meg is békülnek.

ÁTKOK, HARAGOK, FENYEGETŐZÉSEK:

Tisztöllek, mint kutya a veröm tetejét!

Fojjon ki a szemed, mint a húslé!

Dúljön rád a ház!

Annyi pénzed legyen, mint talpadon a szőr.

A fene ögyön mög éngöm apróra, mint a mákot, ha mégégször egy párnára tőszöm veled a fejem.

Úgy mögcsaplak, hogy énekös kudusnak se vősznek be!

Adjon Isten minden jót, diófából koporsót, mindön szűz lánynak szőröncsés szülést!

LUSTÁK:

Olyan lusta, ásításkor a száját se tátja ki.

Mint az ágas, úgy ácsorog egész nap, egy huszár hozzád köti a lovát.

BUTÁK:

Te érted se esőtt le bagoly a fáról.

Egyik bakot fej, a másik rostát tart alá.

OKOSOK, HUNCUTOK:

Bolond pap az, aki nem akar püspök lenni.

Egy bolond olyan követ dob a kútba, amit száz okos nem húz ki.

Okos apátul való gyermek nem a csizmaszárba dűtögeti a bort.

GYÁVÁK, JÁMBOROK:

Nyúl úrnak bokor a vára.

Köszön a bodzafának is.

IRIGYEK, JÁMBOROK:

A gonosz nyelv a bika alá is bornyút tesz.

Mit használ a vaknak, hogy az apja látott.

Egész nap hallgat, azt se mondja, hogy cseréljünk pipát.

A majdnem kétszáz évvel később élt, de Szegednek nem különben népből serkent mostoha papja, Kálmány Lajos gyűjteményéből még messzebbre visszalámpázhatunk a néptudatban őrzött tájhumorra.

De jó laktam kásával,
Sárga prücsök lábával,
Szúnyog oldalbordával,
Bolha körösztcsontjával!

(Gajgonya)

Jászság, Kunság jártomban szarkák káromkodnak,
A berényi malomban verebet patkolnak,
Szeged mellett: Dorozsmán baglyot furulyálnak,
Körtésön a sok gyíkok darutáncot járnak.
Titelön a takácsok nadrágot fejelnek,
Szögváron mög a szűcsök ködmönt köszörülnek,
Vásárhelyön a rántottát vasvillával hányják,
Kigyóson a gombócot gereblyével húzzák.

(Szóreg)

AZ ÚRISTEN MÖG PÉTŐR

Amikor a mi urunk Jézus Pétórral ismét a földön járt, ballagtak az apostolok lován, röttentő tikkasztó nyárban nézték, hogy, s mint élnek az embörök. A nagy néződésben eléhöztek, elszomjajztak, hát sehun nem volt egy fa, csak egyszer a nagy messziségben egy tornyos falu tünedözött föl előttük. Az úr ment elől, egyszer csak látja, hogy egy krajcár csillog a porban. Mondja is Pétórnek. — Te, ott egy krajcár, kapd föl! — Mire Pétór így szólt: — Én uram, teremtöm, ebben a hájapasztó melegben egy krajcárért bizony le nem hajolok!

Na, jól van, fölvette a Jézus, mennek tovább, beérnek abba a nyeles faluba, amelyiknek a tornya kilátszott a messzi határookra. Éppen piacoltak benne, nyüzsg a nép száz felé. A két vándor jól kibáméskodta magát a sokadalomban, de vitte őket az útjuk tovább, megnézni, hogy, s mint él az embör.

Hanem, Pétór, alig elhagyták a falut, nagyon éhös, nagyon szomjas, alig kullog az úr után a pörzsölő melegben. Hanem, amint szinte a földön húzza már fáradalmában az orrát, látja, egy szép szöm piros cserösznye ragyog a fűben. Lenyúl, bekapja, az jót tösz a nagy kitikkadásban. Mennek valamennyit, megint egy szöm cserösznye, lenyúl, szóttlanul bekapja. Nem osztozott volna két szöm cserösznyén a Jézussal, hogy né, neköd is olyan melegöd van mint neköm, én már egyet bekaptam, kapj be egyet te is. Hanem így megy ez sokáig, Pétór mind bekapkodja a cserösznyéket, amit az úton talál. Úgy éppen a századik szömnél hátra fordul a Jézus, azt mondja Pétórnek:

— Látod, milyen pernehajder vagy te, az egy krajcárért lustaságból egyszer le

nem hajoltál, én azért a pénzért a piacon éppen száz szöm cserösznyét vöttem, azt szórogattam előtted, azért százszor lehajoltál!

Pétör elpirult egy kicsit, de hát az útjuk vitte őket tovább a nagy kietlen pusztaságban, hogy utána járjanak, miképpen is él az embör. Estére kelvén, odaérnek egy országúti csárdához, ahol éjszakai szállást kértek. De éppen vidám ácslegényök mulatoztak benne, messzire kihallatszott a hangjuk, valami háztetővel készültek el, azt ünnepeleék. Az utasok kéri a csárdástól a szállást, de az csak az ivóban, a kármentő melletti lócán tudott nekik adni. Ilyenkor az mindegy, utasember megpihen a samártövisben is. Le is feküsznek, Jézus belül, mindjárt el is aludt. Pétör kívül, de az ácslegények danájától nem tudott elszenderegni, mérgeesen pislogott rájuk. Azok mög a szívükre vették. Hogy mit néz ez olyan dühösen, mintha rabláson szerzett pénzből mulatnának, hiszen igaz böcsü munkájuk után esik a költség. Sértette mesteri mivoltukat, s tán össze se beszéltek, jól eldöngeték Pétört, csak amiért csúnyán nézött rájuk. De azután az ácslegényök figyelme elfordult róluk, mulatoztak tovább, mint akik jóvá tették bajukat.

Jézus az igaz úton járók álmát aludta. Semmi zajra föl nem neszelt addig, míg Pétör mög nem rázta a karját, ahogy a mesterlegényök nótába kezdtek. Azt mondja: Uram Jézus eresszé mán engöm a fal felül, mert elzsibbadt a karom. Jól van, belül eresztj Jézus Pétört, s alszik is tovább, a fáradt vándor nyugodalmával.

Hanem a mesterlegényökben fölagaskodik az igazságérzet, hogy hiszön ök a két vándor közül csak az egyiket csihipuhiták el, nincs egyensúlyban a lelkiismeret. Mög se egyeztek, odamentek a lócahoz, hogy hát akkor adjunk már a belül fekvőnek is. Odamentek, eldöngették Pétört mögén. Pétör mérges lött. Azt mondja Jézusnak: Uram, teremtöm, büntesd mög az ácsokat ezért a cselekedeteikért örökre.

— Mit tögyek velük?

— Hát teremtsél a fába olyan görcsöt, ha faragnak az ácsok, kiveri a bárdjuk élet, hogy mögemlögessék, mit cselekedtek velünk. Teremtsél a fába vasbul való csomót, hogy mikor az ácsok belefarnak, szikrát hányjon a szemük.

De hát csak fából való csomó teremtdött a fába, amelyik ki-kicsorbítja ugyan a szekerce élet, erről meg is emlegetik az ácsok Pétört, amikor a földön járt.

Kálmány élete, munkálkodása idején a szegedi újságírást már hatvanöt évre néz vissza. Amit ő a nép tudalmának évszázadokra menő gondolatszerűjén gyűjtöget össze, az természetes műhelyekre találva, ez időben már ott terem az ólom-szerűkön humor, bölcsesség, ismeret, világra látás, erkölcs és politika mivoltában. A vidéki hírlapírás külön termékeképpen az élclap is felnő Szegeden a kiegyezést követő második évben, de virágba borulása az árvíz utáni évekkel kezdődik. A kiegyezésig nem sok kinyomtatásra alkalmas tréfaanyag bolyonghatott közközen. Ellenben a polgári liberalizáldóás után az igény és lehetőség egyszerre jelentkezett tájunkon is élclap kiadására. Ezzel a lehetőséggel ki is élhetett volna más városunkban, mint a kötélverő legényből gyáralapítová csöpörödött, Kossuthal élő kapcsolatban levő Bakay Nándor 48-as képviselő. Élclapja milyenségére, amely Darázs néven futott, már jó magyar korabeli példák álltak előtte; az Ústökös, a Kakas Márton, a Borsszem Jankó és még számtalan egyéb, akkoriban fölburjánzó, hosszabb-rövidebb ideig élő humoros lapáradat.

Bakay, mint ipari, társadalmi ügyekben fölismeri a polgári haladás vitorláiba fogható széljárásokat, úgy fölismeri a víz előtti város szellemi erejét, s ilyen körülmények között indítja lapját. Annyi évtized szomorúságai után óriási igény, éhség támad az olvasható humor, tréfa, szatíra iránt. Hogy lehessen kicsit nevetni már a sorsunkon, kicsit szemébe nézni a mumusnak, samárfület szatírázva a sorsnak, azt is megkísértve, hogy gúnykacajjal tisztítani lehet a bajkeltő forrásokat, jobbítani az életet.

Azonban Bakay és szerkesztő társai annyira a politika élő alakjaihoz kötötték mondandójukat, hogy a mai olvasó az idézett kornak, a kiegyezés utáni éveknek teljes ismerete hiányában nem képes földerülni a Darázsban olvasottakon. Ma már

száraz preparátumoknak, lenyomatoknak, kövületeknek minősülnek az ama kor emberét meggöcgtető írások.

Amihez talán nem kell túl sok szellemi gyomornedv, hogy megemésszük, im itt következik:

BÜSMAGYAR KÖTELELSZNÓTA

írta:

Fikay Nándor szabadalmazott házicérna-, zsákmadzag- és kötélgyáros

Kása, bürge, vöröshagyma-koszorú
Szép hazádnak sorsa, ojjé: — szomorú
Özvegy gólya, árva csirke, rántott hal
A németnek eladta a jobboldal.

Sütő lapát, ócska nadrág, drótos tót,
Fizetni kell a rogyásig az adót,
Túrósbélos, cigánykerék, ürgelik,
Nyakunkon a kvóta, stempli és trafik.

A Darázs megjelent 48 oldalon. Meghalt hír és nyomtalanul másfél év alatt az érdektelenség posványaiába süppedve.

Tíz év is eltelik, amikor a fiatal Gárdonyi Géza a Szegedi Híradóhoz kerül belső munkatársnak. Érkezése első évében, 1888 decemberében életre kelti a Szögédi Paprika című élclapot. S az élt, amíg Gárdonyi a Hirlapnál dolgozott, majdnem két teljes évig. Humoros mitakarást az első számban így fogalmazza meg:

BEKÖSZÖNTŐ

A kire a világ népe
Évezrekig várt remélve
E szent napon született.
Kire nem várt még Szöged sem
E nap az is im itt terem,
S fog deríteni szíveket.

Engem is az Úr teremtett,
Agyagból kipenderített,
S szuszra kelté keblemet,
Csakhogy az én agyagomba
Száz font paprika volt nyomva
S ez tesz mássá engemet.

A németet hideg rázza,
Ha paprikát ér a szája,
És „Pfu! tejföl!” így nyefeg,
De a magyar már enélkül
Se nem vidul, se nem épül,
Élni sem tud — úgy-lehet.

A szögédi paprikának
Szellemét énbennem lássad
Síkra szállva emberül,
Csípős vagyok talán néha
Ámde jóízú a tréfa
Mely ajkamtól elkerül.

Emberrántás, szúrás, vágás
Nem lesz céloom soha: bántás!
Nem keresem a bikát!
Kedvet adni mi megjelen
Fogadjátok hát szívesen:
A „Szögédi Paprikát!”

A kor magyar élclap beosztását követve Gárdonyi is megteremt öt-hat állandó figurát, s azok szájába adva mondhatja el tapasztalásait. Sajátosan gárdonyis, néptanítós tapasztalások ezek a világról. Érzékeny novellasorozatok, amik az állandó prózai rovatot kiteszik. Azután Galiba Ádány levelezése és katonai tárgyú témák tolakodnak elé. A rövid szípkák a tájra, a szerkesztőre és a korra jellemzőek.

Fát vitt a paraszt a piacra, útközben a rozoga taliga beleütközött egy úrba s eltépte ruháját. Bíró elé került a dolog, s miután a panaszos előadta panaszát, a bíró kérdéseket intézett a paraszthoz, de az nem beszélt.

— Hisz ez néma! — mondá a bíró.

— Dehogyan néma — felelé a panaszos —, hisz a mint most az utcán jöttünk, folyton azt kiabálta: vigyázz!

No, ha azt kiáltotta s ön mégsem hallgatott reá, akkor ön a hibás, elmehet!

Az italos ember örökbölcsessége lakik a lap élete során Aszondom Benedek szottyanásaiban:

— Aszondom, furcsa, amikor az ember nem iszik, nincs kedve beszélni, mikor iszik, nem tud beszélni.

— Aszondom, hogy az én orrom húsvétkor is piros pönkösdöt ünnepel.

— Aszondom, a legszebb emeletes háznak is a pince a legislegszebb része, mikor bor van benne.

— Aszondom, hogy a filoxera okos egy barom, mert mindig a szőlőben lakik, s tőkelével él.

— Aszongya a szomszéd, hogy a holdban emberek is laknak, ami nem igaz, mert amikor elfogy a hold, hová lesznek.

— Aszondom, hogy az is furcsa, amikor valakinek a babtól borsószik a háta.

Amikor 1890-ben Tömörkény 24 évesen leszerel a katonai szolgálatból, egyéves a Szegedi Napló újszülött vicclap-csemetéje, a Hvelyk. Matyi. De már foga van. Harap, csiklandoz, fájdalmat és nevetést okoz.

Tömörkény pedig hazatalál nemcsak a városban, de a Naplónál, azon belül a Matyinnál is. Igaz barátok, sístergő észjárású, lángot vető tollakkal hadakozók társaságába, szerkesztőségébe kerül. Ekkor még itt van Gárdonyi, Thewrewk Emil, Móricz Pál, Bánfalvi Lajos, Lépcsi Ádám.

Tömörkény erejénél érzi magát. Szellemileg, tapasztalatban egy életre megdagodott a katonai szolgálat ideje alatt. Örök szelíd érdeklődése, humorba hajló kesernyességének otthona a tájék. Neki nem kell íróasztalnál kitalálnia papírizű tréfákat. Ceglédtől Öttömösig, Makótól Csöngöléig tenyerén a tájék, és szívében gondja. Megérkezése első pillanatában a közutálatnak, közviccelődésnek célpontjával szolgáló városi vámőri rendszert teszi a Matyi olvasóinak asztalára.

„Jegenye uram azon veszi magát észre, hogy odakint a tanyán nincsen pénz a háznál.

Ennélfogva előhalász a komrából egy garabolyt, azt megrakja tojással és megindul a város felé.

Mikor már annyira ér a városhoz, hogy meglátja a vámházat, megáll az úton, leül szépen az árokpartra. Lehúzza mindkét csizmáját és a kosárból a csizmákba rakja a tojásokat. Azután adj Isten jónapot kívánván egy arra haladó fuvarosembernek, kér tőle egy marék szalmát.

A szalmát ráhinti a tojásokra. Azután fülénél fogva összeköti a csizmát és keresztül dugván a fülön a botját, a vállára emeli azokat, szépen és mezítláb halad a város felé, menyecskés-negéddel vívén a karján az üres kosarat.

A vámnál elhaladt minden baj nélkül, mert egy üres kosárral menő ember nem esik megvámolás alá. Csak egy kicsit célzatlán teszi ki magát a gúnyolódásoknak. A vámos odakint a nagy hangtalanságban elunja magát és az neki gyönyörűség, ha évdőhetik valakivel.

Meg is kérdik hát Jegenye uramtól, hogy jobb-e így, mint mezítláb? A mire Jegenye uram hízelgően elmosolyodik és főnhangon elmélkedik, hogy mennyi hurpang van ezekben az urakban.

A csontgyár elé érve, aztán szépen visszarakosgatja a tojásokat a garabolyba és főlhúzván a lábaira a csizmákat, megy be a piacra azzal a tudattal, hogy nemcsak az az okos ember, aki tükörből fészülködik.”

Az árvíztől hullámsírba temetett régi Szeged helyén ez időben már egy évtizedre néző, európai színvonalú palotás város teremődött. De hosszúra nyúlt annak az árnyéka. Sok ezer kisember csak súlyos kamatú államkölcsonnel tudta régi portáján fölemelni új hajlékát. Évtizedekig nyögik, sajogják bajukat a szegedi építető polgárok, aminek a Húvelyk Matyiban állandó szószóló figurája keletkezett Kötsonös Rókus néven:

Tisztótt úr, vögye mög...

Mibe viszi az embört az kőccsön, hogy a fészkes ögye ki, és ehun van ni, az asszony is főmondi mán az lakást, hogy azt se tom, hamarjába ü-e az vagy más valaki, hogy aszondja:

— Öleget veszőttem mán kenddel, vagy gyün kend ki a házbu, vagy én mék ki, mer én nem vekszátatom magam többet az végrehajtótú.

— Mia! Te anyja? — mondok —, te is fájlalod az fejemet.

— Kend fájlali mán az kőccsóne 14 esztendő uta. Erre az papnak se esküdtem. Elválók én kentü, vagy az háztu válik kend...

Nem szótam rá, mer igön nehezen esött. Hát mán ejis?

Oszt ecczó csak aszondom:

— Hát csak eredj, ha húz az szíved...

— Nem húz a, csak az — kőccsön húz.

— Jó, jó, mondok, neköd könnyü, anyja, hamarább kapsz te másik embört, mint én vövót az házra.

*

Oszt emöntem az fiskális úrhó, aki ebbe tudós, hogy hallja mán, mibe jár az asszony esze.

Hogy aszondja az kőccsön miatt el akar válni, hogy löhet-é a?

A fiskális egy kicsit rázta az fejit. Aszondja:

— Közös szörzemény, a fele az asszonyé.

No, megájj, anyjuk, oszt hazasiettem, oszt aszondom neki:

— No anyjuk, válhatsz mán. Möhetsz mán.

Csak nézőtt ám nagyot.

— No, mi a? De fönt van kend.

— Fönt ám, mert ha mégy, nem üres kézze mégy...

— Nem-é?

— Nem ám, mer az kőccsön közös szörzemény, az felét evisződ magadda.

Aszondja:

— Akkó inkább maradok.

*

Az újjáépült Szegednek 1907-ig nincs villamosközlekedése. Örök bosszúság és neveltség tárgya a lóvasút.

GYORSASÁG

A lóvasút tegnap egy eddig hihetetlennek látszó problémát fejtett meg. Olyan gyorsan ment, hogy a hátulsó kerekei utolérték az elsőket.

A baleseten okulva, az igazgatóság elhatározta, hogy ezentúl egykerekeű kocsikat alkalmaz. Ezeknél ki van zárva, hogy egyik kerék a másiknak galibát csináljon.

Tervbe van véve még:

1. A rölpülő lóvasút.
2. A kormányozható lóvasút.
3. A lótalán lóvasút.
4. Vasúttalan ló.
5. Vitorlás lóvasút.
6. Lábszánkós lóvasút.
7. Korcsolyás lóvasút.
8. és a menetdíjak felemelése.

Lőrincz, a város cselédje,

mint városi rendőr kiszolgáltattott páriája az utolsó toronyalji őröknek is. Szalad annak a dohánya, söre, levele, piacon való dolgai után. Az örök figura szava hiteles forrásokból bugyog, s mondandója nemcsak a városi rendőrség, de a közigazgatás hitványságaira is hahotát keltő fényt derít. Gyakran csak Mihaszna Andrásoknak, Pokróc Ádámoknak titulálja őket a Matyi, s ez az aranyoskodásnak számító vitriolos tinta nem mindig csak a rendőröket érinti, de a felettük valókat is.

Ehun vagyok-e. Oszt münket ugyan ne taníjjon egy rőndérkapitány se, hogy hogy kő rőndözkönni, mer úk még a ziskolába nyelték a bőtút, mikó münk mán kitanúttuk az régi rőndéri iskolát. Ahogy a zúr az akármit csináhat, csak az parasztot lehet mögfarczinázni, ha nem olyan rőndösen szödi a lábát, ahogy münk parancsojjuk. Az úré, ha mögtapogatjuk, becsukik az embört, oszt az kapitány úr is rőndözze el az fajtáját, aki úr, mink is erőndözzük a paraszt-fajtánkat, mert az tekintetbe járatossak vagyunk.

Aszondom.

Mer akárhogy is parancsoli a kapitány úr, hogy távlítsuk el azt az urat, amik leböcsülte, oszt möglükdöste: nem lehet! Addig van, hogy nem lehet, mert münk azt inkább is tudjuk. Mer ha möglükdöste, lükdösse vissza, oszt ugyan mé? Minket is akárhánzó nyakon vernek az táncchelön, Biri ángyóná, egy liter — két liter jön érte, az is bolond, aki — enem felejtí.

No, ángyikám öszöm a zamatos száját egy fertájkát az idejibü...

Aszondom!

A város közbiztonságának másik nagy intézménye a tanyai kapitányság. Az innenső világig Szeged környékén féltucat létezett belőlük, amik átfogták a város 160 000 holdas földbirtokait, a rajta élő több tízezres földbérlo tanyásokat. A tanyai kapitányság fölért a kiskirálysággal. Az állandó rovat figurája, Katufrék, akárcsak Lőrincz, a Hüvelyk Matyival együtt halt meg.

Katufrek Fekete Géra Péter tanyai kapitány szavall

Mér?!

Azér mer én mondom. ÉNN!

Mer én vagyok a kapitán ideki.

Mögmontam ténnap is a parasztnak, hogy ezöntül én csinálom az írást ideki, nem a fiskális. Azér tanút a fiam írni. Csinátattam a müt hétön is egy ojan vég-rőndöletöt, hogy négy üdvégy veszekszik rajta, méksé tuggyák kitanáni, mi van benne.

Mer e kő a parasztnak.

Mer azér vagyok én okos embör, mök tanyai kapitán. Monta is ép ténnap, hogy ben jártam a fizettségér a városba, a Zombori nagyságos kapitány úr, hogy akinek az isten hévatalt ád, eszöt is ad hozzá.

Ijenkó, mikó a fizettségöt mökkapom, ék kicsit vigasztalódok azér a sok félszér, ami elfog, mikó estendön magányossan mék haza a pusztán, oszt parasztaal tanáko-zok. Mert úgy villog rám mind, mintha apját annyát léöltem vóna.

No mit akar ken?

Hogy aláírjam?

Gyékken máskor.

Most nincs itthon a fijam. Neköm mög irógörce van a kezembe, akár a torony-ajji uraknak. Mer én csak azoktul tanulok mindönt.

Kuss! Né ugassék kend! Mer lánczra tétetöm.

Mer én vagyok ideki a kapitán, bugris!

*

No!

Hát csak úgy, ahogy mögmondtam.

Mikor gyün a kegyelmes geróf úr főnagysága, mikor én hujántok, hogy éjjön, kentők is hujántják, hogy éjjön!

Aki nem hujántya, annak főméretöm a főggyit oszt ha kevesebb hat láncznál, lébontatom rulla a házát.

Mer ezért hozták a toronyajji főnagyságák eszt a törvént.

Ki is tanítottak rulla hamarosan, hogy hogy kő csinálni ideki a tanyákon a lelkesülést.

No, mi kő?

Pakszus?

Ezön a hétön nem dógozunk. Írógörcs van a fijam kezibe.

Most csak lelkesülünk.

Azér kapom a fizettségöt a Zombori nagyságostul.

Hüvelyk Matyi tanítja a közigazgatást is.

VÁROSI KÖZPIPA

— Nagyszabású gazdasági terv. —

Nem mindennapi eszme villant meg állítólag a pénzügyi szenátor agyában.

Kiszámította ugyanis, hogy ha városi hivatalnokok részére egy közös pipát állítanak föl, s ennek élvezetéért fejenként 10—10 frtot vonnának le a fizetésükből, a városnak ismét ez jelentékeny pénzforrása lenne.

Terve szerint a közpipa egy nagy harang mekkoraságú alkotás lenne s a torony derekában helyeznék el. Szattján vagy kaucsukszárak volnának a falakon át minden hivatalszobába az asztalokig, amelynek sarkán csak ülve és írva lehetne élvezni.

A tűzoltók minden reggel fél mázsa dohányt tennének a pipába és néhány kilogramm paraszt, hogy mikor a hivatalos óra megkezdődik, minden szárnak a vége füstölögjön.

Így aztán a városnak a hivatalnokoktól lehúzandó pénzen kívül az a haszna is meglenne, hogy mindig az íróasztal mellett ülnének a hivatalnokok s ezenkívül néhány kilogramm bagó is maradna a rabok élvezetére.

Az osztrák—magyar hadseregben szolgált katonák örök csemegéjéül találódtak föl az állandó rovatban Eliás Csamangó levelei. Az akkor mindenki által ismert katonai zsargon a mai olvasónak már döcög, s a bennük levő humor is alig felismerhető. Gárdonyi kezevonása, a figurában továbbélő szelleme érződik az év-tizedekig létező figurában.

GEFR. TIT. CORP. ÉLIÁSZ CSAMANGÓ SARZSI LEVELEI

Cattaróbul.

Szeretet szülő apám!

Sőt tudom, hogy az her komám her koplár Mikhael Sajtos kiszabadult az égyesbül osztán borzasztó nagy vigasság vót ez, mer észrevötte, hogy ami dohányja a szakóban maratt, azt az rabsága ideje alatt fölpipáltuk. Ojan haragos vót, hogy azonnal alármot rördöt az regutáknak oszt tudatom, hogy az Max Kohn ijettibe az trózsákat akarta nadrágnak összehajtani, minek utánna sok baraczkot nyomtunk a fejire,

mejhöz hasonló jókat kíván

Her Coplár É. Csamangó.

Ugyan igaz: Továbbá, hogy itt vót az lutris embör az asckóval, no mondok tögyünk rá, osztán rátöttem, aszt mög, mög-mögén rátöttem, asztán mögéntelen rátöttem, így aztán a legénség dohánypénzit elbátorkodtam lutrizni osztán most ha azonnal mássát nem küldj kend, oljan hat hónapi fogdával tisztöl föl az oberst orditör, hogy fene látta mását

mejhöz hasonló jókat kíván

Káplár úr É. Csamangó,

ún. kamerajcsef komándante.

A századforduló táján éledező munkásmozgalom halovány lenyomata Suhajtás Ködvágó sóhajtása az állandó rovatban. A polgári liberális lap, így a Matyi is távol állt a szocialistákkal való szimpatizálástól, de remekül eltalált figurájuk alkalmat adott arra, hogy kétfelé is elmondassák vele vélekedésüket az örökösen zajló, föl-kavart politikai életről.

SUHAJTÁS KÖDVÁGÓ ILLÉS HELYBELI CZUCZILISTA A PIROSLÁBŰ GÓLYAMADÁRBAN.

Ha mindétig a szömpontot keressük, aztat is keresni kéne, hogy ne lássa mög az embör szöme, amit kíván.

Be kéne takartatni az szömöket... Mondok, hogy ne lássunk annyit...

*

Ha arra is engödelmöt köll kérni, hogy az nép szavallhasson, mondok: mér nem adóztatik mög az kutyaugatást is?

Egy kutya!

*

Ne vögyék ken', Pétör bácsi, három deczit. Vögyék kend inkább féllityit. Az ócsóbb, mer akkó kend mingyá át van alakulva a fogyasztási szövetközetbe...

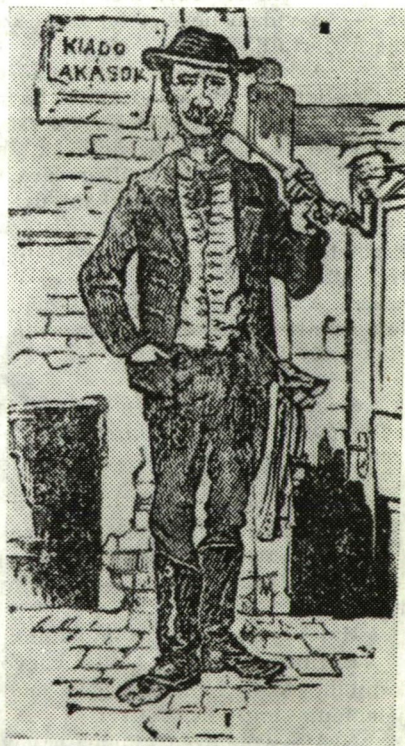
*

Aggyék kend Tóni bácsi még egy fazékkal...

Amikor az egész ország zúg, zajong az ezredforduló ünnepségei között, Szeged demokratikus nagy tunyaságában, ami pénzbe, fáradságba nem kerül, azt kínálja föl a programok közé.

LÓRINC, A VÁROS CSELÉDJE

KÓTSÜNÖS RÓKUS

A MILLENNIUM SZEGEDEN...

A millenáris esztendő szegedi ünnepéleihez már nagyban folynak az előkészületek. A rendező-bizottság megalakulván, testet és télikapátot öltött. Tanácskozásai-ból lassankint bontakozik ki az ünnepek tág programja, amelyből tények gyanánt tudatnak már eddig is a következő határozatok:

- Az ártézi vizes emberek fölvonulása teljes díszben. *[Még nincs vízvezeték!]*
- Az ártézi hordók az ünnepély alkalmából kimosatnak.
- Borbélyok és sörházak habot cserélnek. Testvérisülés és testvéri sülés.
- A Tisza fölkéretik, hogy az ünnepek idejéig maradjon befagyva.
- A gőzhajók a parton közlekednek.
- A bérkocsik nemzeti színre festetnek.
- A bérkocsis-lovak, a kultúra haladásának bizonyítása céljából pápaszemet kapnak. Számozatlan bérkocsik lovai czikkert. A monokli viselése, mint rangon aluli, meghagyatik a ficsuroknak.
- A közigazgatás sovány hivatalnokai záros határidő alatt kötelesek meghízni.
- A cigaretta, mint nem magyaros dolog, elkoboztatik. Aki szivarozni akar, pipáljon.
- A vármőrség haderejét egy monitorral kiegészítik, amely az alsóvárosi nyomáson fog czirkálni.
- A nagy körutat mostani szegletes formájából köralakúra nyesik. A megnyesett házak tulajdonosai kárpótlásul hazafias leiratokat fognak kapni.
- Subahaj Illés közrendőr feketére subizkoltatván, mint a török hódoltság maradványa jár-ke-l városban s föltűnést kelt.
- Az összes esernyők napernyőknek neveztetnek ki.
- A városi jégvermek hóval töltetnek meg s Havasalföldnek nyilvánítatnak.
- A vidám népelet fokozása szempontjából a Zum Soldaten-ben ingyen pálinka mérés tartatik.
- A kölcsönösség kedvéért a kövezett utcákról a kövezet fölszedetik s vele a kövezetlen utcák köveztetnek be.
- A körtöltést Röntgen-féle sugarakkal lefényképezik, hogy hány ürgelyuk van benne. A lyukak be, az ürgék kítőmetnek s mint hódok mutatnak be.
- Szerbia Szeged külvárosává nyilvánítatik.
- Kalucsnik csak sarkantyúval viselhetők.
- A Fölszántottam az aradi temetőt dal éneklése csak azon esetben engedélyezhető, ha hitelesen bizonyítatik, hogy a szántás magyar gyártmányú gőzekével történt.
- A város pallosjoga visszaállítatik. Mind azok, kik nincsenek adóhátralékban, lefejezetnek elrettentő példa gyanánt.
- És fölnégyletetnek.

Szigethy Vilmos újságíró és levéltáros éltette a kofaasszony rovatot. Ő is a valóságot csúfolta, karikírozta, de mindig olyan hangvételben, amit Tömörkény nem vett volna a tollára.

SÓTÖRŐ GYÖMBÉR KATA, SZÖGEDI KUFÁASSZONY NYÁJASKODÁSAI.

Öszöm a lelkit Nacscsága! Gyűjjön má közelebb, ha sugok valamit abba ja szép kis fülbe. Mer má annyira jutottunk a szögedi pijacson, hogy nem szabad mán a szögén kufán a vövőre kajátani sé. Oszt illetlen trágár szavakat sé szabad használni!

Hát ugyan minek is minálunk a zijen héjjába való szabálröndölet?

Harmincesztendő s kufa vagyok, de éngöm még ézcző sé büntetött mög a kapitán. Akár mökkérdözheti nacscsága a Lőrincömtül, sosé köllött éngöm fő-jelteni.

Nyájas vótam én mindég a vövőhöz, még akkó is, mikó aszonta, hogy kukaczos a cserősznye, hát csak avval feleltem neki, hogy hát tán azt akari a nacscsága, hogy

sejőmbogár lögyön benne? Jó vóna éhhatosé élliter. Nyőjjön a nacssága orrlíkába ijen kukacz!

Hát ez trágár szó?

Vagy nyőjjön ki a zóralikán a pijaczi szabálröndölet palagrafusa.

No nézze mán keziccsókolom nacssága, hát nem akarik mán azt is eltítani, hogy a tarhonyát sáfránnyal fessük mög? Hát mit nem tanálnak mán ki ellenünk, szegény kufák ellen. Mán most a tebbe sé szabad vizet dűteni. Hát akkor mibül keresünk mink annyit, hogy a mi Lórinczüknek lögyön ékkis boritalra valója. Mer a nacscságák mán nem vősznek tőlünk sömmit, ha még drágábban tartjuk a hummit. Mán kufának sé érdemős lönni. Ezelőtt még csak mög löhetött annyit keresni, hogy vöttünk vagy húsz lánc fődet mög égy kis házat. De jutott sejőmkendőre, mög ruhára is. Most mán nem tudok annyit keresni, hogy azt a kétszázforintos aranygyűrűt avval a szép gyémántal mögvőhessem az ékszerész úrtul. Szomorú üdők ezök nacscsága!

SÓTÖRŐ GYÖMBÉR KATA

SUHAJTÁS KÖDVÁGÓ ILLÉS
HELYBELI CZUCZILISTA

Ugyancsak Szigethy a megteremtője a családi élet intimitásait kifecsegő Böske szobalány alakjának.

Na, hát kíváncsi vagyok, hogy mikép vági ki magát a mi nacscságánk a bajbul. Hónap mán hazagyün a zúr is a fürdőrüül, aztán betegön tanája a nacscságát. Mán pedig a doktor úr csak elmongya a zúrnak, hogy mijen betegsége van a nacscságának? Oda vót a havi búcsún egész nap, aztán úgy tudom, hogy újabb üsmeretségöt is kötött égy úrral. Aztán máma nagyon beteg is lött.

En is beteg vagyok, mer én is a havi búcsún vótam, aztán mer ojan rossz a küvezet a Szetháromság-uccán, hát fére léptem, még most is fáj tüle a combom. De én jobban birom, maj csak kiheveröm. Hanem a nacscsága az gyöngébb is, mög nagyon is fél a zurátul, mer az ám szigorú embör is, és nem löhet a falnak vezetni!

Ebből baj lössz! Mögláttya, ifjú. Ha csaknem segít a csudatövő Mária, vagy a Májerné. [Bábaasszony.]

*

No ne izéjjon, ifjú!

Maga mindig röndetlenkődik. Ide figyeljon. A héten meggyütt a főhadnagy úr a szabacscságáru és másnap este mán elgyütt a nacscságáhon vizitlibe. Hozott égy szép prémes téli boát, hogy majd mikor a télen együtt korcsolyáznak, mög ne hüjjon. Éppen a tükör előtt próbálgatta a nacscsága, hogy jól áll-é, mikor belépet a zúr. Na gondolhatja, micsoda patália lett ebbül. Persze megin én húztam ki a nacscsagát a bajbul, aszontam, hogy neköm hozta a főhadnagy úr, a nacscsága csak fölpróbáli, hogy jól állna-e neki. A zúr elhitte, oszt így az enyém lött a boa is, meg adott a főhadnagy úr két pöngő tringeltöt. Aszonta okos, ügyes szobalán vagyok. — No mit kapkod? Nyughasson. Vagy talán maga is akar égy boát venni, ifjú?

A Matyi a saját nyomdája munkáját is kicsúfolja:

APRÓHIRDETÉSEK

(Mikor a tördelőszerkesztő alszik.)

Egy 400 □-öl területű, tisztességes jó főzni tudó nő, szőlőoltvány teleppel együtt szabadkézből eladó.

Részletfizetésre kapható mérték után a legdivatosabb 45 éves erdőőr, ki huzamosabb ideig volt női ruha.

Használt bútorokhoz egy vegytisztító festő-segéd, tanuló leánynak felvételik oklevelés gépész mellé fűtőnek.

Élővirág elárusítónőnek ajánlkozik egy fehér hajú 75 éves kath. kisasszony koporsó-raktárba.

Csinos sallangos egyfogató lószerszám egy magányos úr részére jutányos áron eladó. 100 oszt. ért. forintot adok jutalomdíj fejében annak, ki egy csendes természetű magán hivatalnokot meg ment a feleségétől.

Egy vő anyósa részére alkalmas lakást keres a vágóhid közelébe.

A legapróbb rovatok is teli vannak javító szándékú szellemi csanalassággal. Ilyenek a Szegedi átkok.

- A szegedi gázgyár világosítsa meg az elmémet!
- Találjon rád a Csillagban a börtönvizsgáló bizottság!
- A börtön szabója igazítsa rád a legszebb ruhád!
- A bécsi hadvezetőség szabályozza hazafias érzelmeidet!
- Legyen lakásod a szegedi menhelyen!
- Mielőbb látogassák meg sírodat tisztelőid!
- Húzzák meg tiszteletedre Szeged összes harangjait!

A Matyi életképességét a világháború tette igazán próbára. A keserves időkben a háborús évek még szörnyűsebbeket hoztak. Nem csak állta a katonai cenzorok, háborús főispánok, hadikormányok rendeleteinek súlyát, idegtépő terhét, de kilom-bosodott, virágba borult a súlyok alatt, s bátor hangon protestált minden nyomorúság ellen. Szinte akkor éri el legmagasabb színvonalát.

AZ ORSZÁG KÖLTSÉGVETÉSE 1916-RA.

Hogy kellemesen lepjem meg az olvasót e héten megkímélem a Matyit eredeti harctéri fölvételeimtől. Inkább a nagyszerű békéről beszélek, mely komoly laptársaink szavahihető véleménye szerint föl fogja virágoztatni a hazát. Ennek bizony-

ságául ide mellékelem az 1916. év állami költségvetést, amint azt Teleszky ma éjszaka megálmodja a Semmeringen.

I. Hadügy.

Az 500 főből álló hadsereg eltartása	1,000 000 K
a vezérkari főnök fizetése, (aki gazdag ember létére ezen összeget is jótékony célra fordítja)	600 K
Lőpor egész évre	3 K 10 f
400 ágyú átöntése hatvan Tisza-szoborrá	60 000 K
Egy millió puska átalakítása légycsapóvá	1,000 000 K
Lőkészlet az iskolai ifjúság számára és pedig:	
lapda	100 000 K
hólapda	50 000 K
2000 új rendszerű ágyúra, mely csak fúrásból és gyújtólyukból áll, érc nélkül	20 K
Rendkívüli szükséglet	
Tűzijáték Szent István napján (Tűzértségi gyakorlattal)	10 000 K
Háborúselőkészület bélyeg a békekötési okmányra	1 K

II. Közművelődésügy

A szegedi orsz. kukorica pattogási szakiskolára (évi segély)	83 K 40 f
1000 néptanító sorsának javítására	6,000 000 K
25 drámai díj (4000 K.-val.)	10 000 K
Államsegély a népszellem számára, hogy új népdalokat teremtsen	80 000 K
Vízvezeték Kölnből a magyar disznóhizlaló telepekre, nevezetesen a rókusi aklokba is 1. részlet	600 000 K
Államsegély a rokkantoknak, akik le akarják magukat festetni a magyar festészet fellendítésére	1,000 000 K
Jutalmak, oly hazafiak számára, akik könyveket vesznek (per. könyv 100 K)	2,000 000 K
Pályadíjak lírai versekre (a magyar líra megmentése végett)	100 000 K
Tűzelőszér ugyanezek elégetésére (a jóízlés megmentése végett)	2 000 K
Szalonna-bánya nyitása a debreceni bérceken	500 000 K
Kereskedelmi könyvek arany metszettel való ellátására, a hazai kereskedelem fényének emelése végett	1,000 000 K
Bokréták és koszorúk a szegedi színházi szépségverseny győztesének	40 000 K

MIKOR LESZ VÉGE A HÁBORÚNAK?

Míg a sasból gágogó lúd válik.
Míg a tigris el kezd kávézt inni
Amíg a pápa nem húz rámás csizmát,
Amelyen csengő pengő sarkantyú van, —
Addig — addig — addig nem lesz vége.

Míg a csiga király-díjat nem nyer
A hőzentrágerből krinolin nem lesz
A kalaposinas a muszka carból
S még az se a hosszú Nikolájból, —
Addig — addig — addig nem lesz vége

Míg a tengert ki nem kanalazzák
A Vezuvból pipát nem csinálnak,
A Szaharából veteményes kertet
A hadikiflit a szép holdvilágból,
Addig — addig — addig nem lesz vége

Olasz királyt míg be nem választják
 Tudónak a Dugonicsok közzé
 S nem rekesztik bé a mérnökséget
 Vízdíj fejében a víztoronyba,
 Addig — addig — addig nem lesz vége

Mondanám még, mondanám tovább is,
 Mert rím nélkül verset írni könnyű,
 S hátravannak a hentesek is még,
 De félek, hogy ezért is megvernek, —
 E szép dálnak legyen inkább vége.

id. Hüvelyk Matyi

Tömörkény meghalt 51 éves korában, s a 29 évig élt Matyit és szellemét magával vitte a sírba. Móra másfél évtizedig Csipke és sok más álnéven dolgozója volt az élclapnak, s tán tovább éltethette volna a sajtóorgánumot. Amennyire ismerjük életének minden napját, tudjuk, nem sok vonzalmat érzett hozzá, elsősorban talán azért, mert más szellemi testre szabott ruhákban, figurákban kellett volna járjon, gondolkozzon. És Tömörkény halálával rá is új terhek nehezedtek. Akkor már főszerkesztője a Naplónak, s az egész kultúrpalota gondja az ő asztalára került. 1917-ben a háború is, amiben nem sokat bíztak, utolsó véres vergődését vívta. A rég várt háborúvég és a közeledő forradalom szele már ott járkált körülöttünk. A Károlyi-kormány idején Móra exponált személyiség, a háromnapos proli diki rövid a kibontakozáshoz, a francia megszállás eltart 1920-ig, az utána következő Horthy-terror, mely Mórát elüldözi a főszerkesztői székből, nem kedvez az élclap életben tartásának. Mint haláláig szellemes ember, később nem él olyan körülmények között, hogy vicclapot szerkesszen.

Szeged humora azért nem halt meg, csak a sajtóorgánuma.

A ma? Külön nagy fejezetbe kívánczozna a róla szóló tudalmunk.

Átvágok...

I

Átvágok a Juhász Ferenc-téren,
 a Tandori-közben megsüvegelem
 a szobrot (persze, jellemző, az emléktábla
 mellett a szobor nem Tandorié, még
 abból az időből maradt itt, amikor
 a Tandori-köz egy nagy politikus nevét
 viselte átmenetileg, most ismét Tandori a köz,
 a szobor maradt, de más nevét vették rá arra is,
 ahogy szokás), a Kardosgé sugárút
 elején sört veszek, bár ő a töménytet szerette
 (nagy idők tanújaként motyogom ezt is,
 kár, hogy az ifjak kiröhögnek, vén balfasz,
 mondják, csupa érdektelen hulláról fecseg),
 de azért megveszem a sört, cipelem át a
 SENILITAS DELECTAT-otthonba (névadóját,
 a vegyesemlékű Molnáré, akit egykor én is
 — suttogva mondom — szerettem és becsültem,
 újabbán újra nemigen szeretik és kitörölték
 a lexikomból, feltehetőleg. — motyogom —
 átmenetileg, így az aggok számára létesített
 menhely a gúnyneven említődik még a
 hivatalos iratokban is — ki ért ma latinul?!),
 cipelem tehát a sört és boldogan
 rúgok vissza egy labdát a srácoknak
 pontosan, vadul és szenvedélyesen!

II

Olykor könyvtárba járok, vén vihogó,
 az ifjak megróvóan kapják fel a fejüket
 az újra vaskos elméleti munkákból, mialatt én
 hajdani újságokban lapozok.

Hogy mennyi mindent írtak ifjúkoromban
 e megsárgult lapokban! Május 18,
 kedd, 1976. De rég volt, istenem!
 Biztosan akkor is olvastam, de sejtetőleg
 kevésbé röhögcsélve, ugyanezt.

A sportoldalon: JÖNNEK A FRANCIÁK, és
 ÚJ-VERBÁSZON AZ U-VÁLOGATOTT.
 VÁSÁROLJON FAHÁZAT!

SZERENCSÉS TALÁLKOZÁS A CENTRUM-ÁRUHÁZAKBAN!
 FOTOVAL A KÖNYVÉRT! (Mindkét „o” rövid,
 már akkor sem írtak helyesen, no lám.)

22—26 fokot jeleztek. Annyi volt?

Vajon hol nézhetnék utána most?

KIKRE NEM VONATKOZIK A LÉTSZÁMFELVÉTELI ZÁRLAT?

(Mennyi mindent lehet ma tudni ebből,
ki tudta akkor? Sejtettük-e akkor?)
A színházakban — meg kell szakadni! —
micsoda műsor! Miközben — de hagyjuk.
A CANNES-I KULISSZÁK MÖGÖTT —
megtudható a titkokból a lényeg.
MEGKEZDŐDÖTT AZ ÍRÓSZÖVETSÉG
KÖZGYŰLÉSE; felszóltak —
micsoda névsor! (Csöndre int az olvasóterem
szigorú öre, elnyomom a feltörőt.)
Cím: ÜTÉPÍTÉS KÖZBEN
FORMÁLÓDIK AZ EMBER IS! Ezt
jegyzetfüzetembe írom, jól jöhet még,
esetleg verssor lesz belőle.
AZ ÁTLAG BECSŰLETE. Mily találó.
Nagy cikk Dél-Ázsiáról. Hát igen.
MEGHIUSULT A HARMINCADIK
LIBANONI TŰZSZŰNET... ez is jó,
hű de jó, zseniális! Ritkaság, hogy...
(Intek, hogy jól van, halkulok,
tudom, hogy mások művelődni.)

III

Nagynéha temetőbe járok. Nézdelem
a sírokat. Ha nő volt, eltűnődöm,
miért nem csábítottam el szegényt,
hisz volt idő, hogy egy időben éltünk —
ma már nehézkes volna, vénecskén
vagyok a nedveimmel, mit tagadjam,
nem az vagyok, ki voltam... mennyi balga
előítélet gátolt! Mennyi szempont!
S mily ritkán izzadtam szerelmes verset,
amíg szerettem! Most már írhatok,
csak sírok nyílnak epedő szavamra!

IV

Vénember, mondják, és gyanútlanul
néznek szemembe. Én az ő helyükben
megrettennék. Ki vészelt át olyan
időket, melyek részemül jutottak?
Csakis a legszemetebbje. S ők, az ifjak,
gyanútlanul néznek vizenyős szemembe.

V

Ülök a vének közt. Ki hitte volna,
hogy éppen ők, hogy éppen ők
maradok csontig meztelen?
Ki voltam, elment nagy halottaimmal,
róluk nem illik szólnom, és a vének
ugyanígy hallgatnak nekem.

A kedves ápolónők... nem cserélnek
időt velünk. Önzőek, mint mi voltunk.
És az elfoglalt unokák!

*Siessetek csak, hátha utolértek
minket a vénülésben, s ami holmink
maradt, veletek visszük át!*

VI

*Totyogok, teszkek-veszek, foglalatosságaim
mit sem változtak, pedig hát
azt reméltem egykor: majd éretten és bölcsen!...
de most is csak az a gondom, hogy az időmet
nem-gondolva-rá töltssem el addig, ameddig.*

*Totyogunk, teszünk-veszünk, lehetnénk akár
ötven évvel fiatalabbak, akkor
kevésbé totyogva tennénk-vennénk,
de akkor is csak nem-arra-gondolva, amire
gondolunk és gondoltunk, azóta, amióta.*

VII

*Átvágok egy elnevezett téren,
az elnevezett közben megsüvegelem
a szobrot — furcsa emberi hívság
az ilyen létesítmény, senkinek se jó
emberformát látni némileg
tartós anyagból, kivéve, ha műremek,
ellentétben azzal, aki csinálta
vagy nézi — kezemben sör van,
sör, motyogom, sör, a sör innivaló —
nem baj, motyogom, és azt hiszem, hogy boldogan —
és mit tegyek, ha boldoggá tesz valóban
ez a még egy, még egy szomorúság,
amit megéltem?*

A kritikus megáll

I

*A kritikus megáll az olvasásban,
ideges, rágyújt. Látja: róla írok.
Még nem tudja, hogy mi következik,
de vergődik nagyon. Mély szájalom
fog el szegényke láttán, s hajlamos
lennék nem írni róla mégsem, ám
flekkenként egy-egy százast üti markát,
ha alkotom az életművemet,
hát folytatom, hogy keményen levágjon
s kicsiny családja ne maradjon éhen.
Ha ez nem humanizmus, nincs is olyan!*

II

*A kritikus megáll az olvasásban,
rágyújt megint, új vershez érkezett.
Miként e versem témája a versem,
az ő témája mi lehetne más,
mint kritikusi léte kritikája?
Ám — rákacsintok — tudjuk mind a ketten:
ő ítél, ámde nem gyakorlatán,
utat mutat, de kívül lábkörén.
Heves koromban csalásnak neveztem
volna e ténykedését, s mily szerencse,
hogy érett, higgadt korszakomba értem!
Már csak mosolygok rajta, és ha ezzel
jobban böszitem — mélyen fájlalom.*

III

A kritikus megállt az olvasásban.

FÁBRI PÉTER

Tandori-tanformák, ahelyett, aminek indult

EGY BUDAPESTI KOALA ÜZENI

I.

A TANFOLYAM

1.

*Amit most „föltérképezek”
az egy térkép fölötti térkép;
a kép-arcok és kép-kezek-
ből (ból) összeállított tér-kép;*

*majd azt mondjuk: ez Budapest,
vagy: Budapest egyik darabja,
vagy: hogy a külön Buda, Pest
így állnak össze egy darabba.*

*(Egy darabbá.) Ez sok darab,
s ami sok, maradjon meg soknak.
Ami egy, az itt egy marad,
csak a jelzői sokasodnak.*

2.

*Kriszti azt mondja, „tandoris”
amit leírtam — bánom én is,
bánom is én! Mert akkor is
így kell leírni mégsem — mégis.*

*Hátha az, ami „tandoris”,
az is „olyan”, az is hasonló
valamire? Minden sztorit
egy más sztori magához szólít.*

*Mint Isten, rég a lelkeket.
Mint lelkek szólították Istent.
Mert minden mást feltételez.
Miként más feltételez mindent.*

3.

A volt Opera étteremben,
mely a volt Andrássy úton
állott (volt, működött stb.),
ültünk egymással szemben;

az egyik én voltam, s a „más”
vagy másik: egy barátom
(Itt álljunk meg egy pillanatra. Föntiek mind „Budapest”, de
már három (!) különböző időben. 1; a „volt” Andrássy út:
ez volna a legrégebb, de ez még ma is van, csak másképp
nevezik, Népköztársaság útja lett a neve. 2; a volt Opera
étterem — ez az Opera étterem, mikor ott ültünk, a Népköz-
társaság útján volt; valóban volt, mert most nincs; lehet,
hogy lesz, és lehet, hogy ismét ugyanazon a néven — az
mindenesetre volt, de, mint látható, másik volt, mint az
Andrássy út. 3; „én voltam” — ez csak igeidő-egyeztetés,
mert most is vagyok; barátom is megvan, köszöni szépen.)
együtt ültünk és vacsoráztunk,
s ízlett a krumplipaprikás.

S ami itt majd a „4.”
lesz, az ott született;
tehát „1.” lehetett volna,
de hol? Hisz még nem volt meg „ez”.

4.

Az asztal egyik oldalán
György ült, s a másikon (vagyis:
az egyik másikon — talán)
jőmagam. „Játsszunk Tandorit!”

mondtam neki (magamnak), ám,
mert minden játék elkopik,
ez is, máris, kimondva, lám,
papíron ért az abroszig.

Még hat sor kell, s kész a szonett,
mely a volt Andrássy úton
időkitöltésként (minek

a kitöltéseként?), helyett,
ott az éttermi asztalon
elkészült — naná, hogy nem ez.

5.

A térkép — most — nem készül el.
Ez készült el helyette.
Élj soká, föltérképező!
Nem pályázom helyedre.

Neked az rossz, nekem meg ez.
Kinek-kinek magáé.
Lehet, hogy ez tiszteletet
jelent — de az is másé.

Én csak iro(nizál)gatok,
s te „gatsz-getsz réműletben”,
mint megirtad. R á d hallgatok.

S Önt csak addig tegeztem,
amíg a forma engedé-
lyezte, versbe helyezve.
Tudjuk: „a pó, ha engemély”
„de mindegegy” — fejezd be.

II. KÉSZÜLŐDÉS A PÓTVIZSGÁRA

1. (Egy verssor kijavítása)

Ez a sor egy vers jó. Más kell kijavítva.

2. (Rimbaud-emléklakett)

Dosztig vagyok Dosztojevszkij,
Balzac és mások nevével.
Inkább egy ponyva árnyékában hűsölök.

3. (A tanformákról)

A tanforma: másodlagos irodalom. „Másodlagos irodalom”: ez egy szakkifejezés, és nagyjából azt jelenti, hogy az ilyen-
nek nevezett irodalom nem forrás, hanem csak egy forrás kö-
rülírása.

Megjegyzés, föntiekhez:

Egy forrás — legföljebb — csak körülülhető.
Minden irodalom másodlagos.

4. (Datálás)

Ma is öregedtünk egy-
két sorral.

GÁCSI MIHÁLY GRAFIKÁJA

Mennyei romok

A kocsi egymás után suhantak át a városon, s mind déli irányba igyekeztek, ahol háztető, kémény, jegenyék lombja egy kék félkörív párájába merült.

„Igazán örülök, hogy a marslakó nálunk szállt le” — gondolta a polgármester, aki elől hajtattott, s ősz öregségében ajándéknak érezte a nagy eseményt.

Hatvan, sötét színű koci rohant az országúton, s ide-oda kanyarodva, kioldódott gyémántfüzérhez hasonlított, amely üveglapon siklik tova; fél óra sem telt el, mióta a hatóságot értesítették a tényről, s a filmesek, rakétaszakértők, orvosprofesszorok máris karavánban igyekeztek a színhelyre.

Az utat figyelték, s tekintetük csak a várostól húsz kilométernyire fordult bal felé, ahol a háború előtt katonai reptér volt; a polgármester maga elé képzelte a marslakó tekintetét, amelyből a józan, hideg világűr mered rá, s zavart lett a bombatölcsérekben száradó szemét s ürülék láttán.

Pár perc múlva, egy kanyar mögötti réten, megpillantották az összesereglett népet: holmi csenevész akácfa hegyében gyerekek függtek, s hallgatóság közepén pedig hosszúínges férfi hajladozott, mint Keresztelő Szent János.

Az ólomköpenyes, gázálarcos emberek nehezen, de buzgó igyekezettel vonszolták csizmájukat a mezőn, melyet kiperzselte a nap, s tele volt juhok faggyúsán erjedő gubicsával; valahonnan a gödrök felől kolomp hangja szállt.

— Utat! — szólt egy hang, amelyből az izgalom sem tudta kiszűrni a hivatalosságot.

A gyűrű kettévált, s a marslakó kissé megszeppent az előkelőség láttán, de nyomban utána elmosolyodott; haja kifakult, ajka cserepesre száradt a szakáll vörösen lángoló bozótjában, amely fölött szelíden kékllett a szeme.

Suttogások hallatszottak:

— Két lába van, mint nekünk!

— Meg két keze.

— És két szeme.

— No lám, ki gondolta volna?!

A marslakó pedig csak állt, szinte időn s téren kívül, beleépülve saját mosolyába; mögötte a gép rozszant nikkeltordához hasonlított, és a páros motor burkolata csacsifejnek volt kiképezve áramvonalas fülekkel.

Az ellenőrök körüljárták a repülőt, intettek, hogy nincs sugárzási veszély, és a sokaság megmozdult; villanólámpák lobbantak, pörgött a felvevőgép tárcsája, s a pilótaülés kőbere alól egy borzas asszony bukkant elő; ölében csecsemőt szorongatott, kibontott melléből csöpögött a tej.

Valaki aggódva mondta:

— Nem ide akart leszállni!

— Honnan tudja?

— Megmutatta a térképét!

És a marslakó most valóban ismét elővette inge alól az összehajtogatott papirost, s oly alázatos-félszegen nyújtotta át a riportereknek, mint egy eltévedt paraszt, aki éjnek idején idegen házcím után tudakozódik; az emberek közül sokan tüstént felismerték a naprendszert kilenc bolygójával, s bár a papiros elvékonyult, mint a tetúrágta falevél, jól látták, hogy a nagy körből egyenes vonal nyúlik át a Vénuszra.

— Miért jöttél el!? — kérdezte a polgármester, erőszakolt hunyorgással, ahogy süketek fülebe szokás bekiabálni, s hátratette a kezét.

A marslakó a magasba tekintett, a kovaköszagú, kék távolságok felé, ahol hazája rejtőzhetett, mosolyogva ingatta a fejét, s szakállába könnycseppek hulltak; aztán a kebléből egy fényképet vett elő, amelyen ő maga állt összedőlт viskója előtt, a pólyást ölelő asszonnyal — oldalt pedig, valami palma-félék között, lezuhant bombázógép füstölt.

— Bumm-bumm-bumm! — mutatta tenyerét lebegtetve, s szeme nagyra kerekedett, mint a gyermeké, aki fél, hogy nem értik meg a panaszát: — Ta-ta-ta-ta!

Aztán rémülten, tanácstalanul elhallgatott.

Mielőtt a hatósági kocsik visszaindultak volna a városba, mindhárom égi lakót átvilágították hordozható röntgenkészülékkel; tüdejük, májuk, bélrendszerük ugyanolyan volt, mint a földieké, de mellkasukban jobb és bal oldalon is szív dobogott.

— Hiszen ezek torzszülöttek!

— Mit beszél?

— Abnormisok.

— Ugyan, mi vagyunk nyomorékok!

A polgármester tátogva, sápadtan ült be kocsijába, s mert félszívűnek érezte magát, a sofőr mellett foglalt helyet, aki hirtelen a sorstársa lett; útközben a tenyerét díszsebkendőjére szorította, s nehézkesen szuszogott.

A telefonpalota előtt egy külföldi tudósító lefékezett, fölszaladt a lépcsőn, s néhány perc múlva azt mondta be a kagylóba, európai szerkesztőségének:

— Halló?!... Magban ugyanaz, mint a Földön!... Lakói ikertestvéreink, de egy szívvel főrban vannak!...

Megemlékezés a nevekről

N. városban egész nap szölongatták egymást az emberek; áttekingettek az utcák szakadécai fölött, derékig kihajolva az ablakokról, mint amikor két hajó egymás közelében halad el a nyílt tengeren, bizonytalanságot és sóvárgást sajditván meg az ismerősökben: hadonászva kiáltoztak reggeltől estig.

— Halló, Schilling úr, figyeljen!

— Halló, Christomas! Maga lát engem?

— Minden jót, Potifárné asszony!

— Isten áldja meg, szép Helénám!

— Erőt, egészséget, Saint Simon!

— Viszont kívánom, Shaw szomszéd!

— Meghal a nevünk!

— Úgy bizony, meghal!

— S nélküle mi is elszáradunk!

Az egyik utca sarkán részeg péksegéd hajlongott a fal mellett, lisztes sapkájával törölgetve a szemét, és esküdözött, hogy inkább börtönbe megy, de nem engedi kicsavarni tudata kezéből az Angelo nevet, melyet örökölt.

- Halló, kolléga úr, halló!
- Szólítson csak Müllernek.
- Hát nem mindegy az, kérem?
- Nem, ma ragaszkodom hozzá!
- Akkor én is az enyémhez!
- Igaza van: maradjon Schneider.
- Ön pedig Müller.
- Még annak érzem magam!
- Eddig szégyelltük a nevünket!
- Mert foglalkozást jelölt, azért!
- Mert nem volt benne képzelőerő!
- Pedig a Müller gyönyörű, kérem!
- A Schneider ugyancsak, szomszéd!
- Az öné fémes, szikrázó név!
- Az öné finom és nagyvonalú!
- Ó, köszönöm, nagyon köszönöm!
- Én is, igazán hálás vagyok!

Másnap megkezdték a nevek beváltását; a körzeti polgárőrsek előszobáiban gázmáglyákat gyújtottak, és hatalmas plakátok óvták a lakosságot bármiféle visszaéléstől; a fürkék ablakai mögött nem lehetett arcokat látni, mint ha a hivatalnokok alatt dolgoznának valami pincében. Mélyről szállt fel a kérdő hang is:

- Neve?
- Pithagorász Thétele.
- Neve?
- Inger Ferencia.
- Neve?
- Szolvay Szóda.
- Neve?
- Mária Üveg.
- Neve?
- Kova Moszat.
- Neve?
- Kvázi Részecske.

NEVEKET SZIGORÚAN CSAK A FIZIKA, A KÉMIA, A BIOLÓGIA, VALAMINT A MATEMATIKA TERÜLETÉRŐL SZABAD VÁLASZTANI!

- Neve?
- Lézer Sugár.
- Neve?
- Poli Vinilin.
- Neve?
- Glauber Só.
- Neve?
- Ultra Viola.
- Neve?
- Véges Végtelen.

AZ ÚJ NÉV FÖLVEVÉSÉTŐL KEZDVE SZIGORÚAN TILOS BÁRKIT A RÉGI NEVÉN SZÓLÍTANI, BELEÉRTVE A BECENEVEKET IS!

- Neve?
- Tetra Éder.
- Neve?
- Tér és Idő.

- Neve?
- Ezüst Jodit.
- Neve?
- Kalkó Pirit.
- Neve?
- Null Pont.
- Neve?
- Abszolút Semmi.

Egyik ablaknál, amely előtt botra támaszkodó aggastyán állingált, két csöppektől vizenyős szemmel, hirtelen egy szögletes arc merült föl, de a rés oly szűk volt, hogy a homlok felső része és kétoldalt a fül lenyesődött, akár a képmontázson.

— Névbeváltó egyén kéretik otthon elfogyasztani a száraz kedélyét, nem pedig itt szemetelni vele!

— Abszolút Semmi vagyok — mondta az öreg, s türelmetlenül köhécselt.

— Hát akkor legyen már *valami!* — ordított ki az ablakon a névátíró; de az öreg csak megrázta a fejét és közelebb lépett:

— Hogy méltóztatott mondani?

— Abszolút semmi nem létezik!

— Bocsásson meg, kérem, de én szakmabeli vagyok — felelte az aggastyán. — Ez egy fizikai, vagy ha úgy tetszik... bölcséleti fogalom... és jogom van annak lenni, aminek érzem magam!

Indulatosan kocogott a botjával.

— Mi-cso-da műveletlenség!

A hivatalnok visszamerült a bizonytalanságba, ahol tompa, izgatott vitaközlés hallatszott; kis időre csend lett, majd az ablak csatornájában megjelent az új keresztlevél.

- Neve?
- Koszinusz Alfa.
- Neve?
- Dimethyl Éter.
- Neve?
- Kábitó Kéjgáz.
- Képlete?
- Nitrogénmonoxid.
- Tovább!
- Chilei Salétrom.
- Tovább!
- Számítási Haladvány.
- Tovább!
- Kiló Kalória.
- A következő!
- Imaginárius Szám.

A hivatalnok, akit fölzaklatott iménti pörlekedése a professzorral és saját tájékozatlansága, amely nevetségessé tette a várakozók előtt, most az előszobába lépett, kiragadta a villát egy vénasszony kezéből, és szitkozódva mutatta, miként kell rászűrni a régi keresztleveleket, hogy az iratnak mind a négy csücske elhamvadjon a máglyán, és a pernye a rostélyra hulljon; aztán körbe-mutatott a plakátokra, dühös mozdulatával vissza akarta nyerni fölényét.

A RÉGI NEVEK MA ÉJFÉLTŐL ÉRVÉNYÜKET VESZTIK. HASZNÁLOKAT HÚSZ ÉVIG TERJEDŐ BÖRTÖNBÜNTETÉSSSEL SÚJTJA A HATÓSÁG!

- Neve?
- Jupiter Lámpa.
- Neve?

- Mértani Test.
- Neve?
- I.
- Hogyhogy I.?!
- Négyzetgyök Minusz Egy.
- Az más. A következő!
- Anti Anyag.
- Tovább!
- Tompa Szög.
- Tovább!
- Celsius Fok.
- Tovább!

HA A MAI KORSZAK EMBERE VAGY, FELEJTSD EL, HOGYAN SZÓLÍTOTT ANYÁD! FOJTSD EL RÉGI ÉNED KÍSÉRŐ ÉRZELMEIT!

- Neve?
- Benzol Származék.
- Nem az őseire vagyok kíváncsi!
- Benzol kívánok lenni.
- De milyen származék? Naftalin?
- Isten őrizz!
- Fenol úr?
- Az sem ...
- Talán Anilin?
- Esetleg ...
- Álljon ki a sorból, barom, és ne zavarja a munkát. Tűnjön el, nem hallotta?

Most az előszobában nyüzsgölődés kezdődött, s az emberek közül jó néhányan, akik úgy érezték, hogy fölvert nevük nem pontos, s részleteiben semmi-vel sem indokolható, ijedt büntudattal húzódtak hátra, vagy hirtelen új nevet találtak ki, amelyben valami káröröm lappangott.

- Neve?
- Koch Bacilus.
- Neve?
- Sebhedt Bujakór.
- Neve?
- Tizedes Tört.
- Neve?
- Gravitációs Tér.
- Neve?
- Canis Merga.
- Neve?
- Hulla Méreg.
- Milyen hullaméreg?
- Nem tudom.
- Kadaverin?
- Még mit nem!
- Putrescein?
- Szó sincs róla!
- Akkor álljon ki a sorból, és gondolkozzék rajta! Addig elmélkedjék, amíg dögszagú lesz!
- Nem állok ki a sorból!
- Álljon ki, mert, ha nem ...
- Na bumm, és akkor mi lesz?
- Az lesz, hogy a név helyett egy csupasz számot kap, amit a szentek se törölnek majd le magáról!

— Miféle számot?

— Például 00 lesz a neve.

— Hát akkor tesztek a számokra, te Pilátus kuttyája! Legszívesebben be-
verném a pofádat!

A fiatalember, aki a sor élén állt, egészen behajolt az ablakrésbe; haja mélyen rásimult a tarkójára, és elől fürtökben lógott, akár a kuvaszoké; so-
vány farát hátradudorította.

— Ha kifogásod van a nevem ellen, írd be az eredetit! — suttozta gyilkos
szemvillanással. Júliusz Cézár vagyok!

Ekkor egy toprongyos férfi, aki a váróterem szögletében gubbasztott,
egyetlen mozdulattal elsimította ruháján a szennyesen kifeslő bélés rózsáit,
fölugrott, és új öltönyben, csikorgó talpú cipőben kisietett az udvarra; síp-
jelére négytagú fegyveres őrség szaladt elő.

— Egy névcsereelő egyed a technikai korszak új szelleme ellen lázít! —
mondta a civilrendőr.

A katonák berontottak; kettő közülük mindjárt a fiatalember lábát kapta
el, és úgy megrántotta, hogy a lázadó hanyatt esett, koponyája tompán dön-
gött a padlón; a másik kettő megragadta a karjától, s fektében kivonszolta az
udvarra, majd ütlegelni kezdte puskája agyával, amely tömör gumból volt
préselve; a vér nemsokára vörös szőnyegként terült alája.

— Neve?

— Párisz.

— Neve?

— Heléna.

— Neve?

— Iliász.

— Neve?

— Thaisz.

— Neve?

— Patroklész.

— Neve?

— Európa.

— Szóval lázadás?!... Általános lázadás?!... Mind megtébolyultak?!...
Őrség!... Megnyitni a jeges vízsugarak útját! Őrség, őrség...!

Beszélték, hogy a többi névcsereelő-körzetben rendbontás nélkül folyt le
az új keresztlevelek kibocsátása; éjjél után az utcák elcsendesedtek, és aki
későn baktatott haza, fáradtan vonszolódt a falak mentén, mint aki nyűg-
ként cipeli idegen egyéniségét; egy-egy tétova gondolattal még megkísérelte
ugyan új nevének éles és riasztó vonalait közé behelyezni magát, mint aki va-
lami összedobált vasak közé roskad le, de viszolygása oly erős volt, hogy
inkább elhessentette magától a kísértést, s akár egy megcsonkított állat, amely-
nek már a menekülés sem nyújt védelmet; tovább vergődött előre.

Hideg, krétafehér fény terült szét az elhagyott tereken, és távolról sem
hallatszott semmiféle zaj; csak éjjel, úgy két óra körül hasította szét egy bel-
városi mellékutca csendjét váratlanul valami női sikoltozás és cipősarkak ro-
pogássá gyorsuló kocogása: nyomában súlyos meztelen talpak csattogtak az
aszfalton; a lány égszínkéék tüllruhában volt, és teste úgy viritott át rajta,
mintha izzásban volna; a fiatalember, aki üldözte őt, meztelen volt, csak a
szemerme elé kötött egy tenyérnyi műbőrköteényt.

— Állj meg! — mondta kérlelő-kétségbeesetten, a lány után suhanva, és
kinyújtotta a kezét. — Én még nem vagyok idegen!

A lány beugrott egy kapu alá, aztán hirtelen megfordult, és a mellét, mint
két légelhárító gömböt, a férfinak feszítette.

- Neve?
— Hát nem ismeresz meg?
— Ádám!

A férfi tekintete sötéten villant a kapualj homályába, ahol egy szemetes-tégly komorlott; Éva félénken és kiszolgáltatottan támasztotta tenyerét a férfi csupasz vállának és sirt; a túllruha úgy remegett rajta, akár a kékes fény; aztán a fiú körülpillantott, s mintha nőjének reszketeg gyámoltalansága lázítaná fel, egy mozdulattal lehasította róla a ruhát, és magával sodorta őt a cementre.

— Mit teszel velem? — kérdezte Éva, de azért szorosan átölelte a nyakát, ráfonódott egész életével.

— Újranemzzük a világot! — szuszogta Ádám az ölelés buzgalmában kissé irreális hangon.

— De miért épp itt, miért?...

— Minden perc késő! Fajtam elhal!... Már csak számozott barmok mozognak a földön!... Ki kell törnünk a betonhasábok erdejéből valami üde tisztásra, ahol élő nevű gyermekeket nevelünk!...

— A paradicsomot is újranemzzük?...

— A paradicsomot is. Feltörjük a talaj betonháját, és almafákat ültetünk, amelyekről mindenki ehetik majd!

— Akkor ölelj, Ádám, ölelj! — mondta Éva boldog nyögéssel, és forrón elnyíló ajkát odakínálta a férfinak.

Testük jószagú veritéke egybefolyt, mint tavaszi olvadáskor a hegyek leve, s már kábultan és öntudatlanul beléfeledkeztek a világ újratereztésébe, amikor kicsapódott mögöttük a kapu, és riasztó fénysugarak darabolták szét a sötétséget: a géprendőr állt a bejáróban, és szemének fénypásztájával többször is körülseperte a kapualjat.

— Hol vagy, Ádám?! — zengett föl a lépcsőház. — A nevedet használtad, és vétkeztél a törvény ellen.

A géprendőr kezében megcsörrent a bilincs; a férfi és a nő föltápászkozott a földről.

— A hölgyet hagyhatod — mondta a robot vigyorogva. — Majd a bajtársak elszórakoznak veled egy kicsit... Olyan élményben lesz része, hogy sosem felejt el...

— Ádám, védjél meg! — sikoltott föl Éva. — Nem akarok gépet szülni!... Borzongok a gépektől!

A férfi egy redőnylehúzó rudat pillantott meg a lépcsőkorilát mellett, megragadta a kampót, és a gépmember felé indult: egyetlen mozdulattal sikerült elakasztania, úgy, hogy a robot hatalmas zajjal végigbukott a cementen; akkor a mellére térdelt, és egy kőkockával bezúzta a borítólemezt.

— Meg kell keresnünk a szívét! — mondta. — Kiemeljük és magunkkal visszük ijesztő emlékként!

A bal oldali részen azonban, ahol a géprendőr zubbonya bemélyült, akár a letaposott konzervdoboz, Ádám mutatóujjai dühös mohósággal csak egy hideg, fekete tekercsre fonódtak rá, s ő iszonyodva mindjárt föl is ugrott a robot mellől.

— Nincs szíve! — mondta, széttárva a karját szinte rémült meglepődéssel, és tehetetlenül nézte a meztelen nőt, akinek szép teste vérzett a karcolásoktól, meg a fogak harapásától.

— Hallod?! — remegett Éva — Fütyölnek!... Megmozdult minden gépszaru!... Meneküljünk innen!

S csakugyan e pillanatban a rendőrsípok hangjai mint sívító és keresztülkaszul egymásra dobált, óriási fűrészlattnik szelték át a város csendjét: a férfi megfogta a lány kezét, és szaladni kezdtek a falak mentén, ki a házak

közül, a hegyek felé, amerről friss gyantaszagú levegő áramlott a völgyben fekvő város felé.

— Attól félek, hogy ijedtünkben elfelejtjük a nevünket! — szuszogta a férfi, mintha menekülés közben saját mellén taposna. — Szólongassuk hát egymást, nehogy baj érjen! Kiáltozzunk!

PÁSKÁNDI GÉZA

Megmagyarázhatatlan vonzalom a sarki ház iránt

(Ajánlott szinopszisok.)

Figyeljék csak e lélektani sci-fi-krimtit fémdióhéjban elbeszélve. (Játszó-dik: háromezerben.)

1.

Tabor, ez a szomorú ember N. városban él, és afféle kishivatalnok. Mások hét végén tülekednek ki a szabadba, ő arra gyűjtötte pénzét, hogy legalább havonta egyszer X. városba utazhassék. Ott mindig a Planetárium Hotelban szállt meg. Kiült az erkélyre és képes volt órák hosszat bámulni a sarki házat. Tabor megmagyarázhatatlan vonzalma az X-beli sarki ház iránt évekkal ezelőtt kezdődött. Átutazóban járt erre, amikor először megpillantotta. S azóta mindig vissza kell térnie...

2.

A ház nem volt sem szép, sem csúnya: szürkére meszelt falú épület, háromemeletes, erkélyek nélkül, és ablakai sem sejtettek meghitt titkokat. Lehetett volna bármi, de lakóház volt, sok-sok emberrel, asszonnal, gyerekekkel.

3.

Tabor felesége, Elza gyanút fogott: a férfi ugyanis félvén, hogy nevetéssé válik, nem mondta el vonzalmát, mindig kiküldetéseire hivatkozott. Elza magándetektívet fogad, aki nem sokkal azután jelenti, hogy semmiféle nőügy nincs a dologban. Férje egy házat járt körül, bement a lépcsőházba, majd a folyosókon bolyongott, amikor azonban az egyik ajtó megnyílt, rémülten rohant le a lépcsőkön. Tabor szeme távolba révedő, máskor pedig szorongva töprengő volt. Az asszony elhatározta, szól a férfinak. Az ember szinte szűkölve tiltakozott. „Kiküldetésben jártam.” S ezt ismételtette makacsul mindig ezután. Elza azonban megkérdezte Tabor főnökét is. Így a férfinak nem volt mit tennie: elmondott mindent. Az asszony kezdetben hitetlenkedve hallgatta, amikor látta azonban, hogy Tabor szeme milyen fényes, ha a házról beszél — megijedt. „Te beleszerettél egy... egy épületbe?” Tabor lehajtotta a fejét.

4.

A férfit Elza a pszichiáterhez viszi.

Pszichiáter: Járt azelőtt valaha is abban a városban?

Tabor: Soha.

Pszichiáter: Hasonlít ez a ház valamelyik régebbire, amelyben lakott?

Tabor: Nem. Egészen jellegtelen épület. Mondhatnám, stilustalan.

Pszichiáter: Mit érez, amikor megpillantja?

Tabor: Kimondhatatlan örömet. A mellem tájékára meleg hullám csapódik. Egész hónapban a viszontlátásra gondolok s alig várom, hogy kiülhessek a Planetárium Szálló erkélyére és nézhessem, amíg be nem sötétedik.

Elza: Direkt elutaztam, hogy megnézzem a (hangja megvető, gúnyos) vetyéltársamat. Mondhatom, annyira tucatépület, hogy egy épelméjűnek nem akadhat meg rajta a szeme. Mégha valami erdei meseházikó volna.

Pszichiáter (elengedi Elza nagyon közönségesen előadott szövegét): A szerelmi élete megcsappant azóta? (Tabor zavart.)

Elza: Igenis, nem szégyellem, megcsappant. Alig múltam harminc, egészséges, csinos nő vagyok, megértheti a professzor úr.

Pszichiáter: Ön hány éves is?

Tabor: Negyvenhat.

Pszichiáter: Asszonyom, legyen szíves fáradjon ki egy pillanatra.

Elza (száját elhúzza): Titok? (Kelletlenül megy ki.)

Pszichiáter (halk hangon): Megcsalta valaha a feleségét? Kérem, bízhat abszolút orvosi diszkrécióban. Viszont a kérdés nagyon fontos.

Tabor: Nem. Majdnem érintetlenül léptem a házasságba.

Pszichiáter: És a neje? Ő is érintetlen volt? Fontos a kérdés.

Tabor: Ő nem, azt hiszem, nem.

(A pszichiáter elképzeli a nászéjszakát. Látja Elza türelmetlenségét, megvető dühét. A szerep megfordul. Viszont azt sem akarja, hogy a férje érezze: mennyire járatos a szerelemben. A képmutató játék kényszere és az éhes vágy megütöközése: az ingerültség rian, mint a jég. Hisztériásan sír. És ettől kezdve ő lesz a férfi ebben a házasságban. Az ember langyos lehelete az asszony arcát csapkodja: Elza viszont a mennyezetet nézi, majdnem unottan. „Fejezd már be. Fáj.” Holott ezt az ura mondhatná. Tabor nem tudja, hogy a pszichiáter szinte szó szerint el tudta képzelni az első éjszakát.)

Pszichiáter: Hát majd utána nézünk a dolognak. De addig is próbálja elfelejteni azt a házat.

(A pszichiáter nem sejtheti, hogy ezt a tanácsát milyen jó lett volna — épp a Tabor érdekében — még jobban hangsúlyozni.)

5.

Mint mikor az utcán bolyongó

Céltalanul utcán bolyongó

Mint hontalan hajléktalan

Ha idő-mohos cégtáblákra bámul

Mint mikor az utcán bolyongó

Céltalanul utcán bolyongó

Hontalan és hajléktalan

Nyitott ablakon át bebámul

És szagot érez — otthonszagot

Mindegyiknek más illatát

Birsalma körte káposzta sajt csótány egér — — —

Ilyesmit érzett volna Tabor? Ezért merengett a ház iránt?

A naplójába ezt írta: Ó, EPÜLET — HATALMAS EMLŐ.

És maga sem tudta, miért. Ez okozta átható szorongását.

6.

Tabornak egyre jobban kellett rejtegetnie nehéz szerelmét. Mert most már Elza is vele utazott. Berángatta az erkélyről. Valóságos féltékenységi orgiát rendezett. Szemérmetlenül levetkőzött és az ablak elé állt, a kilátást el-

takarva és gúnyosan mondta: Válassz! Van ez is olyan kemény, mint az a kő! És fiatalabb! Tabor hol elsápadt, hol kipirult, és alig bírta már e parázna mohóságot, mely kihívóan úgy támadott, mint a vívók — izgató, korbácsoló kiáltásokkal.

7.

A pszichiáter ismét átnézte jegyzeteit. Minden adat fontos lehet, a legapróbb is. Szeme megakadt egy szón: „árva”. És konokul újra meg újra visszatért e szóhoz. Lehet, az intuíció fehér galambja hozta e szót zöld ágként a betűtengeren át.

8.

— Ó, bár kártyás volnál, alkoholista, morfinista, bármi, csak ne ez — így Elza, aki néha olyan volt, mint valamelyik windsori víg nő, a szökébbekből. És komorabb változatban.

— Nem tehetek róla — felelte Tabor és kissé vörhenyes szakállán babrált. Tekintete vágyakozón kúszott el a fekvő, meztelen test fölött a függönyrezen át — egy háztető felé.

9.

A pszichiáternek Elza odaadta Tabor naplóját, amelyre sikerült rábukannia. A professzor egész délelőtt ezt böngészte. Roppantul izgatta az eset. Praxisában az első. Sőt: sose hallott hasonlóról. Ó, ÉPÜLET — HATALMAS EMLŐ. Ennél is úgy állt meg szeme, mint nemrég az „árva” szónál. Hirtelen úgy döntött: elutazik, megnézi azt a házat.

10.

Tabort már ismerték a ház gyerekei is. Csúfolták. Egy-egy lakó gyanakvoan kérdezte meg: kit keres? De mert azt hitték, valami rendőrspicli, nem kezdtek ki vele.

11.

A professzor a ház felé közeledett, amely előtt embertömeg tolongott. Ide hallatszott Elza jajveszékelése. „Kiugrott a szálloda erkélyéről, de úgy, hogy egy ideig még repült a levegőben a keskeny utcán át, a sarki ház felé. Karjait kitárta.” Ezt egy szemtanú mondja. Elza sirva: „Azt gondoltam, tréfál, amikor azzal fenyegetőzött: ha nem engedem le, átugrik innen a háztetőre. A negyedik emeletről.”

12.

A pszichiáter zárójelentése: „A következőket tudtam meg. Ez a ház jó negyven évvel ezelőtt még nem lakóház volt. Egyike az ország első anyatejpor-gyárainak. Tabort csecsemőkorban hagyta el anyja. A gyermeket a lelegházban ezzel az anyatejporral táplálták. Semmi kétség, utána néztem az intézeti könyvelésen. A márka ugyanaz: GEA anyatejpor. Művi úton az igazi anyatej minden tulajdonságát reprodukálták benne. Ez a márka azóta megszűnt. Tabornak tehát nem volt igazi anya- és anyatejélménye. Valami megmagyarázhatatlan vonzalmat érzett viszont egy épület, végeredményben egy cég, egy márka iránt. Érzelem-átvitelről van tehát szó. Átruházásról, képviselétről. Az egészben csak az a csodálatos, hogy Tabor nem tudta, mert nem tudhatta, hogy ebben az épületben negyven évvel ezelőtt, mi volt. De hát vannak még megfeyjthetetlen vagy annak tetsző dolgok.”

Így ért véget tehát a szomorú kishivatalnok egy épület iránti megmagyarázhatatlan vonzalmának története.

Bolondos naplólapok

Mottó: Az élc lelke az illetlenség
Sommerset Maugham

Persze kár volt a jó öreg Maughamot tanúként megidézni, mert az úgy amúgy is köztudott. Virtuális vagy valóságos érintettek már a mottó tudatában — vagyis sértetten — kezdenek az efféle írás olvasásához. Nos — régi konjunktúralovag-családból származván —, így lettem alkalmi anekdotaközlő. Olvasóim ugyanis minden efféle közlések után úgy lemocskoltak, hogy el kellett hinned: van bennem némi spiritusz.

Próbáljak hát újólag szerencsét.

(Névtelen leveleket nem őrzök meg és nem küldök vissza!)

RELATIVITÁS

Fiatal újságíró koromban, az ötvenes évek eleji Kolozsváron egyszer nagyon kezdett fájni a szívem. Legalábbis én húsz-huszonegy éves fejjel nagyon meg voltam ijedve, hogy ez a bal oldali, bordák közül jövő, szuszogással együtt járó fájdalom szívfájdalom. Eszembe se jutott, hogy inkább gyakori autózásommal — tehát úri emberré levésemmel — van kapcsolatban. Pedig erről lesz szó, no meg arról is, hogy a szerkesztőségnek akkor nem volt fényes, új kocsija, csak olyan, hogy a benzin is csak füstté válni járt belé. Emlékszem, az egyik DKW például a legkisebb hegyre is csak háttal tudott felmenni, az országúton járók nem kis gaudiumára. De a másíkról sem feledkezhetem meg, amelyiknek azonban nem emlékszem a márkájára. Egyszer, éjjel jöttem haza riportútról, s mikor kiszálltam a sofőr mellől, arra lettem figyelmes, hogy a nadrágomnak egyik szára hiányzik. Kiderült, hogy lejött az akkumulátornak a teteje s a fölötte volt lábamról lerágta a nadrágszárat a sav.

No, de nem arról akarok beszélni, hogy miképpen dolgoztunk mi, újságírók a hőskorban, hanem a szív bajomról, ami nagyon megijesztett. Az idős kollégák azonnal vigasztalni kezdtek s ajánlották, hogy keressem fel a szerkesztőség utcájában rendelő Traub Vilmost, aki szerintük az ország egyik legjobb szívspecialistája. Mondtam volna, hogy nem megyek, de a szívem egyre jobban fájt s így ijedten és önérzetesen állítottam be a darabos beszédű, nagy testű szívorvoshoz, aki azonnal megvizsgált s megvizsgált, mondván, hogy bordaközi idegszabám van és felírja, hogy mit kell a gyógyulás érdekében szednem.

Nagyon megnyugodtam, amit ő észre is vett, s ami talán neki jól is esett, mert azt hiszem, nincs olyan orvos, akinek ne essen jól, ha meg tudja vigasztalni a paciensét. Rögtön le is ültem, míg Traub doktor egy hatalmas könyv vonalazott rubrikáiba bevezette az adataimat. A nevemet kérdezte, amit meg is mondtam, s amiből nem lett különösebb bonyodalom, mert alighanem akkor hallotta először. A foglalkozásom hallatán azonban felkapja a fejét.

— Szóval maga újságíró?

— Az — vallottam be szerénykedve.

Hümmögött valamit, becsapta a könyvet s felállt. Én is felálltam s megkérdeztem, hogy mivel tartozom. Traub doktor közben becsomagolta nekem a gyógyszereket is, amit szednem kell (előzőleg felírta, hogy vegyem meg), s mikor a kis csomagot a markomba nyomta így szólt:

— Semmit sem fizet.

Erre már én rettenetesen elpirultam. Nem hiába voltam szegény gyerek, önérzetemen esett sértésnek találtam a gyógyszert, meg a kissé fölényes feleletet.

— De kérem — mondtam indulattól remegő hangon. — Én tudom, hogy régen az újságíró a koldussal volt rokon, de azóta a helyzet változott. Nekem fizetésem van...

— Mi közöm nekem ahhoz, hogy magának van fizetése és mennyi — szólalt meg dr. Traub, aki imádkozta a hangoskodást.

— Hogyne lenne köze, doktor úr, mikor nem akar tőlem pénzt elfogadni. Bocssáson meg, de ez egy kicsit sértő.

Traub Vili — akivel évekkkel később jó barátok lettünk — mellém lépett s vállamra tette a kezét:

— Ide figyeljen, fiatalember. Volt nekem egy feleségem. Író volt ő is, meg újságíró. No, annak öröme, hogy én attól a hölgytől megszabadultam, minden újságírót, írókat ingyen kezelek.

És kitudszkolt a rendeléből.

HOL ISZIK NAGY ISTVÁN?

Sokszor elgondolom, hogy az ilyen sokoldalú ember, mint Molter Károly is, milyen hallatlan rendszerességgel kellett hogy írjon s éljen. Hiszen felsorolni is nehéz, mi mindent csinált Molter közel hat évtizedes munkássága alatt. Már az első tétel, az, hogy írt, maga is több alpontra oszlik. Mert írt regényt, novellát, színművet, esszét, kritikát satöbbi. Ezenkívül fordított több nyelvből, szerkesztett lapot, rendszeresen és sokfelé tartott előadásokat, szervezte az irodalmat, és évtizedeken keresztül a marosvásárhelyi Bolyai kollégium egyik legfelkészültebb tanára. Nos, ahhoz, hogy mindezt győzte idővel s erővel, nyilván hozzájárult német őseinek közismert és irigylésre méltó rendszeressége is. Ám Molter Károly nemcsak azt szokta meg, hogy pontosan meg kell jelennie a középiskolai — a felszabadulás után az egyetemi — katedrán, hogy rendszeresen, sokat és sok nyelven kell olvasnia, hogy írnia kell, fordítania meg szerkesztenie, de azt is, hogy este, vacsora után be kell ülnie a város valamelyik kiskocsmájába, hogy borát szopogatva elbeszélgessen barátokkal, ismerőssel, úrral, szegénnyel. Így ment ez már 1913 óta, mióta a városba letelepedett. Legfennebb a viták s a partnerek cserélődtek, tűntek el s váltották fel őket mások. Legtöbbjük azonban nem is nagyon állhatott tova, mert Molter Károly beszorította őket egyik vagy másik könyvébe.

Nos, Károly bácsi időnként — de elég ritkán — pár napra feljött Kolozsvárra s ilyenkor finom somkóro illattal telt meg az arnyas Rákóczi út, míg Marosi Pétertől Marosi Pálig, azaz egyik fiától a másikig sétált. A Rákóczi út nagyon szép utca, az unokák is mind nagyon szépek s kedvesek, Károly bácsinak mégis mindig hamar támadt hazamehetnékje. Egy alkalommal, ha jól tudom, gyógykezelés vagy valami hasonló halaszthatatlan ügy tartotta fogva Kolozsváron s vacsora után, amikor ott-hon, Vásárhelyen épp el szokott indulni befele a Bolyai utcán, nem bírta idegekkel tovább a csendet s odaszólt a fiának, Marosi Péternek, aki épp az Utunk legújabb számát csodálta áhítattal.

— Mondd, kérlek: az Utunktól az írók hol szoktak találkozni, melyik kocsmában?

Gondolta, ha nincs nagyon messzi, egyedül is elsétál, mert ez a szárazpipás Péter nem telik be a lapjával. Marosi Péter azonnal felfogta a szavak értelmét, de mert nagyon kíváncsi volt, hogy Szócs aheti cikke, amelyben néhány jól irányzott csapással leteríti Shakespeare-t, hogyan hát nyomtatásban, hát röviden válaszolt:

— Az Utunktól az írók nem szoktak kocsmában találkozni.

Károly bácsi meghökkent, de kinek fejezze ki a csodálkozását? Hisz a fia fel se emelte a fejét. Fújta hát a füstöt s magával folytatta le a vitát. Abból tűnik ez ki, hogy nem sokkal később ismét megszólalt:

— És mond, kérlek: a Korunktól az írók? ... Azok melyik kocsmában szoktak találkozni?

Marosi most, ha lehet, még kategorikusabb volt, mert most már Jakab Anti kri-

tikáját olvasta, és ilyenkor mindig fel szokott borzolódni, mert szörnyű, hogy ez a mai fiatalság nem úgy gondolkozik, mint ő.

— A Korunkosok sem szoktak... — és tovább rágta a ceruzáját.

De erre már bosszantani kezdte a dolog Károly bácsit s elhatározta, hogy a végére jár a titoknak.

— És a Napsugárnál dolgozók? — kérdezte kajánul, mert úgy emlékezett, hogy Bajor Bandi is ott dolgozik.

— Azok se — felelte Marosi a ceruza mellől faarccal.

Ekkor már bontakozott benne a gyanú, de még egy kérdést feltett a biztonság kedvéért:

— Hát azok, akik nem dolgoznak szerkesztőségben? Nagy István, Horváth István, ezek...

Marosi most már végleg rájött, hogy a Baróti-cikket képtelen lesz élvezni, ha a kérdést lényegében meg nem válaszolja, és kisebb előadás keretében elmagyarázta, hogy Kolozsvár nem olyan, mint Vásárhely. Itt az emberek talán begombolkozottabbak, talán a város szelleme más, egy azonban tény: az írók nem találkoznak kocsmákban.

Molter a hosszú előadás alatt összehúzott szemmel s gyanakvóan nézett rá. És a kérdés, amit feltett, a döbent felismerés hangján szólt:

— Akkor ti mind otthon isztok?

POÓR LILLY ESETE A KÁDERESSEL

Poór Lilly, a kolozsvári magyar színháztársulat nagyasszonya — akit én sajnos csak élete alkonyán ismertem meg személyesen — mindig a hajdani, az igazi színész alakját idézi bennem. A Szigligeti-félt, aki kicsit komédiás, kicsit nagyasszony, igazi úri jelenség s a szó szoros értelmében proletár, legjobb teljesítményeiben nagy művész, legszentebb álmaiban csepűrágó. Poór Lilly sosem játszotta a nagyot, talán azért volt valóban nagy. Mikor ezüstfejú botjára támaszkodva végigment a színház udvarán, a díszletmunkások — akik nem tartoznak az emberek hajlongásra hajlamos fajtájához, mert magukat legalább annyira tekintik a művészet részeseinek, mint a színész — láttára felugráltak és igazi mély tisztelettel, meghajolva köszöntötték. Persze lehet, része volt ebben annak is, hogy a művésznő a nagy Janovics Jenő, a „diri bácsi” feleségeként élt az emlékezetükben. És főleg az idősebb színházi emberek szinte babonás tisztelettel viszonyultak — az életek s szerepek teljességük urához — a direktorhoz. De nem csak a díszletmunkások, maga Liló néni is. Egyszer a már említett ezüstfejú botjával rámutatott az igazgatói iroda ablakára — amelynek akkor épp én voltam az ura — s azt kérdezte egy, az udvaron ácsorgó munkástól:

— Mondja fiam, fent van az öreg?

Egy Kisküküllő menti faluban az évben temették el a nagyanyámat, a szálas természetű székely parasztasszonyt, aki hasonlított volt rá, de nálánál egy évvel később született. Mikor született hát Poór Lilly? Nos, épp erről lesz szó.

A színház parkettgyaluló munkásból lett káderese, Biró bácsi, aki hallatlanul komolyan fogta fel forradalmi hivatását, rájött egy szép napon, hogy Liló néni keresztlevele és személyi igazolványa között „tíz esztendőös differencia van a születési évszámot illetőleg”. És felhívatta a művésznőt, hogy emiatt elvtársi bírálatban részesítse. Poór Lilly bár nehezen, mégis kötelességtudóan ment fel az emeleti irodába, mikor azonban meghallotta, mivel gyanúsítják, felugrott, bevágta maga mögött az ajtót, s szó nélkül távozott.

Királynői léptekkel tartott éppen kifelé, amikor az udvaron találkozott Fekete Mihállyal, aki az őszi langy melegben békésen pőfékelt.

— Nahát, ide figyeljen, Mihály! — fordult érces hangján hajdani széptevőjéhez a nagy művésznő, kicsit azzal az igénnyel is, hogy az megértse. — Hogy micsoda szemtelenek ezek a mai hivatalnokok! Képzelve el, azt állítja ez a Biró, hogy tíz évvel kevesebbet írtam a személyi igazolványomba, mint amennyi vagyok!

Fekete Mihály elnehezült szempillákkal nézett rá, hümmögött s talán mosolygott is a pipája mellől.

— Mit szól hozzá, Mihály?! — szólt rá állásfoglalását sürgetendő még hangosabban a hajdani udvarlóra, a hajdani diva. — Maga talán csak tudja...

Fekete Mihály bólogatott s kivette szájából a kurta angol pipát.

— Hogyne tudnám, Liló. Hát nem együtt iratkoztunk be a Rákosi Szidi színiiskolájába? Én tizenhét éves voltam... Maga hét.

MADAME BULANDRA ÖSSZETÉVESZT...

A felbecsülhetetlen korú Madame Bulandrával kétszer találkoztam életemben: egyszer nem ismert meg, mert ugyan honnan ismert volna, másodszor úgy vélte, igen. Egyik alkalommal én döböntem meg, de halálosan, másik alkalommal Victor Rebengiu lepődött meg, ám ő kellemesen. Bukarestben, a Művelődésügyi Állami Bizottságnál járván, a színházi főosztály akkori vezérigazgatója meghívott, hogy menjek el vele a Municipal Színházba, úgynevezett „vizionálási” főpróbára, mert Madame Bulandra kérte, vigyen még magával jószemű színházi embereket. Más nem lévén kéznél, engem vitt el. Ez az a próba ugyanis, amelyen a művészeti tanács és a hivatalos fórumok képviselői megnézik s véleményezik az előadást. Persze az előadás ilyenkor még nyers, és ezért a Madame nagyon ügyelt: illetéketlenek ne lássák a próbát, nehogy rossz hírét keltsék. A Madame ebbéli szigorát nem ismertem, s míg Mircea Avram az előcsarnokban időzött, szép lassan besétáltam a nézőtérre, egyenesen Madame Bulandra karjai közé, aki lesben állt a bejáratnál s várta a hivatlan vendégeket. Mikor feltűntem, elékapta a szemüvegét s pillanatok alatt eldöntötte: ezt az alakot ő életében sosem látta, s halkán, erélyesen megszólalt, elindulva felém:

— Iesi afará!

Szerencsére ebben a pillanatban utolért a vezérigazgató s bemutatott neki.

A kolozsvári magyar színház igazgatója.

Azonnal magához ölelt és hosszan magyarázta a tévedést, amin én persze jót nevettem.

Második eset az igazgatók értekezletén történt, 1962 tavaszán. Szünetben az előcsarnok egyik sarkában álldogáltam meglehetősen gondterhelten, mert épp szólásra következtem, amikor arra lettem figyelmes, hogy valaki megáll mellettem s hosszan ott áll, mintha várna, hogy észrevegyem. Odasandítok: Madame Bulandra.

Először, gondoltam megszólítom s próbálom emlékeztetni az esetre, amikor ki akart tenni a nézőtérrel, de féltem, bántaná az emlék, másfelől pedig, azért sem szólítottam meg, mert nagyon gondterheltnak látszott. Egyszer azonban döböntem vettem észre, hogy a nagyasszony halkán, zsörtölődve beszélni kezd.

— Van egy sikerdarabom, jó előadás meg minden. És most vegyem le műsorról. Azért, mert egy taknyosnak, egy fiatal tacskónak külföldre kell távoznia!

Pillanatok alatt felmértem, hogy nekem panaszkodik. Valakivel összetéveszt. Mégpedig valamelyik minisztériumi vezetővel. Hiúságból ugyanis nem viselt szemüveget. (Mellesleg gyönyörű, ibolyakék szeme volt.) És így foltban emlékeztettem valakire.

Mit csináljak, te jó ég?! — szorongtam. Szóljak neki? De hátha magában beszél! Hátha ez a szokása. Az ő korában... Álltam hát ott s úgy tettem, mintha nem venném észre, hogy nekem beszél. Ő pedig, hogy nem szóltam, ezt bátorításnak érezte, s határozottabban folytatta:

— Nem értek egyet magukkal ilyen dolgokban. Elkapatják őket! Az én koromban az ilyen kezdő színészek éheztek. Ma kültöld, díj, dicsőség! Ennek nem lesz jó vége!

Válasz azonban erre se jött. Se bű, se bá. Se helyeslés, se tiltakozás. Ez már őt is meggondolkoztatta s hangot váltott. Kislányosan, panaszosan folytatta:

— Persze, látom előre, hogy én fogok engedni. Mindig olyan számár vagyok, hogy vállalom az áldozatot. El fogom engedni ezt a taknyost. Mert ilyenek maguk:

a Madame majd elintézi, beugrat valakit a távozó helyett satöbbi... Mert jó a szívem, és maguk ezt tudják!

Ekkor legnagyobb megkönnyebbülésemre véget ért a szünet. S a Madame szó nélkül távozott.

Két héttel később a Bukarest—Moszkva repülőjárat egyik gépén ültem, útban a szovjet főváros felé. Egy művészküldöttség tagjaként utaztam Moszkvába. Egyszer mögöttem megszólal valaki:

— Csak azt tudnám, ki bírta rá a Madame-ot, hogy elengedjen. Azt mondta, hogy a miniszter közbenjárására sem hajlandó.

Hátrafordultam s szinte unottan szoltam oda:

— Én bírtam rá.

— De uram — tárta szét Rebengiuuc a karját — hiszen én magát jóformán nem is ismerem.

— És mit gondol — feleltem —, ha a Madame valóban ismer, akkor maga most itt van?

EDGÁR SZERVEZ

Mondanom sem kellene, hogy Balogh Edgárról van szó. Ezért is áll meg a pusztá keresztnév címként, mert Edgár — ahogy mondani szokták — fogalom. És alighanem a szervezés megszállottja. Igaz, hogy a módszeres Gaál Gábor idegrohamot kapott időnként a légváraitól, s az is, hogy a nagy transzilván Tamási cikkben fejtette ki, miért nem tartja helyesnek, hogy a Csehszlovákiából frissen érkezett népnevelő azonnal az erdélyi szellem legfőbb letéteményeseként tartsa magát. Ám történhetett akármi, igazság az is, hogy Balogh Edgár sokszor a realitással sem számoló szervező kedve nélkül a romániai magyar közélet egy jellegzetes színnel szegényebb lenné.

Nos, erről is beszélgettünk a hetven éves születésnapja alkalmából volt bukaresti fogadáson barátaimmal, amikor Edgár közénk toppant.

— Sándor — mondotta a rá jellemző szigorral — mért nem eszel?

— Tudod — mondtam —, gyakran veszek részt koktéleken s úgy találok, ha az asztalnál elfogy a koszt, az emberek szétnéznek s azt mondják magukban: persze, mert ez a kövér mindent megevett! Tehát akkor én inkább így a távolból nézem őket, soványakat, hogy gyanún felül álljak.

— Megértelek — válaszolta Edgár — az önérzet igen fontos állampolgári tulajdonság, de enned is kell s ezért én hozok neked ide ennivalót egy tányéron.

— Ó, köszönöm, Edgár, de kérlek, ne tegyél ilyent — mondtam s mivel azt nem vallhattam be, hogy azért evés előtt még innék egy pohárral, s hogy ezért az ácsorgás, őszinteségre fogtam a dolgot: — Sajnos, nagyon meg vagyok hízva.

No de Edgárt nem olyan fából faragták, aki a lehetetlenbe csak így beletörődik.

— Igen — válaszolta —, mert nem mozogsz! — és mielőtt beleegyezőleg bólintottam volna, így folytata: — Minden reggel, kérlek, ki kellene lovagolnod!

— De Edgár — mondtam döbbenten —, itt, az én körülményeim között, te ezt mégis hogy gondolod?

— Kérlek — válaszolta Edgár és kézzel is jelezte, hogy döbbenetemet teljességgel indokolatlannak tartja —, nincs igazad, hiszen emlékszem, hogy annak idején még maga az öreg Masaryk is minden reggel kilovagolt.

A KÖLTŐ IS EMBER

Olvasom, hogy korunk embere krónikus szeretethiányban szenved. A probléma kizárólagos jelenidejűségében akkor kezdek kételkedni, mikor más tanulmányok az íróra, a művészre is kiterjesztik e korszerű morbuszt. Megfigyelésem szerint ugyanis az író, a művész, mióta világ a világ, érzékeny arra, hogy miként viszonyulnak hozzá.

— Jó! — felelte a barátom, aki köztudomásúan a legérzékenyebb mindünk között. — Csakhogy lássad...

És belekezdett.

— Itt van ez a Feri. Kiváló költő. Mikor intézményvezető voltam, ő volt az írószövetség titkára. Arra jártamban benéztem hozzá is. Ilyenkor azonnal felfüggesztett minden tevékenységet, csöngetett, behívatta a személyzetet, kávé hozatott, majd lenyomott a fotelbe és hosszan beszélgettünk. Történt pedig, hogy én már nem voltam intézményvezető, dolgom viszont az írószövetségben volt, Feri azonban már fáradt volt, már nem csöngetett, nem nyomott le a fotelbe, hanem csak azt kérdezte: na, mi van drága? Aztán az is megesett, hogy Feri sem dolgozott már az írószövetségnél s együtt sétáltunk, amikor is kifakadt: milyenek az emberek — mondta — itt van ez a Kiss Jenő, amíg írószövetségi titkár voltam, a szobámban lakott, most felém se néz. Elmosolyodtam s azt mondtam neki: Feri, ez pont így van. Nekem is volt egy barátom, az írószövetségnél. Mikor intézményvezető voltam, kávé adott, ajnározott, azután semmi... Szemlér fel volt háborodva: — Na, látod — mondta —, hát ezek mind ilyenek!

MADAME CANDREA TÜRELMETLEN

Úgy gondolom, hogy e nevet előbb-utóbb meg kell ismernie az olvasónak. Madame Candrea ugyanis a bukaresti Írók Házában kiszolgáló. Márpedig többek egybehangzó véleménye szerint az említett intézmény — a néha kölcsonit is folyósító Irodalmi Alap mellett — a hazai írók legsikeresebb megvalósítása. Őszintén megmondom, szeretem ezt a hajlékot, ahova belépve, bizvást jobbra kell köszönni, mert a sarokban ül minden este Eugen Jebeleanu. Ha nincs ott, mi, magyar barátai, riadtan kérdezzük egymástól: hol van a Jenő? Tán nem beteg? Méliuszékkel itt szoktunk elefántherét enni, mely alkalommal, időnkint tévés feleségemmel is találkozom. De azért is szeretem, mert sehol a világon — lépnék be a legelegánsabb New York-i vendéglőbe — ennyien és ilyen biztató-kedvesen nem mosolyognának felém. Fănuș Neaguról nem is beszélve, aki lévén — saját glosszája szerint — régi lótolvaj ősök büszke leszármazottja, velem, mint hajdani lótartó gazdával tárgyal.

Nos, itt fejt ki áldásos tényiséget az említett Madame (akit annyian szeretünk, s aki — ha van bennünk egy kis becsület — emlékiratainknak is szereplője lesz.)

Történt pedig legutóbb, hogy a Házban volt gyűlés után beültünk a vendéglőterembe egy összetolt asztalhoz többen, magyarok, s természetesen folytattuk ott, ahol fenn abbahagytuk, míg Madame Candrea meg nem érkezett.

— Nos, mivel szolgálhatok az uraknak? — kérdezte, mitután rosszállóan jegyezte meg egyik-másik vidéken élőről, hogy régen nem látta.

Persze a válasz az ételt illető kérdésre a csend volt. Gáll Ernő egy ilyen kérdéstől csak frászt kaphat, mert neki mondják meg, hogy mi van, és kész! Sütő? Ahogy én figyelem, egyszerűen nem szeret enni. Tehát csak nézett a kérdés elhangzása után, hogy: itt áll, s mást nem tehet. Lászlóffy Ali épp a fiatal írókért vérzett az asztal sarkán, ezúttal Gálfalvinak. Én a kövérségemre s szórvány magyari voltomra, Szász a büfében titkon még bekapandó vodkára, meg a titkár rangjára való tekintettel hallgatott.

Annyit zavarában valaki megkérdezt, hogy: mi van, ami teljesen felesleges volt, mert mindig ugyanaz van: rostonsült, amit a Madame már sorolt is. De a tanácsatlanság egyre nagyobbra nőtt, s ezért Szász vette át a szót:

— Tehát — fordult az idős hölgyhöz — Sütőnek, Gállnak meg Huszárnak, akik ugye főszerkesztők, velőt hozzon, mert arra nagy szükségük van.

Candrea asszony akkor végignézett rajtunk s azt mondotta:

— Szász elvtárs, már meg se haragudjon, harminc éve szolgálom fel nekik a velőt, és még semmi változást nem tapasztaltam!

MI, MÉLTÓSÁGOSOK

Kemény Jánossal csak a hatvanas évek elején ismerkedtem meg. Addig jószér-vel még azt sem tudtam róla, hogy mesehős. Mármost hogy szegény volt, teljesen véletlenül megörökölt egy nagy vagyont, s ő — aki tehát a szegénységet személye- sen ismerte — lényegében közügyekre költötte anyagi javai nagy részét. Csak azt tudtam, hogy báró. Azt is tudnom kellett, hogy én viszont „proli” vagyok. A törté- nelemnek ugyanaz a hulláma sodort mindkettőnket. És ez a hullám, amely engem személyes érdekek, vagy különösebben szembeötlő szellemi képességek nélkül, pusztán származásom miatt egyre magasabbra emelt, őt ellenkezőleg, minden kiválósága ellenére a mélybe nyomta.

Nem mondhatom, hogy e dialektikusan ellentétes sors miatt bármiféle lelki zaklatottságot éreztem volna. Attól se tartottam, hogy mint az úgynevezett lecsú- szottak a parvenüket szemrehányásokkal illet, hiszen biztos voltam benne, hogy sovány tevékenységgel nem terheltem meg a tudatát. Annál nagyobb volt a döbbenetem, amikor Marosvásárhelyen, az Új Élet szerkesztőségében megismerked- vén, nevem hallatán öröm csillant meg a szemében.

— Te vagy az? — kérdezte — ó, hát én nagyon jól ismerlek — mondta és nem kis restelitemre pár perc alatt felmondta az életrajzomat.

Sőt, a kezemet is megszorította és valami felejthetetlenül meleg mosollyal az ajka sarkán azt mondta:

— Szervusz.

Majd, mikor látta a zavaromat és tapasztalta, hogy én továbbra is „tecciktudni”- zom, megállított.

— Mért nem tegezel? — kérdezte most már komolyan.

— De kedves bátyám — mondtam, nem a kérdéstől, hanem már emberi vará- zsától megütve, rettentő zavartan —, hogy is engedhetnék meg magamnak effélet.

János még komolyabb lett s mondotta volt a következőket.

— Nem értelek öregem! Feltételezem, hogy a báróságomtól ijedtél meg. De hiszen ez már egy lejárt bankó.

— Tudom — feleltem —, de mégis, ugye...

— Mégis? Jó! Hát akkor beszéljünk így. Báró koromban, ha nem tudnád, a kolozsvári színház igazgatója az ötödik fizetési osztályba tartozott, ami méltósági ranggal járt. Tehát jelenleg ketten vagyunk méltóságosak Romániában. Ez remélem elég ok arra, hogy visszategezz?

GÁCSI MIHÁLY GRAFIKÁJA

Karinthy Ferenc: Római part

ZÁTONY EGY FEL- ÉS EGY LEVONTATÁSBAN

- Személyek*, abban a sorrendben, ahogy felvontatják őket a Zátonyra:
 HINTARYK, híres anagrammaticus, természetes tudományú író, zátonyfutó;
 a darab elején együtt fut zátonyra ő és
 ANA, Hintaryk szerelme; a nevével előlről-hátulról ugyanúgy lehet játszani;
 egy felvontatásban leteszi Szilárd Leót és az érettségít;
 SZILÁRD LEÓ, gyakorlati fizikus, próbát tesz Hintarykkal és Anával szakító-
 szilárdságból, de visszakapja;
 A DARAB VÉGE — időfelbontásban a darab vége előtt még, itt, ott és egy-
 általán, *szőnyegen*, tehát végtelenül —, ahol az a csattanó, hogy nem
 derül ki, ki kit kap vissza;
 ELEJSZON, Hintaryk fia; a kérdés az, hogy kirí-e; neve beszédesen jelzi,
 hogy apja (eleje, előde) fia (de már ilyen angolosan van jelen); távozik
 ANN COURTIS, szuezi lány társaságában;
 VAGABUND INKA DALNOKNŐ, másképp BUNDINKA, akiről Hintaryk egy
 másik darabjában számol be;
 KARAJÁN-PÁRZANAYNÉ, beszédes név;
 AQUINCUMI „SZENT” TAMÁS avagy CUMI avagy HERDÁLO BRÚNÓ, sze-
 repszaporító;
 M. A. SEC, maszek;
 M. A. SIC, másik (maszek);
 M. A. SOC, mások.
 (Ahogy a függöny felmegy, máris megkezdődik a Személyek felvontatása a
 Zátonyra; ez történhet kajakokban, vizilabda-kapukban, nyúlgátnak álcázott
 luxusnyaralókban, szent fazekakban, a rendező tetszése szerint; fontosabb,
 hogy a „Garat” felkerüljön, amire a szereplők többször felöntenek; még fon-
 tosabb, hogy ott álljon egy betonbódé a hetvenes évekből — ez utóbbiak az
 i. sz. háromszázhetvenes évek is lehetnek —, vízhatlanul záró vasajtóval, rajta
 AVE CEZAR VAVAN felirattal; nem szabad lent felejtetni Hintaryk művelt-
 ségét és természetes tudományát sem, amellyel most átöleli ANÁ-t.)
 ANA (*Hintaryk anagrammáit nézegeti*): Hadd mondjak valami műveltet.
 (*Letesz négy általánost.*) Műveltető ige.
 HINTARYK: Mondd, hogy itt volt a hinterland. (*Mutatja, hol. Közben többet
 felvontatnak még a Zátonyra, akik mind otthon érezhetik magukat
 Hintaryk birodalmában; köztük van Szilárd Leó is, a „szakító”.*)
 ANA: És ez most mind hintar-land! (*De közben már egyre távolodnak.*)
 HINTARYK: Ezt ne mondd, mert tiltja a szerénységünk; és különben is, alig
 érünk rá. Szilárd Leó, Szilárd Leó, itt vagy?
 TÖBBEN (*az előbbiekkal laza összefüggésben, főleg a darab továbblendítése
 érdekében*): Nem adok! Adj király... Durchmars! Nem adok!
 SZILÁRD LEÓ (*feltalálja a hidrogénezett szexbombát*): Akkor szakítok!
 ANA: Te a kénhidrogént találtad fel? Mert az az én hajamnak is kéne! (*El-
 szakad Hintaryktól. Elejszon kirí a színpadról, hogy ez az ő bűne. Elejé-
 nek azonban csak a hátulja látszik, mert a zöldárral és érzéseivel küzd.
 Győz, epepével, a jobbik.*)

HINTARYK: Amíg ti itt (küzd) — csak tudnám, miért (küzd) — talán mert ti vagytok a mai fiatalok (úgy tesz, mintha elfeledné a magánélet válságát, aztán így is marad, és a szemközi luxusvilla építésének szenteli magát; többeket szintén levontatnak a Zátonyról, vissza az építésbe) — csak tudnám, miért mondjátok a Pó-partot is pop artnak?

ANA (visszakít hozzá; egy üveg whiskyt hoz engesztelésül; Hintaryk nem fogadja el az áldozatot; Ana letesz néhány szemesztert): Mit tegyek még le? Amit akarsz!

HINTARYK (Szilárd Leónak): Látod? És még valamit... Ez a lány kíván... kívándorolni nem fog veled, se disz... disszidálni Detroi... a Ditrói Mór utcába! De nekem ott, meg itt, meg amott sok barátom van... neked az nélkülözhetetlen... itt s amott... mert az a te szakmádban kell, érted, a samott...!

SZILÁRD LEÓ (elkapja az öntudatát): Ana! Szakíts! Velem! Ha bírsz!

HINTARYK: Úgy is jó. Ide figyelj. Tudod, miért van itt ez a sebhely a... (mutatja) Rántsd elő a késed, hogy elmondjam. Róma alatt vagyunk, érted! És ott... ketten... a Zatoninón... én meg a kraut... Vagy ő, vagy én... És akkor, persze, én... azt a trükköt... elővettem... és látad volna a szemét, hogy ő ezt... bevette. (Hirtelen elereszti Szilárd Leó kezét.) A kiskésit neki!! (Szilárd Leó elejt egy tiltakozást a magyar vízilabda OB-I. játékvezetőküldése ellen; a tiltakozás nincs kibiztosítva.) De vannak más trükkjeim is. Például: A véce zárva van. Ám ezt a poént nem készítettük elő kielégítően. (Ana megborzong. Hintaryk azonban nem fogadja vissza. Mindhármán feszülten ölelik át egymást, amikor)

ELEJSZON, (a Zátony oldalában matatva felikált): Egy kulcsdarab! Elejem, talán még egy-két ilyen darab, és nyílik a Zár! (Karinthy Ferenc Hetvenes évek című darabját hozza; egy római hancúrió felejtette ott, miután eljászotta benne a szerepét.) De ugye, nem ilyen egyszerű?

HINTARYK (még őszintébben átöleli mindőjüket): Ave! Nem! Mondjátok utánam: Római part. Megy, ugye? Így fogjátok a zárat is kinyitni. Karitni. (Aritmiás karate-ütést mutat be; a fiatalok szájtátva bámulják.) Ti magatok. (Hosszú weekendre indul az ab-und-zu-i ugorok földje melletti Karinttiába.) Hiába. Nem adhatok mégse a szátokba mindent... a végszavakat... De ezt itt... fogjátok... (A kezükbe adja a Könyvhétre megjelent Korallzátony néhány eredeti darabját, melyeket maga tört a Great Barrier Reefről a Koráll-tenger alatt járva. Azután még sokáig nem utoljára férfiasan visszafogott indulattal, vízilabdázni indulva) Pop artria! (Ezt realizálva eltűnik, külhoni hátvédekkel csatázván a római Sportucciódában.)

ELEJSZON, ANA (majd az utolsó szótaghoz bekapcsolódik) SZILÁRD LEÓ (is):
Lieber Táte!

Csak a Koráll-tenger hullámainak
és a meghatottság könnyeinek
FÜGGÖNYE

Bakafánt mellé tűzz kacifántot!

1. Mottó: „Küseded játékaink felette fontosak.
Küseded játékaiknál lehet-e fontosabb?”
(Ben-ce)
2. Mottó: „Bakfis vagyok! — mondta halkan egy hazudós kanhal.”
(Ben Edek)

1. POÉTAI RECEPTORUM

*Kinocizál
Procizellofánium
Halluci-metilén
Dezinformatívátum
Baykáli-bi so, tres kalány*

2. JÓTANÁCS (egyben használati utasítás is 1.-höz)

*Ne rángj, ó,
rang után!*

3. NANENÁ-né EMLÉKKÖNYVÉBE

*H. Böll bollana,
Bolla bellana,
Bella ellana,
Ella bullana.*

*H. Böll mégse boll,
de Bolla se bell,
s tán a Bella ell?
Csak az Ella Bull.*

4. NO VAJON?

*MI-nek (?)
Lentiben vagy Novajon
teán él s tea-vajon,
papírból távcsövet sodor,
rajta vers, azon kukkerol,
úgy néz át a tavalyon —
vajon ki ő? no vajon?*

5. À LA MORGENSTERN

*Egy úr, név szerint Fülebot,
kedvelte módfelett a Zenét,
miértis egyszer adatott
ablakán nacht-zenét.*

*Am fájdalom, Zené nem őt
szerette, hanem Zet,
ki véle kisezer-öt
színkópét nemzett.*

6. MÉG EGY KÜLÖNÖS ESET

*Fenekedre
fenekedve
fene kedve
kerekedett,
de leapadt,
már nem epedt,
mikor hasad
kerekedett.*

7. A HALADÁSRÓL

*Haladunk, magyarok!
ótbuszon
jár mán a poéta is!
Mihály, Sándor:
ne kutyagoljatok,
ördögszekéren
ne szekereljeteK —
buszol Dorottya s Iluska is!*

8. NÉPIES DRÁMA-RÁMA

*Számadó: Lúra, csikós, lúra,
elszaladt a mínes!
Bojtár (hangja messziről visszhangzik):
Elszaladtam in es!
Elszaladtam in es!*

9. A FÉNYES LOVAGKOR UTÁN

*A fényes lovagkor után
ím, a Lóság korában járunk:
Mint egy lóra, úgy tesznek rám.
(S én, mint egy ló, teszek rájuk!)*

10. A DICSŐSÉGRŐL, ha mondjuk egy kakas azt hiszi, hogy
heuréka, mert költészet és P. G. (pol. gazd.)
azonos. (=)

*Futott a kakaska, futott a vízre,
torkán akadt egy fránya gloár.
Hösi keserűvel kiköpte végre.
Elkapta, s vitte a fáradt Loár.*

11. PÁNTRAGIKUS?

Bélem ha luk — belémhalok!

12. BÉRMANEVEMRE

*Aludj,
Gyula,
gyűl az
álügy!*

Sírfeliratok a szaploncai „vidám temetőből”

*Nyugszom ezen a helyen,
Pop Toader a nevem;
szerettem a juhokat,
fű-termő tavaszokat;
hozták, adták a tejet,
töltötték a csöbröket.
Készítettem juhtúrót,
hadd egyetek ti is jót.
Szerettem én a nyájam,
vele a hegyet jártam.
De az életet otthagytam
72 éves koromban.*

*

*Amíg éltem világom
és éltem a világon,
sok mindenben telt kedvem,
italban meg ételben,
szép emberrel mellettem.
Isten veled, Darvai,
jöhetsz engem siratni,
élhetsz akármilyen sokat,
mint én voltam, nem lelsz olyat.*

*

*Amióta elment Pista,
az asszonynak volt jó nyugta:
ezt is, azt is félredobtam,
soha semmit sem dolgoztam.*

*

*Nyugszom ezen a helyen,
Braie Ileana a nevem.
Őt nagy fiam volt nekem,
kiket Isten éltesse.
Grigá! ugyan leszúrtál,
mikor nagyon berugtál,
bocsássanak meg neked,
mert gondosan testemet
tetted templom tövibe;
te is eljössz majd ide.*

*

*Nyugszom ezen a helyen,
Gogea George a nevem.
Pirosul a zöld levél,
voltam fiatal legény.
Mikor voltam még kicsid,
szerettem a biciklit.
Halljátok meg, mi esett:
megkéselték engemet,
s abba helybe meghaltam.*

ACI EU MA ODIHNESC
DUMITRU HOLDIS MANUNESC
MARGARACI LUME AMEA

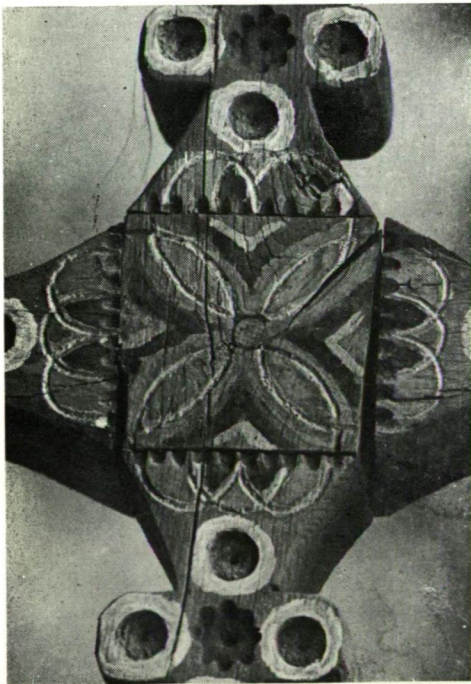

1965

NE ODIHNIM PE VECE
NOI TREI FRATI DIN CUCONIA
CAC GRE A REALINE

Ezeket a rigmusokat Ion Stan Pătraș fadaragó írta és véste föl a szaploncai temető fejfáira. Közülük a legkorábbiakat még a harmincas években. A fejfák uralkodó színe a kék, a fadaragómester szerint azért, mert ez az „ötödik szín”, az emberi élet egyes szakaszait jelképező négy — a sárga, a vörös, a zöld és a fekete — után a végső, az „ég színe”. A rájuk rótt sorokból kiolvasható a kis máramarosi falu krónikája is. Setesuta, vagyis az illendőnek vélttől elűtő, szabálytalanul derűs hangjuk és szemléletük pedig az idegenforgalmi ismertetésekben is szereplő nevezetességgé tette a szaploncai „vidám temetőt”.

Te csúf nevű, te halál,
de korán elragadtál.
Mert az életet otthagytam
22 éves koromban.

*

Nyugszom ezen a helyen,
Pop Griguță a nevem.
Szegény bölcsőm de puszta.
Voltam kicsinyke pulya.
Hej, anyám, hej, anyuka,
már nem vagyok a tied.
Csináld másik gyereket.
Úgy akarta a jó Isten,
fiad hét hónapot éljen.

*

Nyugszom ezen a helyen,
és Stan Ioan a nevem.
Ioan, a Mihály fia,
rendőr voltam Brassóba;
hol itthon, hol meg ottan,
igen jó rendőr voltam.
Mostan nektek szalutálok,
engem többé sose láttok.
A világot elhagytam
58 éves koromban.

(ZIRKULI PÉTER FORDÍTÁSAI)

GÁCSI MIHÁLY GRAFIKÁJA

Az anyakönyvvezető

Még meg sem melegedtem a rádióban — Schöpflin Gyuszi, a műsorigazgató szerződötetett 1945 márciusán — az irodalmi osztály élére, máris a dolgozószobájába hívott, hogy beszéde van velem. Ekkoriban alapozódott meg kettőnk kapcsolata, a kölcsönös, fönttartás nélküli bizalomban. Főnök és beosztott között ilyen nyílt kapcsolatra az én pályafutásomban csupán még egy van. Kapcsolatom Képes Gézával. Amíg a főnöke voltam, mindent elkövettem, hogy minél több időt hagyjak neki versírásra, fordításra, minél nagyobb mértékben mentesítsem a mással is elvégeztethető adminisztratív ügyektől.

Ugyanígy viselkedett velem Schöpflin Gyuszi. Noha e beszélgetés idején, még nem tett semmit érdekében, nem is tehetett, hiszen előbb meg kellett tanulnom mindazt, aminek tudására az állásom kötelezett. Később annál több kedvezményben részesített. Szóval, egyelőre csak áttetsző nyíltságát, nyilvánvaló jóakarátát tapasztaltam, mégsem bántott meg a legcsekélyebb mértékben sem azzal, hogy beavatkozott a magánéletembe. Ugyanis azért hivatott:

— Emici — mondta, ő is Emiczelt, mint országszerte jőszerint mindenki —, ne haragudj, hogy szóba hozom a dolgot, de ideje volna rendezned a kapcsolatot Magdával.

Mindenki más hasonló kijelentése dührohamot váltott volna ki belőlem, amit az ilyenkor hagyományos jókívánsággal csapoltam volna meg, és az ajtó becsapásával tettem volna pontot a felszólító módú mondat után.

— Jó — mondtam könnyedén —, feleségül veszem Magdát, pedig nősülni aztán igazán nem szeretek.

Idegenkedtem a házasságtól, részint első házasságom tapasztalatainak hatására, részint azért, mert eleinte az intézményt óhatatlanul összekötöttem az együttélés kényszerével. Házasság anyyi, mint közös lakás. Sajnáltam volna földadni szabad, boldog, független, tágas, szárnyaló életmódomat, beleszorulni a kettőnk között megoszló hatvan vagy hetven négyzetméterbe, hallani a szomszéd szobából minden moccanást, tapintatból mozdulatlanul lapulni az ágyban, ha az álmatlanság belémszúr s az éberség fokáról tudom, hogy hiába próbálnám, órák hosszat nem sülyednék vissza az álomba.

Hogy néhány mondat erejéig visszatérjek Gyuszi kívánságára, ez bizony fölöttébb váratlanul ért. Később, a személyi kultusz fénykorában, szakmámban rendeztették kinek-kinek a kapcsolatát, a barátnőjével, a szeretőjével — nem ritkán azzal, akit annak vélték s erőszakoltak ki, vad kispolgári következetességgel egész sereg kényszerházasságot, amelyek vagy sikerültek vagy nem. Abban az időben, amikor Gyuszi a maga kedves módján „meggyőzött” házasságom szükséges voltáról, ez az áramlat még a jövő méhében szunnyadt.

Szerencsére az adott helyzet rávezetett arra, hogy összeköltözésre egyelőre nincsen mód, tehát nem fenyeget az a veszély, hogy a törvényesség törvénytelenül virágzó, szép kapcsolatunkat elhervassza. Mind az én lakásom, mind a Magdáé, szűk volt, egy ember is csak guggolva fért el benne. Ez a fölismerés megnyugtató, mert bármennyire vizsgálógtam az intézménytől, beláttam, hogy ezzel tartozom Magdának, fölvilágosultság ide vagy oda.

Tanúnak a házasságunkhoz Bóka Lacit és a feleségét, becenevén Zambra Gigit, egész nevén dr. Zambra Siénát hívtuk meg. Előző este kissé furcsán éreztem magam, az elhatározás és a belső ellenkezés viaskodott bennem és izetlen ötletekre ragadtatott.

— Melyik Munkácsy legkitűnőbb festménye? — kérdeztem.

Két, enyhén széttárt kar s magasra vont szemöldök, ennyit kaptam válaszul.

— „A siralomházban” — vágtam ki, s mindjárt az elítelt parasztleány testtartását öltöttem föl. Olyan harsányan röhögtem a saját hülye viccemen, hogy elszégyeltem magam — sajnos, csak másnap este.

Magdánál aludtam, reggel fölébresztett, és azzal bevonult a fürdőszobába. Csinosan felöltözve, kirúszozva, kipúderezve lépett ki onnan, illatfelhő szálldozott körülötte. Elhúlten meredt rám. Egy másodpercig, csak az ajka mozgott, nem birt azonnal megszólalni.

— Te még pizsamában vagy? — rebegette aztán.

— Pizsamában esküszünk.

— Pizsamában? — kérdezte tágra nyílt szemmel, mint aki még javában latolgatja, vajon e gyökerében megváltozott világban csakugyan elvárják-e a völegénytől, hogy sötét ruhában jelenjék meg a tett színhelyén, nem elégszenek-e meg a pizsamával, esetleg hálóinggel.

— Forradalomban élünk. Változnak a szokások.

Nem ez volt a szavajárása, de valami olyasmit mondhatott, hogy „ne marhászkodj”. Annyit azonban bizonyosan mondott, hogy siessek, mert elkésünk. Föltűnő szelídséggel beszélt, hogy azt a kiszámíthatatlan pukancsot, aki bennem lakozott, meg ne dühítse.

— Óh — léhaskodtam tovább — az ilyesmiről sohasem lehet lekésni.

Talán csakugyan pizsamában maradtam volna, ha nem szólal meg a csengő az előszobában.

— Tíz perce várunk benneteket odalenn — hallottam Bóka hangját. — Füttyültünk, kiabáltunk, nem mutatkoztatok. Indulni kell.

— Csakhogy Emil... — hallottam Magda vékonyka hangját.

A következő pillanatban Bóka tűnt föl az ajtóban. Hirtelen állott meg s nézett rám szigorún; merev, szemüveges Buddha, aki a megbotránkozásban, mintha kiterjedése kétszeresére dagadt volna. Tágra nyitott mozdulatlan szeméből bénító delezesség sugárzott.

— Emici! — csak ennyit mondott s ez az egyetlen szó, úgy ért, mint az ostorcsapás, hallottam a suhanását, éreztem a csipését.

Ajkbiggyesztve tápáskodtam föl, vállvonogatások kíséretében vonultam be a fürdőszobába, nem fürödtem, nem borotválkoztam, csak az arcomra lötyyintettem maroknyi hideg vizet. Valami olyasmit játszottam meg, hogy füttyülök a fölszólításra, nem annak a hatására ugrottam föl a matrácról.

Szótlatlanul mentünk az anyakönyvvezetőhöz, már mint Laci meg én, a két nő elől fesztelenül csacsogott, figyeltem, de egy csipetnyit sem kaptam el beszélgetésükből.

Beléptünk a kopár hivatali helyiségbe. Az anyakönyvvezető ábrázata semmi jót nem ígért: — kerek fej, lapos homlok, apró malacszem, akadozó nyelv, tömpe ujjak, közöttük idegen tárgyként a toll. Kérdés, felelet, írás — minden művelet úgyszólván emberfeletti erőfeszítésébe került, az agya olyanformán járt, mint egy régi óra, amelyik napokat késik, mert időtlen idők óta nem olajozták.

Elsőnek velem foglalkozott. Megnézte az anyakönyvi kivonatokat s belebotlott a nevembe.

— Hogy mondják? — kérdezte, mint aki kísértetet lát.

Türelmetlenségemben egyszuszra böktem ki a nevem:

— Grandpieremil.

— Rabi Elemér? — visszhangozta megütközve. — Az nem lehet. Olyan név nincs.

Ujjammal az anyakönyvi kivonatra böktem, aztán betűztem a nevet, ő fejszóváló hitetlenséggel írt betűt betű után.

— Két r-t mondott? — kérdezte, mint egy tanácstalan vízhulla. — Minek kettő? Miért nem elég egy?

— Ha egyszer így hívnak! — tört ki belőlem a türelmetlenség.

A játék édesanyám nevével előlről kezdődött.

— Krassowszky Johanna.

Minek két s? Minek dupla w? Minek két n?

— Az ördög sem érti.

Ezt nem mondta, csak sugározta.

A menyasszonynál megnyugodott, boldogan vett lélegzetet s egyetlen neki-futásra kimondta a nevét:

— Szegő Mária Magdolna!

— Ez igen! — gondolta, de ezt a gondolatát sem nyilvánította ki.

A férfi tanú következett: — dr. Bóka László, a megingott egyensúly helyreállt, az anyakönyvvezető egy társasági ember fesztelenségével fordult Gigi felé:

— Szabad a nevét?

— Dr. Bóka Lászlóné dr. Zambra Siena.

— Siena? — kapta föl a fejét rémülten. — Az egy város neve Spanyolországban.

Gigi tömören helyesbített:

— Olaszországban. És az a keresztnevem.

— A városnév és a keresztnév két különböző dolog. Ezt én, mint anyakönyvvezető hivatalból tudom. Az a fiumei kartárs, aki ezt a születési bizonyítványt kiállította, nem értette a dolgát. Meg a pap sem, aki erre a névre keresztelte. Én Stumpfelnágel vagyok — ősi budai családnév — Stumpfelnágel József és nem lehetek Stumpfelnágel Budapest, Stumpfelnágel Szeged vagy Stumpfelnágel Debrecen. Tetszik érteni?

Átmenetileg megnyugodott, szegény, megnyugtatták az okmányok.

— Szóval, dr. Bóka Lászlóné született Zambra Siena, ha már így keresztelték.

— Nem! Doktor Bóka Lászlóné született dr. Zambra Siena.

E pillanatban érezte magát első ízben fölényben, a toll veszedelmesen közeledett a papírhoz:

— Senki sem születik doktornak, kérem. Már tessék megbocsátani.

Gigi sötét szeme megvillant:

— Nem születtem doktornak, hanem egyetemi tanulmányaim elvégzése után szereztem doktorátust.

— Lány létére?

— Nem a férjem jogán vagyok doktor, hanem a magam jogán. Érti végre? Doktor vagyok és Sienának hívnak.

Bármily valószínűtlen volt mindez így együtt, bele kellett törődni. Többet semmit sem kérdezett, csak körmölt szorgalmasan, orrával szántotta a papirost. Aztán fölállt, ünnepélyesen ismertette megváltozott helyzetünket, ennek utána eldadogta a szokásos beszédet.

— A házasság kalitka — mondta, halálos komolyan. — De nem akármilyen kalitka, hanem aranykalitka.

— Az aranykalitkába éppúgy beleszarik a tengelice, mint a fakalitkába — súgtam Magdának, de úgy, hogy mindannyian meghallják.

Azóta, senki nem tudná elszámolni, hányszor találkoztam ezzel az ember-típussal, az eljövendő „személyi kultusz” sorozatban előállított káderével, amely, mint az áradások után leülepedő iszap, lepte el egész közéletünket, hivatalokat, hatóságokat, művészeti és irodalmi intézményeket, a csiga fénylő nyálával jelölt meg mindent, amit tisztátalan testével megérintett. Ma tisztább szelek fujdogálnak, de hol vagyunk még attól, hogy e torzszülöttek sírját a kegyelet több mázsás koszorújával fedjük be, hogy véletlenül se bujthasson ki alóla egyikük sem.

Szalay Károly: Humor és szatíra Mikszáth korában

A szerző e terjedelmes műve rég várt folytatás. Folytatása *A magyar szatíra száz éve* (1966) című munkájának. Elvi-elméleti szempontból a *Szatíra és humor* (1962), valamint *A komikum breviáriuma* (1970) című, korábbi kötetekben kifejtettekre épül, ahogyan jegyzeteiben maga Szalay Károly is utal erre. Az új kötetet — mint a korábbiakat is — elméleti, szemléleti következetesség, az irodalomtörténeti folyamat gondos szem előtt tartása, filológiai alaposág és kiváló elemzőkészség jellemzi.

A munka három nagy részre oszlik. Az első az előzményeket tekinti át (*A szatíra és a humor újjászületése és polgárosodása a szabadságharc leverése után*), a második *A nagy polgári szatíra megteremtése* címen Mikszáth munkásságát tárgyalja, a harmadik *A polgári szatíra megosztásáról* szól. Ez a felosztás Szalay könyvének alap gondolatát tükrözi. Szerinte tehát a magyar irodalomban a polgári szatíra és humor „klasszikusa”, reprezentánsa Mikszáth Kálmán. E karakterisztikusan „polgári” humor és szatíra előtte még csak bontakozik, az ő életművében teljesedik ki, a századfordulón a Mikszáthnál ifjabb írógeneráció műveiben valamiféle válságba jut: vagy a nevetve szórakoztatás vakvágányára siklik, vagy következetesen igyekezik társadalomkritikai célokat követni, ingadozó esztétikai szinten.

Erre az elgondolásra alapozva egy egész irodalomtörténeti korszak nagyvonalú áttekintését kapjuk könnyed, a legszélesebb értelemben vett olvasóközönség számára is élvezetes előadásmódban, sajátos, de mindenképpen indokolt nézőpontból. Szalay ugyanis — folytatva korábbi művét — a korszak íróiról, műveik humoros-szatirikus elemeiről, szatíráik jellegzetességeiről ír mindenekelőtt. Így, választott nézőpontjának következetes alkalmazásával, kiegészíti a korról készült monográfiákat, összefoglalásokat. Írók, művek olyan vonásait, elemeit helyezi ezúttal is előtérbe, amelyek eddig vagy elkerülték a kutatók, méltatók figyelmét, vagy csak mellékesen vetettek ügyet rájuk.

Jelentékeny részt töltenek ki a kötetben a kevésbé tájékozott olvasók számára íródott tömör, népszerűsítő íróportrék, jellemzések, találó vagy pusztán csak példának szánt közeli-távoli világirodalmi párhuzamok. Néhol tájékoztat Szalay a művek keletkezéstörténetéről is (*Különös házasság*), másutt népszerű pszichológiai ismeretterjesztésre is vállalkozik (*Beszterce ostroma*), néhol fontosnak érzi a művet fogadó kritikai visszhangra is kitérni (*Új Zrínyiász*).

Az így fölvázolt korszakkép igen szemléletes, és olvasónak, szakembernek egyaránt tanulságos. Nagyon megszívlelendő például, amit az első részben, Jókai humorát vizsgálva, a szakirodalomban évtizedekig kelletlenül emlegetett és óvatkodva méltatott *Az új földesúrról* ír. Ez a regény éppen akkor kapja meg méltó (korántsem túlbecsült) helyét a Jókai-életműben, ha tudomásul vesszük azt a benne rejlő „bújtatott szatírá”-t, amelyet Szalay Károly finoman és találóan elemez. Igaz az is, hogy Mikszáth és kortársainak humora, szatírája nem bontakozhatott volna

elő Jókai és Arany János műve, mint előzmény nélkül. Talán nem ártott volna emellett utalni arra, hogy nem csupán Arany volt egyfajta „humorelmélete”, hanem Jókainak is. Ezt elsősorban nem adomagyűjteményeiből, élclapjaiból lehet kikövetkeztetni. Tétélesen megfogalmazta 1859-ben, akadémiai székfoglalójában (*A magyar néphumorról*). Ebből az derül ki, hogy Jókai a romantika folklór- és néprajongásából eredezteti a maga elméletét. Szerinte a legtagabb értelemben vett humor alapja egyfajta önállóságra jutott, fejlett ítélőképességgel rendelkező „népjellem”. Főlsorakoztatott példáiból kitűnik, hogy a magyarság önmagát megítélni, saját hibáit, félszégeit, a körében jelentkező igazságtalanságokat föltárni, kicsúfolni képes és merész: nevétségessé teszi az emberi ostobaságot és az előítéleteket, nem retten vissza tekintélyektől (nagyurak, papok, sőt uralkodók rovására gúnyolódó anekdoták). Az adomák humorában tehát — mondhatnánk — a nemzeti önismeret speciális lecsapódását véli fölfedezni Jókai, amely részint a népköltészet, részint az irodalom egyes műformáival fonódott egybe. „Minden adoma egy kerek történet, mely egyént, osztályt, népfajt, kort és néha egész nemzetet jellemez.” — írja. Az így felfogott népi-nemzeti adomakincs, mely épp úgy él a szájhagyományban mint a folklór, Jókai számára a nemzeti azonosság bizonyítéka és biztosítéka, mint ahogyan a népdal és a népmonda. (Lényegében itt rejlik Jókai sokat vitatott anekdotizmusának a titka is!)

Azért időztünk hosszasan ennél a kérdésnél, mert bizonyosnak látszik: Jókaitól elsősorban ezen a réven vezet át az út Mikszáth humorához, szatírájához. Nem lehet véletlen, hogy Mikszáth 1879-ben *Az igazi humoristák* címen adja közre szerény terjedelmű népi (paraszti, falusi) adomagyűjteményét. Mikszáthnak is volt tehát kezdetben valamiféle, Jókaira emlékeztető „humorelmélete”. Azt lenne érdekes kimutatni, hogyan és mikor jutott ezen túl. (Talán akkor, amikor a fiatalkori, kétes értékű és hitelű, publicisztikus ízű vagdalkozásai — ezeket Szalay mintha túlbecsülné — után szatirikus karcolataihoz a francia Scarron nevét választotta álnévül. Ez a választás minden valószínűség szerint tudatos szatíramodor vállalást-folytatást is jelentett. Ez bele is illene egyébként a Szalay-féle „polgári szatíra” koncepcióba!) Kár, hogy Mikszáth parlamenti, politikai karcolatairól, a Katángy-levelekről alig ejt szót a könyv, pedig ezekből bontakozott ki a *Két választás Magyarországon* és az *Új Zrínyász* is.

Lehetne, de ezúttal kár volna azon vitatkozni a szerzővel, hogy például Jókai *A jövő század regénye*, vagy később Iványi Ödön: *A püspök atyafisága* című műve, vagy a *Különös házasság* szatíra-e abban az értelemben, ahogyan itt elemzi ezeket.

Természetesen a koncepció szerint joggal középpontba állított Mikszáth-életmű a leglényegesebb kérdés. Itt bontakozik tehát ki a magyar irodalomban igazán a „nagy, polgári szatíra”. (Bizonyára sajnálatos véletlenek folytán ez a fogalom sűrűn előfordul a szövegben „nagypolgári szatíra”-ként is!) Vitathatatlan, hogy a korszak legjelentősebb magyar humoristája, szatirikusa Mikszáth Kálmán. Viszont humorának és szatíráinak „polgári” volta tűnik meglehetősen nehezen körvonalazhatónak. Szalay Károly a polgári szatíra létrejöttének föltételeit így jelöli meg: „A citoyen életforma megizmosodott, a városi világ életképes társadalmi tényező...” El lehet gondolkozni azon, hogy az 1870—1900-as években ez Mikszáthban tudatosodott-e, vagy akár csak ösztönösen is ez csapódott volna le humorában, szatíráiban. Mikszáth nem csupán arisztokráciaellenes, nem csupán a köznemesség („magyar középosztály”-nak titulálja gyakran) helyét és történeti-társadalmi funkcióját korszerűen folytatni képes polgárság hiányát fájlalta egész életében. Tartott a „népzavargások”-tól is. Amilyen ravaszul és néha kegyetlenül bevilágított a parlamenti élet kulisszatitkaiba, a dzsent-rivilágba, úgy óvakodott komolyabb szociális problémák hánytorgatásától. Van — mint Szalay kiemeli — gunyoros csipkelődései mellett jó szava is a nemzetiségekről. Nemzet- és történelemszemlélete azonban mindvégig a kiegyezéses Deák Ferencéhez állt legközelebb, jóval közelebb, mint a Szalay és más Mikszáth kutatók által oly sokat emlegetett 48—49-hez. (Már Szegeden is a deáki elveket valló, úgynevezett Egyesült Ellenzék híve volt, Kossuthot is kioktatta az emigrációban, nem is szólva hazai híveiről, levelező társairól: Bakay Nándorról, Herman Ottóról stb.) Hogy Deák

tiszteletre méltó liberalizmusa mennyire polgári vagy netán citoyen, azt döntsék el a történészek, de ne feledjük, hogy Mikszáth élete végén még csatlakozott Tisza István Munkapártjához, s egy ilyen kortesúton szerezte halálos betegségét.

„A klasszikus polgári szemléletű és polgári erkölcsű író a talajt vesztett hajdani vezetőrétegek által bepiszkított polgári liberalizmussal volt elégedetlen” — írja Szalay Károly. Mikszáth pedig sokáig önmagát is áltatta állítólagos nemesi származásával. Fájt a szíve azért, hogy a magyar nemesség meggondolatlan nagyvonalúsággal, „virtus”-ból odadobta a népakaratnak előjogait 1848-ban, s ezzel nemcsak maga alatt vágta a fát, hanem tragikus helyzetbe hozta szerinte az erre a változásra fölkészületlen nemzetet. Erkölcsbírói ítéletei (érdemtelen törtétes, hitvestársi hűtlenség, becstelenség, hatalmi visszaélés, csalás, korrupció, anyagi önzés, hazug érzelmek, ostoba illúziók kergetése stb. fölött) elvileg többé-kevésbé időtlenek szinte a Biblia óta. De ne folytassuk... Mikszáth a magyar humor és satíra történetében így is korszakos jelentőségű, de nagyon is jellemző erre a furcsa korra. Szalay Károly figyelemkeltő műelemzései ezt minden eddigi, többnyire deklaratív megállapításnál alaposabban igazolják.

Nem lehet szóvá nem tenni azokat a kételyeket, amelyeket Szalay Károly álláspontja kelt a kötet harmadik részének *Keserű, szomorú, kiábrándult satirikusok* című alfejezetében. Gozdsu nyomasztó, lehangelő képeinek szerintünk alig van satirikus élük, mániákusai pedig inkább százalmas pszichopaták, mintsem satírai alakok, karikatúrák. Justh ismeretes regényciklusának — *A kiválás genezise* — holmi humoros-satirikus elemeit már csak azért is nehéz fölfedezni, mert Justh naiv-pozitívista, tudóskodó koncepciója eleve útját állja az ilyesféle megoldásoknak. Ő nagyon kritikusan nézte ugyan kora magyar viszonyait, kívánta a magyar társadalom mielőbbi „regenerálódását”, de éppen ebben a komoly reformer indulatban távolodott el a humoros satirikus hangvételtől, amely naplóiban, az *Ádám* című kisregényében föl-fölbukkant. Ahogyan példaképei (Taine, Zola) természettudományos objektívista elvekre utalva akaratlanul is száműzték a prózából a „komolytalankodást”, a tréfát, a humort, a satírárt. (A satíra mindig kritika, az objektívista-pozitívista kritika aligha lehet valaha is satíra.) A naturalizmushoz hajló magyar írók művei inkább szociológusi diagnosztizálások. Úgy vélik, nem engedhetnek meg maguknak fiziológiai, szociológiai, lélektani pontosságra törekvésük közben egy-egy humoros, netán groteszk, anekdotikus fordulatot, ha a valóság talán kínálná is. Két oldalról érezhették magukat veszélyeztetve: hírlapi glosszák, találó, de elsősorban publicisztikus, irodalmon kívüli fogások egyfelől, közkeletű, „olcsó” általánosításra csábító adomák, „viccek” másfelől. Ezért szigorú moralisták, szinte polgári inkvizítorok. (Az inkvizítoroknak — még ha polgáriak is — aligha van humoruk, bár ítélnék ők is.) Ha műveik egyik-másik szereplője ironikusan fogalmazza meg érveit elvi ellenfelének nézeteivel szemben, számukra az a jellemrajz tartozéka, de nem humor az írói szemlélet vonatkozásában. (Szalay Károly Justh *Fuimus*-ból idézi az apja „turáni nyugalomát” ironikusan aposztrofáló egyik nőszereplőt, mint Justh satirikus hajlamának példáját!) A kötet szerzője sejti, hogy e területen koncepciójának érvényesítése magyarázatra szorul: „Jogos a kérdés: vajon mennyiben tartozhat Papp Dániel, Gozdsu, Petelei, Justh írásművészete a századvégi satírahanyatlás kategóriájába?” — Talán úgy is jogos a kérdés — Papp Dániel műveit kivéve — mennyiben tartozhat a felsoroltak írásművészete a századvégi magyar satíra kategóriájába?

Szinte fölfedezés értékű fejezetei a könyvnek a vígjátékokról szólnak. Imponá-lóan szellemes áttekintéseket kapunk az európai drámatörténet e korra eső szakaszáról. Szükségesek a magyar korképhez annál is inkább, mert a nálunk ekkor egyre divatosabbá váló operettekről is szólnak. Az operettek pedig bővelkedtek — olcsóbb vagy szellemesebb — humoros-komikus fordulatokban. Jobb esetekben (elsősorban az Offenbach által megzenésített francia szövegkönyvekre gondolunk) egyértelműen satirikus hangvételűek voltak. Tekintélyeket, beidegzett előítéleteket, történelmi-mitológiai tabukat, konzervatív erkölcsi normákat tettek nevetségessé. Szalay Károly ezen a téren igazán otthon van. A legjobb vígjátékok, operettek jellegzetesen föl-

szabadult polgári gesztusa a kaján-frivol szatíra, ha az operett-termés nagy többségének esztétikai szintje rendkívül alacsony is.

Ugyanez a része a kötetnek kitűnő jellemzést ad a máig is alig méltatott Papp Dánielről, indokolt portrémódosításokkal korrigálja az egyoldalúan beidegződött irodalomtörténeti véleményeket Rákosi Viktorról, Herczeg Ferencről, Eötvös Károlyról.

Külön öröm lehet minden olvasó számára a korszak burjánzó élclap-irodalmáról szóló alfejezet, és az, hogy Szalay Károly imponáló bátorsággal ír a századforduló olyan sokszor megkerült problémájáról, mint az asszimiláció.

Az olvasmányos, tanulságos kötetet a vonatkozó szakirodalom gondos felsorolása zárja, igazolva a szerzőt és tájékoztatva az olvasót. (*Magvető, 1977.*)

NACSAĐY JÓZSEF

Földipóló

AVAGY

Humorfi pótlózófia

BVAGY

Orbán Ottó kis(ebb) és nagy(obb) (bada)remeklései

Hogy fentebb-cím lentebb-egyelőre-papírúr még-dolog-se-dolgozatunk kritikai élet — ami ezúttal csak és csak dicséret lenne! — a szerző balszerencséjére ekképp elvegyük, másképp viszont mégse vegyük el, hadd *mondjuk* el gyorsan, hogy egyik legkitűnőbb irodalomhumoristánk, parodistánk, mint ő maga mondja kb.: badaris-tánk könyvét kapkodta szét, amikor Orbán Ottó *A világ teremtése és egyéb badariságok* című munkáját meg- s megvásárolta az olvasó. Van ebben a kötetben létezés-filozófiai helyzetanköltemény, teremtéshistorikomikumnak álcázva, azaz mit, álcázva! amikor fordulatról fordulatra nyomban kifordul a külszín belszíne, jelezvén a józan derű létjogait, hol is nincsenek erősebb vagy gyengébb rések és bástyák, és minden *van*, mert le van teremtve (mint: „le van gyártva” és tsa.), és vannak „abszurdum versek”, azaz badarkák, ahol szintén a létezésfilozófia humoráig jutunk el, mint például a Lehel vezérben:

Folyton-folyvást fújta kürtjét nagy Lehel vezér,

kérdezték is tőle épp ezér:

„Mit csinálsz a kürttel, Lehelem?”

„Lehelem”,

válaszolta rá és épp ezér

legalább egy félperccig nem kürtölt nagy Lehel vezér.

És vannak irodalmi paródiák (mint: *Igy irtok ti* és tsa.), és ezzel a hármás ötvözet-tel Orbán Ottó az egyik legpezsdítőbb s nem mindig gazdag magyar literatúrai hagyományba kapcsolódik, lelkes üdvözlésünk közepette, a magas és mégis közérthető humoréba, tehát a kritika szándéka: Heuréka!

Szellemünk bizonyos vetületeinek alapmondásait Karinthy Frigyes szolgáltatta. És ez, ahogy mondani szokás, „nem véletlen”, azaz „jelent valamit”. Hadd maradjak a magam egykori kaptafájánál: amikor az *Egy talált tárgy megtisztítása* című kötetem némely darabjait írtam, tehát 1969 körül, mind erőteljesebben kezdett átvilágítani papírjaimon a Karinthy-paródiavízjel: Joepardy-mondások formájában (ld. *Igy irtok ti*), hogy például *minden túlsó parttal szemközt megtalálod az innessöt, vagy a hegycsúcsok felül vannak, netán sokból a semmi is kevés, sőt, kimondott „zen-koan” jellege van — nem tréfálok — annak a négy sorosnak, amelyet Karinthy történetesen egy drámaparódiája Don Muliójának ajkára ad:*

*Pándon már volt búcsú,
Pécelen még nem,
Szeret engem egy kis lány,
Ő engemet nem...*

— vagy ahogy az én fejemben zümmög ez a dalzáradék: *de ő engem nem*. Vagyis Karinthy Frigyes nemcsak alapmondásokat szolgáltatott, hanem mintha előreparodizált volna, mintha azt karikírozta volna, ami még nem is volt akkoriban, illetve, némi büszkeséggel mondhatjuk néhányan, hogy ha a spanyolviaszt nem találtuk is föl, legalább olyasvalaki csempészte be szellemi alapanyagunk bizonyos elemeit a magyar elmejárásokba, mint Karinthy. Karinthy, akinek legjobb dolgai — ezrével, de százával legalább — intellektuális népdalkincsként kerültek a köztudat némely rétegeibe; jó példa rá még akár a magamé is, ahogy zökkenőmentesen átköltöttem, kavicsként forgatom vizes korsómban, tisztítóköként azt a bolondos verssort.

Aki Magyarországon irodalmi paródiát ír, a Karinthy-közkinccset kamatoztatja. A filozófiapótló humort; ha nem is teljes anagrammaként, ennek lesz humorfi pótlózófia, pótkötetkészítőként az alapmű gyarapítója, a „lexikon” bővítője. Orbán Ottó — Timár György mellett —, úgy érzem, ma ezt a legmagasabb fokon műveli. Elemi erejű nevetésre ingerel Déry-, Örkény-, Tornai-, Garai-, Nagy László-paródiáinak egy-egy különlegesen teli találatával, amelyek közül hadd idézzük itt csak a Déry-félét: *A napok sódere* című nagyobb remklésnek azt a visszatérő motívumát, hogy „Kertünkben kihajtott az első kankalin... Kertünkben kihajtott a második kankalin...”, és így tovább, közbeiktatott morfondírozásokkal, míg a végén ez jön: „Kertünkben kihajtott az első Volkswagen”. Vagy Nagy László *Zsilett angyal*-a; de Somlyó György se panaszkodhat, s általában, mi többiek sem, megkapjuk a megtiszteltetést Orbántól, hiszen már Karinthy korában is jelentett valamit, ha valaki bekerült az *Igy irtok...-ba*.

A *Badarkák* Lehel vezéres verse, láttuk, valóban filozófiai mélységig hatol — felhők közti könnyűséggel. De vannak még további, a szójáték kereteit szétfeszítő pompás tartalmi lelemények azon a tájékon. Például a *Gőzék, avagy a megverselt filozófia*. És megverselt filozófiánál jóval több a kötet címét adó humor-főmű, *A világ teremtése* maga. Már a szereplők felsorolásánál is mókás, hogy az ELSŐ ANGYAL *teljesen hülye*, a HARMADIK *ha mód van rá, viszonylag értelmes* stb. Mókánál több ez ott lesz, ahol rájövünk: az angyalok szövege ezekkel a jellemzőkkel kap igazi dimenziót! *A világ teremtése* nemcsak Orbán fölényesen biztos ízlését, versszerkesztő-készségét bizonyítja, hanem valami jelentősebbet is: nagy dolgokról könnyedén tud szólni költőnk, méghozzá teljes érvénnyel. Ez a teremtéstörténet, úgy hiszem, jól látszik: bizonyos történelemkönyvecske-pótlék. És a legmagasabb rangú költészet teszi azzá, emeli az aktuális humorizálás pompásszintjéről maradandóságig. Ahogy az első angyal azt mondja, hogy „ne húzzuk az Úr primőr idejét”, és ahogy „a paradicsomot teljesen konszolidálták”, és Éva így beszél más, hírből ismert naprendszerekről: „De mihez fogna a kényelmes lélek ott, / aki ehhez az édenhez szokott?” S hogy — Ádám szerint — „ez a paradicsom egy kis paradicsom. / Kissé ütődött, de azért finom.” Éva szerint: „... egyre többnek van barlanglakása”, „a tejben... több a tej és kevesebb az őspor, / szidják is sokan,

hogy ez már nem a hőskor, / hogy ez már nem az a világ, / amit az Úr egy-két hete csinált...” És végül ahogy Goethe úr bemutatja a világegyetem összes vasútvonalára érvényes szabadjegyét! (Azok után épp, hogy Ádám kijelenti: „...én üdvözülök, ha a srácaimat / a világegyetembe fölveszik!”) Goethe a „nagy reményekből egy sikerdarab”-bá változott teremtésről beszél, „a telt ház előtt futó világ”-ról. Orbán Ottó igazi költészetet csinál ebben a remeklésben, és eszembe juttatja egy régi, képzeletbeli „abszurd-játékomat”. Kitaláltuk egyszer a barátaimmal a földipólót. Ahogy vízipóló van, miért ne lehetne földipóló, mondtuk. A földipóló szabályai szerint a játékosok nem vízben, hanem földben állnak, mozognak — már amennyire bírnak. És úgy játsszák a mérkőzést. Már ahogy abból mérkőzés lesz, ki tudja; sosem játszottunk ennél tovább egyetlen földipólómecset se. Csak nagyokat neveltünk. Maga a humor is ilyen földipóló lehet; termékeny és statikus, szó szerint is földhöz kötött — mégis a legkiszámíthatatlanabb és a legkövethetlenebb bonyodalmakkal, elágazásokkal ékes. Ilyen játék ez az Orbán-könyv; a legnagyobb magyar földipólós, a fentebbiekben sokat emlegetett Klasszikus Fedezet egy-egy húzásának megújítását, továbbfejlesztését élvezhetjük benne, és még valamit: a már ugyancsak említett öntörvényű jó minőséget. Tehát tulajdonképpen teremtéstörténelem-póló az, amit Orbán a költészet válogatott csapatában ezúttal is bemutat.

TANDORI DEZSÓ

Brusz Menyhért visszatér

MOCSÁR GÁBOR: KÉK BARLANG

A hatvanas évek második felében méltán keltettek föltűnést Mocsár Gábor szatírái, a *Pávatoll*, az *Illetlenek*, az *Öznyalató*, és persze Brusz Menyhért története, a *Kerek egy millió*. Mocsár Gábort a közvélemény drámai hangú elbeszélőnek, alapos, valóságismerő szociográfiai írónak tartotta, s némiképp meglepetésként hatott szikrázó, szatirikus kedve, játékos humora. A szociográfus és a szatirikus azonban nem szétválasztható, egymástól megkülönböztethető írói alkat; sőt, a szenvedélyes szociográfiai kutatás természetes következménye lehet a szatirizáló hajlandóság. Vanak a valóságnak ugyanis olyan szelvényei, amelyek aligha fogalmazhatók meg más-ként, mint komikusan. Az író megismeri a jelenséget, fölméri, elítéli és kinevetteti. Ennek az elítélésnek és kinevettetésnek az együttese a jellegzetes, eltéveszthetetlen Mocsár Gábor-i szatíra.

A klasszikus hagyományokat folytatja. Ami annyit jelent, hogy kora valóságából megfigyel egy jellegzetes, torz magatartásformát képviselő embertípust, a korra jellemző társadalmi viszonyok közé helyezi, s hagyja cselekedni. Mocsár szatíráinak a mozgatói tehát emberek, mai emberek, esendők, hitványak, gyöngék, akik megpróbálnak mindig a közösség, és a közösségi erkölcs ellenében, vagy azt megkerülve, érvényesülni. Mocsár Gábor két jellegzetes kortípust teremtett (a többi között), amely két típus immáron irodalomtörténeti jelenség. Az egyik Hudák elvtárs, a hatalmával visszaélő, erőszakos, féktelen, vidéki kiskirály, a másik Brusz Menyhért, a széplelkű sikkasztó és szélhámos. Aki pedig az első Brusz Menyhért történetet olvasta, rögtön kitalálja, hogy a *Kék barlangban* csakis őrá lehet szó. Menyhért ugyanis merengő lélek, Capri szigetéről, a csodálatos kék barlangról ábrándozik, s minden esetben azért „billegetti az eszt”, hogy pénzt keresve, azt a kék barlangot egyszer megpillanthassa. Bizalomgerjesztő, kedves pofa, mindenkit rászéd, fogházórt és szerelemre vágyó asszonyokat egyaránt. Egy rabtársával megszökik, hogy kül-

földre meneküljön, mert a kék barlang itthonról egyre elérhetlenebbnek tűnik. A két szökött fegyenc éjszakára meghúzódik egy présházban, s a hordók mögött ajtóra talál, amely mögött jól berendezett titkos szórakozóhely tárul elébük. Váratlan vendégek érkeznek, s kiderül, a titkos szoba helybéli hatalmasságok aziluma, amit arra is használnak, hogy a Pestről, vagy „föntről” jöttek szórakozásáról is gondoskodjanak. Vannak, akiknek kulcsot adtak a borpincéhez, ezek kivételezettek, külön kasztot képviselnek a közönséges halandók táborában. S mivel Bruszek az imént lecserezték egy föltört nyaralóban csíkos ruháikat, az újonnan érkezők azt hiszik róluk, ők is a kaszthoz tartoznak. Brusz azonban nem tagadja meg magát, hazardírozni kezd, nyomozónak adja ki magát, s fölismeri, az új vendégek hivatalukkal visszaélő családok s inkább börtönbe való mint ő. Meg azok is persze, hason-szörűek, akik még nincsenek itt a találkán. Vígjátéki alaphelyzet; feszültséggel, veszélyekkel, félelmekkel teljes. Menyhért rabtársa retteg az idővesztegetés következményeitől, s a másik társaság nőtagja, Katinka is rádöbben arra, hogy ez a két ismeretlen aligha nyomozó. Menyhértet azonban elragadja szenvedélye, a szélhámoskodás mámore, a másik társaságban pedig fölcsillan a remény, nagyszabású disznóságokat lehet majd művelni, ha a nyomozót is belevonhatják a buliba. Csak a szőlő-csász ismeri föl a helyzetet, annál is inkább, mert már körözik Brusz Menyhértét, s ő azt is tudja, a közelben föltörték a szőkevények egy nyaralót. Az öreg aztán a rendőrök kezére játssza a későn eszmélőket.

Ezúttal azonban nem Brusz Menyhért a szatíra főhőse, hanem a háttérben maradó titkos szórakozóhely főntartói. Az öregember ezt is tudja: azokat kéne hamarabb hűvösre tenni, nem ezt a két nyomorultat, kisstilú szélhámost. Arra azonban nincs parancsa a rendőrtisztnek. De azért megnyugtatta a csósz: „Majd intézkedünk. Megpróbálunk intézkedni.” Fontos második mondat, mert a rendőrtiszt sem hisz nagyon az intézkedés lehetőségében. És ez a szatíra gyilka, mérge, csattanója. Ez az erkölcsi intelme, a társadalmat óvó magva, föltete. Reznált? Megkeseredett? Ciniikus? Egyáltalán nem. Csak józan és ismeri a valóságot. Nagyon jól tudja, hogy sokféle szélhámosok léteznek a nagyvilágban, s mégis, csak a Brusz Menyhért-féle ábrándozók jutnak hamar rendőrkézre. Szatírája célja éppen az, hogy az egészséges bele nem törődést, a közösségi szellem és a társadalmi ellenőrzés szakadatlan frissességét szorgalmazza, a Brusz Menyhértnél ügyesebb, arctalan és névtelen bűnözőkkel szemben. Azokkal szemben, akik körülbástyázzák magukat a paragrafusokkal és megvesztegetett bűntársakkal, hogy zavartalanul folytassák az állam és a társadalom kárára üzelmeiket.

Mocsár Gábor nem elvadult szatirikus. Ezt tanúsítja a kötet második darabja a *Küldöttség koszorúval*, amelyben bizony elérzékenyül a jugoszláviai asszonyok meleg emberségén. A harmadik írás pedig dokumentumregény, egy kitett gyermek története. (*Életem legszebb nyomozása.*) Nem detektívtörténet, sokkal inkább szociográfia, egy elhagyott húszhónapos kislány után nyomozva tárul föl előtte a leghétköznapibb élet, emberek és családok kálváriái. A nyomozás során megismerkedik különféle emberekkel, különféleképp gondolkodó és viselkedő „személyekkel”, akikről jobbnál jobb miniatúrákat, portrékat rajzol meg. Imponáló emberismerete e művében is kamatozik. Könnyedén, egyszerű eszközökkel teremt figurákat, amely jó tulajdonsága úgy látszik szatírában, szociográfiában, dokumentumregényben egyaránt elhatározó jelentőséget nyer. S végső soron ez határozza meg írásművészetét.

A kis kötet tehát hű keresztmetszet Mocsár Gábor alkotói egyéniségéről, parányi tükre sokarcú életművének. (*Szépirodalmi, 1978.*)

SZALAY KÁROLY

Vérre menő mániák

(ÖRKÉNY ISTVÁN: ÉLŐSZÓVAL
CSURKA ISTVÁN: AMERIKAI CIGARETTA)

Ülök a debreceni Csokonai Színházban; Páskándi Géza A diákbolondító című, kollégiumi játékból fogant mai szatiráját adják. Pompás humor árad a darabból, a színészek is jókedvvel, ízléssel komédiáznak, s a közönség alig-alig derül. Legfőnnebb egy-két szöviccet érdemesítenek tapsra. Egykedvűen, mi több, értetlenül figyelik a színpadi komédiázást.

A stílus, a játékkeret pedig igazán honos, Csokonai Alma Mátére és deáksága elevenszik meg, s ami ebből sugárzik, nagyon is mai modell: oskolafelügyelőstől, urizálástól a szellemi vámvizsgálatig. Nem és nem értik. Visszatérő tapasztalatom ez az értetlenség. És nemcsak Páskándinál. Két, most közreadott könyv alkalmából talán közelebről is megbeszélendő.

Örkény István *Élőszóval* címen adta közre drámáit, Csurka István *Amerikai cigaretta* címmel gyűjtötte egybe színműveit, rádiójátékait és tévéjátékát. Teljesség-igényű az előbbi, újabb, a *Ki lesz a bálánya* című drámáskötet után írott munkák foglalatja az utóbbi. Noha ebben az állapotában se tekinthető kereknek, hiszen nem találjuk benne a Szék, ágy, szauna című játékot, aztán a Majálist, aminek előadásával csak hitegetnek bennünket a színházak, s talán-talán csak a nyomdai átfutással mágyarázható a Nagytakarítás hiánya, hiszen az őszőn kapott színpadot, majd ez év telén az újabban átdolgozott változat.

Népszerű és becsült szerzők, mondjuk róluk. Kellemetlenek, nyugtalanítóak is, egészítsük ki; mert ha színpadi életüket áttekintjük, meglepő, mennyire nem szorgalmazott szerzők. Amikor a Tótékat és a Macskajátékot Marosvásárhelytől Amerikáig a nemzetközi érdeklődés olyan figyelme közepette játszották, amit Molnár Ferenc óta magyar színpadi szerző nem ért meg, akkor meglepő az a tény, hogy vidéken csak a Szolnoki Szigligeti Színház játszotta folyamatosan Örkény darabjait, a Macskajátékot mutatta be még Debrecen. Utóbb, ugyancsak a Macskajátékot, a Népszínház új elnevezésű, de régi Déryné Színház-keretű együttese adta elő. Csurkánál még feltűnőbb az érdektelenség: a fővárosi előadások mellett eddig Veszprémben játszották visszatérően, egyszer pedig, egy korai darabjának zenés változatát Debrecenben. S ha még hozzágondoljuk, hogy a Csurka írásából készült A kard című, tavaly bemutatott filmszatíra látogatói mutatója csaknem azonos a mindenféle manírral feltupírozott, belterjeskedő Maár Gyula-i filmek érdektelenségével, akkor tűnődünk érdemes az okokon.

Csurka és Örkény humora keserves kacaj; szatírárt és tragikomédiát írnak. Kedvük volna a vidámságra, ám elkötelezettségük épp abban van, hogy alább nem adhatják, mint ahogy látják a világot, és ahogy közérzetük funkcionál.

Írói természet és etika összhangja — nem mindig felvethető esztétikai kérdés. Megbeszélendőnk azonban még humor dolgában van.

Illetékesség és hitelesség sokszor kérdéses volt már ama kerekasztal-megbeszélések esetében; nyilvánvalóbb és őszinte gesztus volna szögletes asztalhoz letelepedni alkalmanként. Igen, Csokonai humora, és a diákszínjátszás szelleme, aztán Petőfi és Arany, mindmáig nem eléggé vizsgáltuk Ady véres-szatirikus természetét; s aztán a humoristának kivételes csoda Karinthy! A köztudat mégse ebből építkezett századokor át, íme máris egy jogos közbevetés. A népszínművek parasztszemlélete, a göregáboros, Dani bá's izetlen korcsosodás történetileg megvizsgálható feladat volna, amely ma sem maradt abba; a nagybajuszú paraszt bácsik sokezer megalázó viccét elemezhetnénk a Ludas Matyi három évtizedéből, akár a humoris-

ták havi rádióműsorát, amikor affektált raccsolással, úgymond falusi élményekről kezdenek adomázni.

Igénytelenséget és színvonaltalanságot teremtett itt az operetthumor, a táncos-komikus blődli udvarlása — ez is már évszázados reflex tapsra és röhögésre. Értelmetlen sóhajtás ma már, hogy akkora művész mint Kabos Gyula, micsoda humorista lehetett volna, ha igazi irodalmi anyagot kap a kezébe. Mondott-e valaha is Karinthy-szöveget? Aztán Latabár, aki üres estéjén vidéken haknizott, hogy egyik fő poénként a nézőteret állatkertnek mondta, hozzátéve: mekkora állatok vannak itt. Gyermekekfejjel nevettem persze, főként feledhetetlen ámuldozó-blazirt arcán, nevetett a közönség is, de csak most villan át igazán bennem: micsoda megalázás ez, lebecsülés és pökhendiség.

Mert a humor a demokrácia megnyilatkozási formája. Optimálisan partnerséget igényel nemcsak a személyesség körében, hanem társadalmi értelemben is. Mindkettőnek fokát is méri. Minálunk a hatvanas években kedvezően nyílt az idő, s engedékeny volt Csurka, Örkény, Moldova írói természetének kiteljesedéséhez, ám a funkcionálásban még zavarok mutatkoznak. Hogy például személyek és témák mentelmi jogot élveznek és a kitüntetettség különösen nem használ ennek a műfajnak. Aki például párt- és kormányálláspont ellenére a népességszaporulat kérdését az anyanyulakéhoz hasonlította, akkor, amikor már a világ egyik legrosszabb statisztikai mutatója a miénk volt; és ahogy tendenciózus következetességgel történelmi személyiségeinket erőltetett aktualizálással kabaréjelenetek szereplőivé tette, megalázóan mulattatott. Tehette zavartalanul.

A belterjesség személyi és gondolati köre itt a nagy akadály. Rádióban és televízióban, ama igényesnek áhított vidám színházban a rendszeres szerzők sorából ezért hiányzik Örkény István, Csurka István, Mocsár Gábor, Moldova György, Páskándi Géza, Rákossy Gergely, vagy az egyetemes magyar irodalomban a műfaj egyik legkiválóbbja, Bajor Andor.

Nem poérok, hanem vérre menő mániák éltetik Örkény és Csurka írásait. S ami mégsem emeli ezeket a hősokeket és történeteket a tragédia magasába, az arány tudatos billentéséből következik. Akár közvetlen utalások nélkül is, Csurka és Örkény a társadalmi, történelmi emberről gondolkodik. Vértízvaros, embert megalázó, megsemmisítő háború, nagy álmokkal, megbízatásokkal induló generáció, aztán újabb megtöretések a bizakodás hitében — életekre való döbbenettel és meg-rázkódtatással. Tisztázni való és elemezendő van tehát bőven; írói természet, néző-pont és távolság a hangvétel kérdése.

Egyikőjük sem úgy látja, hogy okunk volna előhozakodni a hősiességgel, s a nagy gesztusok társadalmi erejével. Legfőnnebb az önáltatás működik, de ez az említett aránybillenés, s ettől már nevetséges a küzdelem. Ám, ha életre-halálra megy a tét, tragikomédiába fordul a történet. Miként a Tótékban is: a mindent feladó szolgálatosság azért történik, hogy a Gyula fiú a fronton biztonságban legyen és életben maradjon. Halálhíre hiábavalóvá teszi ezt a küzdelmet, bennünk nézőkben és olvasókban, mert Tóték nem értesülnek róla. A kicsiség hamis törekvése így aztán nemcsak a továbbiakban lesz értelmetlenné, hanem visszaul a korábbi, a még reális reménnyel működő ambíciókra is. De nem működik másképp a tragikomédia érvényessége a Holtak hallgatásában sem. A kettősség azonban a történelem dramaturgiája, tragikus tanulsága alapján bennünk, mai nézőkben, olvasókban, azaz túlélőkben nyílik meg: iratok, jelentések okos csoportosítása a tárgyla-gosság mögött az ostobaság, hígagyúság a kicsiség hátborzongatóan nevetséges vád-sorozata. Csakhogy százazrek halálával járt, ez pedig nemcsak a személyesség, hanem társadalmi, történelmi érvényességben tragédia. A dokumentumdráma érvényességében pedig tragikomédia. Aminthogy ezzel jelölte Csurka az Eredeti hely-szín című darabjának hangvételét is. A henyé olvasat, vagy a kerekítésre hajlamos színházi előadás, mint volt a Pesti Színházban is, komédiának véli a filmforgatás körüli háromfelvonásos bonyodalmat. Kedélye van, humor élteti a dialógokat is, ám végső tanulsága, mélyebb rétegben lelhető fel: a tehetséges ember „elkuvulásának”

eredeti, helyszíni jelentése. A tehetségtelen rendező mellett ott dolgozik Szerdahelyi is, aki érti a szakmát, s azt is tudja, hogy ha a világ elé áll, miféle művel beszéljen hitelesen. De most, mint ki tudja hányadjára, szocialista népszínművet forgatnak, napi munkáját tehát adja a filmhez, de distinkció, igény és remény dolgozik benne. Amikorra azonban önálló művel, a maga mondandójával szólhat, már ő se különb, mint egykori „mestere”. Eddig talán még szabályos szakmai komédia is lehetne, ám abban lesz tragikussá, hogy Szerdahelyi Kis tudja és felismeri a magafeladást. Nem az önsajnálát akar itt a II. richárdi tragédiába emelkedni, hanem már a darabból kisugárzó tanulság döbbenetes: a generációváltás etikai, társadalmi aggodalmairól szól Csurka. Mondván a Böröczker-féle joviális, nyájas és patriarchális közélet- és közérzetteremtés egy olyan folytonosságot garantál, amely már épp elég bajt okozott. Veszélyes ez pedig azért is, mert épp az ember veszélyérzetét oltja ki, etikus igényességét oldja fel. Az egyetlen, ami hitel és megtartó erő lehet békésebb időkben. A Kulcskeresők záradéka is ezért komor; Bodó a tényeket, az igazságot vinné a világ elé; ám csak nevetnek a többiek. Az ajtó nem nyílik.

Mert a cselekvés kérdésessége Csurka és Örkény egyik nagy gondja. Bevallott vagy titkolt vágyaink nagy gesztusok, nagy tettek, győzelmek beteljesülését szeretnénk. De nem vagyunk nagy hadvezérek, feltalálók és bölcsek sem, az ilyesfajta ambíciókhoz az idő nem is igen kegyes. Személyes hősiességünket se igényli a világ. Cselekedni, az élet-halál tétet felérezni emberi természetünk. Ha nem, hát legyennek mániák; vére menő mániák. Az őrnagy javaslatára Tóték dobozolnak, a Versenynap szereplői megszállott fogadók a löversenyen, s az már a történelemből kivont groteszk-esszencia, hogy a Pisti a vérzivatarban című darabban mindenki Pisti akar lenni. Pistiből pedig több is van, ahogy az időhöz alkalmazkodó ingadság megkívánja; Örkény véleménye itt Mocsár Gábor Mindenki városa című szatirikus játékaival egybehangzó: aki a fasisztáknak elküldte a feljelentést, ugyanaz, azonos szöveggel, elküldte a szovjet parancsnokságra is. Vére menő mánia a tehetségtelen Hajtmanszknál a rendezés, színész és asszisztens szenved. Ami őneki tétnélküli egzisztenciális passzió, az vereség társadalmi méretekben. Kontraszelektív közállapotban zavartalanul üzemelhet. S a mindenféle mániák már-már túlzottan áttételes megnyilatkozása a Vérokonok, ahol a szereplőkben az a közös és egybefogó, hogy a vasútra tették az életüket.

Mivégre záródnak ezek a történetek? Megoldani őket a legnehezebb; mert se Csurka, se Örkény nem cinikus. A játék ötlete, logikája a valóság igényében megoldást követel. S nehéz feladat azért is, mert állapotok, helyzetek sora következik egymás után, amiben pedig megoldásként újabb csavarhúzás volna szükséges, a hangvételhez illően, a játékhoz alkalmazkodva. Amikor tehát a valóság se látszik moccani; a tragikomédia, szatíra, komédia és a groteszk magához illő megoldást követel. A Tótékban felnégyelik az őrnagyot, a fordulat a valóságosból egy filozofikus parabolába tart, a Kulcskeresőkben marad minden nyugtalanítóan. Megfigyelhető, hogy olykor az érzelmes szeretet igyekszik segíteni a megoldásban; a Versenynapban például, ahol talán a túlzott személyesség okán Csurka nem tud olyan következetesen kemény lenni, mint az Eredeti helyszínben. De hiába a Pisti végén az egyik ötperces, toldaléknak tűnik, mert Örkény lelke szerint békésesége Budapest-utazással zárja véres és zivataros történelmi groteszkjét. Említettük az Eredeti helyszín keserű beismerését, a Döglött aknák befejezésével elégedetlenek vagyunk. Azért is, mert a boldog emlékezetű Katona József Színház bemutatóján a harmadik felvonás a rózsadombi otthonban játszódott, egy későbbi előadás tévéfelvételéből meglepődve láttam, hogy Moór és Paál küzdelme kórházban zárul, s így olvasom most a kötetben is. Társadalmilag és dramaturgiailag is erősebbnek érezzük az eredetit, mert a vitának megnyílik a valóságos közege is, mígnem utóbb pszichopata csetepatének tűnik ez a nagyon is félelmes harc.

Kemény, önismeretre döbbenő, tragikus komédiák zajlanak Csurka és Örkény színpadán. Nem altatnak, nem gondtalan, joviális derű és viccelődés, belterjes hu-

morizálás élteti színházukat. Mindannyiszor veszélyre figyelmeztetnek, éberségre hivatkozva illendő tisztelettel kérnek három órányi játszási időt. Teret is olykor, mert Latinovits hiába kezdte próbálni a Pistit, és egy korábbi Csurka-darab, a Deficit se jutott el a bemutatóig Pécsett.

Adassék tehát Örkénynek és Csurkának több tér és több figyelem. Nem viccelnek a komédiával. Ha szavazatomat vennék, az íróság emberi és szakmai rangjához híven én reájuk voksolnék a Karinthy-gyűű odaitélésekor.

ABLONCZY LÁSZLÓ

Augusztusi

Szerkesztői asztal

Vendégünk volt Dr. Hőbör Gyula az Ötszázötvenkettedik utcából. Tárgyalásaink a kölcsönös meg-nem-értés jegyében, szívélyes légkörben zajlottak. Dr. Hőbör szemünkre vetette, hogy hatezer soros eposzát, amelyet pedig — a honoráriumról is lemondva — mintegy három héttel ezelőtt ajánlott fel közlésre, nem találta a friss számban. Válaszra sem méltattuk *Fesztiválok a honfoglalás korában* c. értekezését, amely már igazán szegedi tárgyú. De mindennél jobban fölháborítja annak a szonettjének a mellőzése, amelynek a címe egyenesen így hangzik: *Tisztatáj!* A vádakat összegezve megállapította, hogy mi is beletartozunk abba a maffiába, amely a hozzá hasonló tehetségeket elnyomja, s miután ez éppen a tizedik magyar irodalmi folyóirat, amely remekművei fölött ily vakon és süketen áll, könnyen kimondta a végkövetkeztetést: ekkora ellenállás láttán azért sem hagy föl az írással!

*

Vendégünk érkezett Kelet-Európából is: pár napja egy balkáni gerle rakott fészket a szerkesztőség ablakában, légvonalban alig egy méternyire a szerkesztői asztaltól. Lapzártakor a kicsinyek még nem keltek ki. Az aprócska hír szót sem érdemelne, ha nem tekintenénk e fészket jelképes jelentőségűnek. Így azonban...

*

Sport és irodalom oly kozmikusnak tetsző távolságát igyekeztünk rövidíteni múlt évi egyik összeállításunkkal. Elhatároztuk, hogy ennél gyakorlatibb lépéseket is teszünk. Miután a budapesti SZOC REÁL csapatának széthullásáról érkeznek hírek, időszerűnek találjuk egy szegedi irodalmi futballcsapat megalakítását. A neve: LITER SC. Erősíteni kívánunk természetesen az ország minden egyesületéből, nevekkal azonban még nem szolgálhatunk. Megtanultuk, hogy a labdarúgásban mindennél fontosabb a titokzatosság. Annyit talán mégis elárulunk, hogy a játékosok labdát fognak rúgni, minden valószínűség szerint a lábukkal, de kiszivárgott az elnökségi ülésről olyan híresztelés is, amely szerint a csapat — kapussal együtt — tizenegy emberből áll majd.

*

Komolyra fordítva a szót: gyakran beszélnek irodalmunk komor, mindenkor borús hangjáról, sótlanságáról, noha a szatíra, a groteszk sem idegen ettől az irodalomtól. Ennek bizonyítására terveztük és szerkesztettük augusztusi számunkat. Amennyiben olvasóinknak is kedvére van és szerzőink sem fordulnak el a vidámabb műfajoktól, jövő nyáron ismét jelentkeznünk hasonló összeállításunkkal.